

SZTÁRAYNÉ DR. KÉZDY ÉVA

EGYKORI ARISZTOKRATA CSALÁDOK
LESZÁRMAZOTTAI A MAI MAGYARORSZÁGON

SZOCIOLÓGIAI ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI TANSZÉK

Témavezető: Huszár Tibor

BUDAPESTI KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI ÉS
ÁLLAMIGAZGATÁSI EGYETEM

Szociológiai Ph.D. program

EGYKORI ARISZTOKRATA CSALÁDOK LESZÁRMAZOTTAI
A MAI MAGYARORSZÁGON

Ph.D. értekezés

Sztárayné dr. Kézdy Éva

Budapest, 2001

Tartalomjegyzék

Táblázatok és ábrák jegyzéke	7
Bevezetés	
I. rész: Fogalmak	
II. rész: A főnemesi családok sorsa a XX. században	
- különös tekintettel a második világháborút követő időkre	
III. rész: Kutatási módszer	
1. fejezet: Mintavétel	
2. fejezet: Megfigyelés	
3. fejezet: Adatelemzés	
IV. rész: Státuszreprodukciós törekvések, esélyek és eredmények a főnemesi származású fiatalok körében	
1. fejezet: Az egykori arisztokrata családok leszármazottainak általános szociológiai jellemzői	
2. fejezet: Hivatás, közszolgálat, politikai attitűdök	
3. fejezet: Vallásos attitűdök	
4. fejezet: A státuszreprodukciót elősegítő tényezők	
V. rész: Identitás, presztízs, kapcsolathálózat	
1. fejezet: Az arisztokrata identitás tartalma és megőrzésének esélyei a mai Magyarországon	
2.1. fejezet: Az arisztokrata származású fiatalok közötti kapcsolathálózat jellege	
2.2. fejezet: A kapcsolathálózat szerepe az identitás megőrzésében és a státuszreprodukcióban	
VI. rész: A külföldről Magyarországra települt magyar arisztokrata családból származó fiatalok	
VII. rész: A főnemesi családok leszármazottainak értékrendje	
1. fejezet: Az alkalmazott értékszociológiai módszer	
2. fejezet: Összehasonlítás a magyar társadalom értékrangsorával	

2.1. fejezet: Összehasonlítás a negyven évnél fiatalabb diplomások értékrangsorával

2.2. fejezet: Összehasonlítás a vallásos attitűddel rendelkezőkkel

3. fejezet: Fürtelemzés

4. fejezet: Következtetések

VIII. rész: Összegzés

1. fejezet: A kutatás eredményei

2. fejezet: A kutatás további lehetséges irányai

Függelék

Hivatkozások jegyzéke

Publikációs lista

Táblázatok és ábrák jegyzéke

Táblázatok:

- 1.1. A Magyarországon élő főnemesi családok tagjainak rang és nem szerinti megoszlása
- 1.2. A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása
- 1.3. A kutatásban együttműködni hajlandó, Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása
- 2.1. A főnemesi származású fiatalok lakóhely szerinti megoszlása
- 2.2. A fiatal arisztokraták születéskori és jelenlegi lakhely szerinti megoszlása
3. A fiatal arisztokraták végzettség szerinti megoszlása a szülők végzettségének tükrében
4. A versenyszférában dolgozóknak a munkaadó vállalkozás szerinti megoszlása
- 4.1. A főfoglalkozásban munkában állók megoszlása gazdasági szektor és munkavállalói jogviszony szerint
5. Az alkalmazottak beosztás szerinti megoszlása
6. Az arisztokrata származású fiatalok lakóhelyének tulajdonviszonyok szerinti megoszlása
7. A "Ha nem a közszolgálati szférában dolgozik, vállalna-e ott szívesen állást?" kérdésre adott válaszok megoszlása a munkaerő-piaci aktivitás szerint
8. A főnemesi származású fiatalok politikai attitűd szerinti megoszlása
- 9.1. Politikai aktivitás a választásokon ill. népszavazásokon való részvétel, valamint annak megítélése tükrében
- 9.2. Politikai aktivitás a politikai eseménykövetés és az információ forrása szerint
10. A politikai attitűdök szerint tömörítő egyes fűrtbe való tartozás meghatározottsága a nem, lakóhely és iskolai végzettség alapján

11. A vallással kapcsolatos beállítottság a nem, lakóhely és iskolai végzettség alapján
12. A neveléssel kapcsolatos állításokkal való egyetértés szerinti eloszlás
13. Az arisztokrata fiatalok megoszlása az identitástudatra vonatkozó két kérdés szerint
 - 13.1. Az identitásukat őrző fiatalokat, ill. az identitástudattal nem rendelkezőket ért, származásukból fakadó előnyök és hátrányok megoszlása
14. Nemesei származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága
 - 14.1. Nemesei származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága az identitásukat tartó, ill. az azzal nem rendelkező főnemesei származású fiatalok körében
- 15.1. Célértékek választásai
- 15.2. Eszközértékek választásai
- 16.1. Célértékek választására vonatkozó fürtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében
- 16.2. Eszközértékek választására vonatkozó fürtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében

Ábrák:

1. A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesei származásúak életkor szerinti megoszlása
2. Az arisztokrata származású fiatalok közti kapcsolathálózat létrejöttében szerepet játszó tényezők

"A rendi mivoltában 1848 sorsdöntő változásai óta felszámolt, 1867 óta pusztán társadalmi elismerésként túlélő és 1918 óta önkiegészítésben végképp elakadt nemességnek évszázados társadalomképző folyamata sorstörténetileg alkalmasint lezártnak tekinthető ... Egykori ténybelisége elébb társadalombarázdáló tényezővé, utóbb egy rátermettségi válogatássá lett, hogy végül is egy tudományosan vizsgálható szociológiai materiává válják." (Vajay Szabolcs¹)

¹ Vajay [1987] p.54.

BEVEZETÉS

A két világháború közti magyarországi elit átfogó társadalomtörténeti, szociológiai vizsgálata a nyolcvanas évek elején indult meg. Számos tudományos műhelyben, - az MTA Történettudományi Intézetében, a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen, az ELTE Szociológiai Intézetében és más tanszékein - folynak kutatások ez elit különböző rétegeire, a kormányzati, a politikai, a gazdasági, a katonai, az egyházi és a szellemi elitre vonatkozóan.

A származási elitre, azon belül az arisztokráciára vonatkozó kutatásokat az MTA Történettudományi Intézetének kezdeményezésére 1985-ben kezdte meg Gudenus János és dr. Szentirmay László. Munkájuk eredményeit, amely széles körű, - elsősorban genealógiai - kutatáson és számos hazai és külföldön élő főnemesi családdal folytatott beszélgetésen alapul, az *Összetört címerek* című könyvben publikálták.² Munkájuk fő céljául - az egykori főnemesi családok 1945 előtti társadalmi helyzetének részleges feltérképezésén túl -, az érintett családok második világháború utáni sorsának nyomon követését tűzték ki.

A fenti szerzőpáros tanulmányán kívül, amely nem a társadalomtörténet és a szociológia tudományos módszereivel készült, a második világháború előtti magyar társadalom elitcsoportjairól, azon belül is a származási arisztokrácia leszármazottairól átfogó tudományos munkát nem találunk. A témával csupán érintőlegesen foglalkozik néhány tanulmány.

Az elit egy szeletének, a '30-as években, egy kisvárosban magas státuszt betöltő családoknak a háborút követő sorsáról az Utasi - A. Gergely - Becskeházi szerzőtriász végzett felmérést, amelynek keretében arra keresték a választ, hogy ezek a családok milyen stratégiákat követtek a diktatúra idején annak érdekében,

² Gudenus János - Szentirmay László [1989]: *Összetört címerek*. Mozaik Kiadó, Budapest

hogy utódaik reprodukálni tudják a szülők hajdani társadalmi státuszát.³ Ebben a kutatásban a helyi státushierarchia csúcsán álló két arisztokrata származású család is szerepel.

A származási elit 1945 utáni sorsával érintőlegesen foglalkoznak az '50-es évek kitelepítéseit feldolgozó tanulmányok, visszaemlékezések, interjúk, amelyek azonban - elsősorban a hivatalos kitelepítési jelentések fogalmi zavarai miatt - nem tartalmaznak egyértelműen felhasználható adatokat a főnemesi származásúakra vonatkozóan⁴. A történész levéltáros T. Varga Györggyel készített újságinterjú (In: Magyar Nemzet 1997. november 22. p.6.) tanúsága szerint a Belügyminisztérium zárójelentése a kitelepítettek névsora mellett csak abban az esetben tüntette fel az adott személy rangját, ill. azt, hogy arisztokrata, amennyiben a foglalkozást nem tudta megjelölni. Így csak becsülni tudjuk a kitelepített miniszterek, államtitkárok, magas rangú katonatisztek ill. földbirtokosok számából az arisztokraták magas arányát.⁵

Azt a tényt, hogy a nyolcvanas évek végéig nem jelent meg és nem is készült a főnemesi családok leszármazottaira vonatkozó átfogó tudományos munka, alapvetően két ok magyarázhatja.

Egyrészt ez a csoport a köztársaság kikiáltását követően elvesztette közjogi relevanciáját, valamint a második világháború előtti uralkodó osztályokkal szemben hozott ideológiailag és gazdaságilag “megtorló” intézkedések, jogszabályok - l. államosítás, földreform, népbíróági eljárások, B-listázás⁶, kitelepítések, koncepciók - nyomán minden politikai, gazdasági és társadalmi befolyásukat elvesztették.

³ Utasi - A. Gergely - Becskeházi [1996]: Kisvárosi elit. Fő kérdése: a két világháború közti balassagyarmati elit leszármazottait milyen választott stratégiák segítették hozzá a státuszregenerálódáshoz, a származási családnak megfelelő presztízshez, szintenmaradáshoz?

⁴ Szántó András [1988], Domonkai [1992], Gosztonyi [1992], stb.

⁵ Hasonló problémával állunk egyébként szemben, mikor a második világháborút követően megjelent két világháború közti korszakra vonatkozó társadalomtörténeti munkákat olvassuk, mivel ezek a tanulmányok sem mindig a főnemességet tekintik egy megragadható társadalmi rétegnek, hanem földbirtokosokról ill. nagybirtokosokról fogalmazzák meg kijelentéseiket. (pl. Erdei [1976], Márkus [1965], Hanák [1962] és mások)

⁶ 1946-ban indult, az államapparátus nem kívánatos tisztviselőktől való megtisztítása céljából hozott intézkedések.

Akik közülük nem hagyták el az országot, igyekeztek megpróbáltatásaik ellenére reintegrálódni a társadalomba és amennyire lehetett, elvegyülni, és láthatatlanná válni. Ez magyarázza, hogy a társadalomtudósok a származási mutatót nem találták szociológiailag eléggé relevánsnak ahhoz, hogy egy kutatásba fogjanak. A másik ok, pedig a hivatalos ideológiában keresendő. A társadalomtudományi kutatásokat nyomon követő cenzorok számára elfogadhatatlan lett volna, hogy a hivatalos ideológia szerint megsemmisíteni szándékolt csoport egyedeiben létezik és sajátos, a társadalom többi részéhez képest esetleg eltérő jegyeket hordozhat magán.

Érdekes, hogy amíg a tudományos élet figyelmét a rendszerváltozást követően is elkerülte a magyarországi nemesség közelmúltbeli és jelenlegi sorsa, addig ez nem mondható el a különböző médiumokra és a szépirodalmi könyvkiadásra vonatkozóan. Az elmúlt években számos írás jelent meg a napilapokban, folyóiratokban, színes-képes magazinokban, az elektronikus sajtó is gyakran tűz műsorára egy-egy főnemesi család leszármazottjával készült beszélgetést, különböző társadalmi eseményekről, bálokról, esküvőkről szóló beszámolókat.

A hazai könyvkiadás is igyekszik az olvasók érdeklődését kielégíteni egy-egy nagyregénnyel, interjúkötettel, visszaemlékezéssel⁷, folytatva ezzel a kommunista cenzúrát megkerülve külföldön kiadott, főnemesek által írott memoárok, naplók sorát. Élénk érdeklődés mutatkozik a családfakutatás iránt is, levéltárainkat nem ritkán keresik meg őseik felkutatására irányuló kérdésekkel, gazdasági társaságok alakulnak a családfakutatást megjelölve tevékenységi körnek.⁸

A fenti felsorolást sokáig lehetne folytatni, azonban tudomásom szerint a rendszerváltozást követően sem készült az egykori arisztokrata családok köztünk élő leszármazottairól átfogó, tudományos igényességgel megírt munka. Jelen

⁷ Bánffy Miklós [1993], Bánó Attila [1996], Erba Odescalchi Sándor [1991], Lázár Mária [1999], Odescalchi Eugénie [1987], Pallavicini-Andrássy Borbála [1990], Edelsheim-Gyulai Ilona [2000, 2001] stb.

⁸ Sokan fordulnak Nagy Iván reprint kiadásban újra megjelent könyvéhez (Nagy Iván [1987-1988]), amely a magyar nemesi családok felbecsülhetetlen értékű összefoglaló munkája. Ezen kívül megjelent Gudenus János genealógiai lexikonja (Gudenus [1990-1999] I-V. kötet), amely célul tűzte ki, hogy a magyar főnemesi családokról átfogó genealógiai képet nyújtson.

kutatásommal ezt az űrt szeretném kitölteni, azaz a második világháború végét megelőző korszak származási elitjének leszármazottairól empirikus adatfelvétel alapján egy összefoglaló képet nyújtani, és ezt az - első ránézésre - mindössze származási mutatókkal jellemezhető operacionális csoportot a magyar társadalom struktúráján belül elhelyezni.

Kutatásom során arra vagyok kíváncsi, hogy az egykori tradicionális elit, illetve az azzal nem teljesen egybeeső származási arisztokrácia⁹ leszármazottai vajon több mint fél évszázaddal a rendi státusz jogi értelemben vett megszűnése és a hozzá kapcsolódó vagyoni és társadalmi előnyök felszámolása után rendelkeznek-e a jelenlegi társadalmi vagy kulturális pozícióhoz tartozó jellemzőkön kívül az arisztokrata származáshoz köthető csoportjellemzőkkel? Arról van-e tehát szó, hogy pusztán csak a családtörténeti emlékezet őrzi a származástudatot, miközben ezek az emberek semmilyen más szociális jellemzőjükben nem különböztethetők meg a társadalom többi részéhez tartozó emberektől, vagy pedig léteznek ilyen sajátos megkülönböztető jegyek, akár rétegsajátosságokként, amennyiben a volt főnemesi származásúakat nagyon hasonló réteghelyzet jellemzi (ha ez nem is elitpozíció!), akár kulturális sajátosságokként, amennyiben sajátos értékrend, életmód, életstílus és kapcsolatrendszer jellemzi őket.

Kutatásomban felhasználtam az értékszociológiai megközelítés eszközeit is.¹⁰ "Eszerint a társadalmi stabilitás egyik tényezője az értékrend viszonylagos stabilitása, az alapértékek megőrzése, amely a szocializáción keresztül több generáción keresztül érvényesülhet. Nem követi törvényszerűen a társadalmi környezet, a feltételrendszer megváltozását, viszont meghatározza, befolyásolja a társadalmi pozíció kialakítását célzó, és a külső változásokat követő

⁹ Azt, hogy bár a főnemesi családok gerince adja a Horthy-korszak hagyományos elitjét, de pusztán a főnemesi cím birtoklása automatikusan nem jelentett egyben elit-pozíciót is, ezt kitűnően bizonyítják Erdei Ferenc [1976], Gyáni Gábor [1998], Weis István [1942], Vörös Károly [1987], Scott M. Eddie [1990], Pritz Pál [1995], Péter László [1993], Nagy Beáta [1987] és mások kutatásai. Erről részletesen lásd dolgozat II. részét.

¹⁰ Balázs János - Sztárayné Kézdy Éva [2001]: *Harmoniae Dignitatis. Az értékrend vizsgálata főnemesi családok leszármazottainak körében. Századvég*

alkalmazkodási, megfelelési esélyeket, életstratégiát. Részben ennek is tulajdonítható, hogy egyfelől a sajátos társadalmi pozíciókhoz sajátos értékrendek tartoznak, másfelől pedig, hogyha egyazon értékrendek magasabb és alacsonyabb rétegződési szinten is jelen vannak, akkor az egyik értékrend szinttől függetlenül is elősegíti az egyéni helyzet javulását, optimalizálását, a felfelé mobilitást, miközben esetleg egy másféle értékrend a pozíció romlását, a lecsúszást «segíti elő». (Balázs - Sztárayné [2001] p....)

A volt főnemesi családok fiatal leszármazottainak vizsgálatával tehát egyszerre van esélyünk annak tanulmányozására, hogy ténylegesen működnek-e érték átörökítési mechanizmusok, és hogy egy erőszakosan deklasszált társadalmi csoport milyen értékeszközökkel, erőforrásokkal rendelkezik ahhoz, hogy optimalizálja (vagy éppen tovább nehezítse) megváltozott helyzetét. (U.o. p....)

Nem véletlen, hogy Gudenus és Szentirmay könyvét kiemelten említettem, mivel ez a munka, bár szociológus szemszögből rengeteg követelnivalót hagy maga után, kitűnő kiindulópontnak ígérkezik egy társadalomtudományosan megalapozott kutatómunka szempontjából. Kutatásom a szerzőpáros elképzelésével is egybevág, hiszen könyvüket, ahogy ezt a kötet alcíme is mutatja, egy szociológiai vizsgálat bevezetőjének szánták.

Tisztában vagyok munkám nehézségeivel és kényes mivoltával, hiszen a témában úttörőként, korábbi vagy párhuzamos kutatások eredményei nélkül, a kutatási módszereket (mintavétel, kérdőívkészítés, interjúvázlat-készítés, stb.) önállóan kidolgozva, egy személyeiben - történeti okokból esetleg - érzékeny vizsgálandó csoport kutatása számos buktatót és tévutat eredményezhet.¹¹

¹¹ "...kevés olyan rendje, vagy osztálya van az elmúlt magyar társadalomnak, amely körül az indulatok úgy csapnának össze, mint a nemesség társadalmi szerepének és létének megítélése körül. Való igaz, hogy sem a múlt, sem a jelen történelmi ideológiája nem nézett szembe - most teljes és széles értelemben - a nemesség történeti - társadalmi szerepével a magyar fejlődés taglalásában; az öndicsőítéstől a dühödt tagadásig az uralkodó rendszerhez fűződő változó viszony szerint esik szó a nemességről, de nagyon ritka a konkrét elemzés a valóság tényének talaján. Lehetett mikszáthosan ironikus, adysan dühös, jókaisan polgári romantikus a kép; lehetett a nemességre ráruházni a felelősséget a nemzetvesztő háborúkért és politikáért; lehetett egyedül rá hárítani a nemzetfenntartás dicsőségét; lehetett fennen hirdetni, mint nemzetfenntartó magyarság törzsét, minden értékeit megőrző tisztességet, nobilitást, emberi és erkölcsi magasrendűséget egyedül képviselő, tisztán és híven megtartó társadalmi elhivatottságot vállalót, és lehetett nevetségessé

Azonban nemcsak a hazai kutatási előzmények hiányosak, a nemzetközi szakirodalomban is csak elvétve találunk az adott ország származási elitjére, ill. azok leszármazottaira vonatkozó tudományos munkát. A különböző nemzeti és nemzetközi nemesi szervezetek kezelésében megjelentett kiadványok¹² részletesen foglalkoznak az egyes európai országok nemességének történetével, aktuális szociológiai helyzetével, a XX. század végi európai társadalmakban betölthető szerepével, az arisztokrácia kulturális és történelmi felelősségével, a nemesi társaságok feladatkörével és tevékenységével, azonban ezek a kisebb tanulmányok már csak terjedelmük és célközönségük miatt sem tekinthetők egyértelműen tudományos műveknek.

Munkámban azonban segítségemre volt a belgiumi Université Libre de Bruxelles egyetemen működő, szociológusokból és kulturális antropológusokból álló "Codes du Monde" elnevezésű kutatócsoport, amely célul tűzte ki a belgiumi nagypolgárság és nemesség aktuális szociológiai helyzetének feltérképezését.¹³

A kutatás relevanciája

A mai Magyarországon élő arisztokrata származású személyekre vonatkozó kutatás szociológiai relevanciája a következőkben foglalható össze:

1.) A még társadalomtudományi körökben is terjedő - sokszor tudatlanságból és ismerethiányból származó - tévhitek és előítéletek már

tenni, mint minden fejlődést, haladást visszafogó, a nemzet testén élösködő, dölyfös, ártalmas avított fekélyt. A belső elkötelezettség alapján a megítélés lehetett dicsőítő vagy önmarcangoló, elnéző vagy ironikus, szeretetteljes vagy gyalázkodó, de "objektív" dokumentummal sem a kortárs, sem az utókor nem állt elő." (Losonczy [1977] p.75.)

¹² Lásd: Actes du XIVe Congrès de la CILANE; les Bulletins Trimestriels de l'Association de la Noblesse du Royaume de Belgique; les brochures de la CILANE stb.

¹³ Mivel a kutatás jelenleg is folyamatban van, eredményeit még nem publikálták, azonban az egyes részterületekről (mint házasság, vallásosság, nemesítés stb.) készült kéziratokat a rendelkezésemre bocsátották.

önmagukban szükségessé teszik a témához kapcsolódó fogalmak tisztázását, és empirikus vizsgálat alapján e maroknyi csoportnak a bemutatását.

2.) Elméleti szempontból sem hagyhatjuk figyelmen kívül a kutatás relevanciáját. Mégpedig munkám során megválaszolhatónak tartom azt a kérdést, hogy egy mindenféle szempontból, egzisztenciálisan, anyagilag, fizikailag ellehetetleníteni kívánt származási csoport, ill. annak leszármazottai egyrészt hogyan tudnak mégis talpon maradni és alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz. Másrészt ez a csoport egy eleinte teljesen, később részlegesen ellenséges környezetben, majd a szabaddá vált viszonyok között hogyan, milyen mechanizmusok segítségével tudta megőrizni identitását. Tágabb értelemben pedig kutatásom az egykori elit státuszreprodukciós stratégiájának, valamint az elit kontinuitásának ill. diszkontinuitásának kérdésköréhez érdekes szociológia-elméleti adalékot szolgáltathat.

3.) Szinte minden európai társadalomban, függetlenül az adott ország államformájától, függetlenül attól, hogy a nemesség tömegesen megőrizte-e gazdasági erejét és politikai befolyását vagy sem, a nemesség és elsősorban közülük az arisztokraták társadalmi presztízse többé-kevésbé mindenhol megmaradt, valamint jólcsengő neveik informális tőkeértéke mindenhol magas és jól kamatoztatható. Ezzel a jelenséggel elvétve Magyarországon is találkozunk, de kijelenthetjük-e ezt tudományosan megalapozottan?

4.) A hálózat-elemzési kutatások eredményeit és megközelítési módszerét¹⁴ az arisztokrata-kutatás keretein belül kitűnően fel lehet használni, hiszen az arisztokrácia önmagában egy kapcsolathálózati rendszert képez, igaz ez legalább is a második világháború végét megelőző korszakra. És ma?

5.) Az értékszociológiai vizsgálatokhoz használt ún. Rokeach-teszt (Rokeach [1973]) segítségével a volt főnemesi családok leszármazottainak értékrendje egy összehasonlító vizsgálat keretében elhelyezhető a magyar

¹⁴ L. Angelusz Róbert, Tardos Róbert, Knocke, Kuklinski és mások munkáját

társadalmon belül és az értékvizsgálat eredményei alátámaszthatják a más módszerek segítségével megfogalmazott kutatási eredményeinket.

Itt szeretnénk köszönetet mondani Huszár Tibornak munkámat végigkísérő szakmai és emberi támogatásáért, valamint Gudenus Jánosnak, hogy hosszú évtizedes kutatómunkája eredményeit rendelkezésemre bocsátotta, ami nélkül ez a kutatás nem valósulhatott volna meg.

A kutatást az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA) 1997-2000-ben anyagilag támogatta (pályázati nyilvántartási szám: F022879).

I. rész

FOGALMAK

- történeti aspektusból -

Az *arisztokrácia* a szó eredeti értelmében a legjobbak uralmát, később azok csoportját jelenti. Az ókori rabszolgatartó társadalmakban az állam irányításában meghatározó szerepet játszó legvagyonosabb polgárok, míg a feudalizmusban a nagybirtokos nemesség legelőkelőbb és legvagyonosabb rétege képezte az arisztokráciát. Gyakorlatilag azonban arisztokraták azok, akiknek az uralkodó, a király főnemességet adományozott.¹⁵ A főnemesi cím adományozásának jogcíme lehetett katonai érdem, vagy az uralkodó vagyonának gyarapításában játszott szerep, a későbbiekben pedig tudományos, művészeti, esetleg sportteljesítmény jutalmazása. Bizonyos esetekben az uralkodó ingyenes katonai szolgálatot és feltétlen politikai támogatást várt el az újonnan nemesítettektől, így erősítve politikai és haderejét.

Magyarországon, míg a nemesség történetének kezdete a honfoglaláshoz vezet vissza, arisztokráciáról ebben a korszakban még nem beszélhetünk. A XI. század nagyúri rétege a *nobilisek*, azaz nemesek, vagy a törzsiségben gyökerező előjogaik alapján, születésüknél fogva tartoztak ebbe a szűk társadalmi csoportba, vagy, mint külföldről érkezettek, a király kizárólagos kegyének köszönhették rangjukat. Ezt a réteget Szt. István "*maiores natu et dignitate*", azaz "születésre és méltóságra nézve nagyobbak" elnevezéssel illette. (Kristó [1994] p. 6. és Bónis [1943]) A nemesek társadalmán belül különült el az a szűk réteg, amelynek tagjai alkották a király tanácsát. A XIII. sz. első felében a *nobilis* (nemes), majd később *kőznemes* elnevezést a földbirtokosok kisebb vagyonú rétegeire vonatkoztatták, a gazdagabbakat pedig a *baro* (báró) szóval illették. (U.o. p. 7.)

¹⁵ Arisztokrata, főnemes és mágnás, valamint arisztokrácia és főnemesség tehát egyenértékű fogalmak.

Mivel Magyarországon a nyugati feudalizmus hierarchikus vazallusi rendszerének gúlaszerkezete helyett egy mellérendeltségi viszony alakult ki¹⁶, amelyben az uralkodó helyezkedett el a középpontban és a csak neki alárendelt nemesek egyazon jogokkal bírtak¹⁷, így a középkorban végig jogilag egységes magyar nemességről beszélhetünk, mely az ország akkori 4-4,5 millió lakosának kb. 1 %-át tette ki. (Fügedi [1984] p. 31.) Először Nagy Lajos fogalmazta meg az 1351: 11. tc.-ben a nemességet megillető egy és ugyanazon szabadság elvét, valamint Werbőczy Hármaskönyve is az egységes nemesség (*una eademque nobilitas*) elvéből indul ki.

Werbőczy a nemesség négy sarkalatos előjogát a következőkben foglalja össze:

- csak a király vagy országbíró ítélni, kivéve a tettenérés esetét;
- közvetlenül és egyenként a koronás királynak vannak alávetve;
- mentesek minden adótól és illetéktől; vérükkel adóznak, meg nem határozott katonai szolgálat tartásával;
- büntetlenül ellenállhatnak a királynak, ha esküjét megszegi.

Azonban a nemesek társadalmán belül már a középkorban is könnyen elkülöníthetünk egy kb. 40-50 főből álló réteget, amelynek tagjai még a nemesekhez képest is nagyobb vagyonnal rendelkeztek, és akik közül kerültek ki a legfontosabb méltóságviselők. (Péter Katalin [1994] p.18.) Tulajdonképpen ezt a réteget nevezhetjük arisztokráciának, bár rangjuk ebben a korban még nem volt automatikusan öröklődő.

A mohácsi csatát követő időre tehető az *örökös főrendiség* - német mintára történő - kialakulásának kezdete, ami azt a folyamatot jelenti, amelynek során a társadalom legfelső rétegének tagjai királyi kegyként életfogytig szóló, fiágon örökletes, de a leányok személyére is kiterjedő, a családnévhez kapcsolódó bárói, grófi ill. hercegi címet nyertek. "Az első örökletes grófi cím 1453-ból, az első bárói 1506-ból maradt reánk, míg az első magyar hercegi címet csak I. Ferenc József adományozta 1911-ben; az egyetlen magyar örgrófi cím 1876-ban kelt. Nem számítván e sommás felsoroláshoz sem azon magyar családokat, akiket

¹⁶ A középkori Magyarországon a mások szolgálatába álló nemeseket *familiárisnak*, az intézményt pedig *familiaritásnak* nevezték, mivel a familiárisok az úr családjának tagjai közé számítottak. Előfordult ugyan, hogy a magyar familiáris is kapott szolgálati birtokot urától, ez azonban - szemben a nyugat-európai szokással - nem öröklődött, hanem a szolgálati viszony megszűntével, ami szintén nem szállt tovább a leszármazókra automatikusan, visszaszállt az úrra. (Kubinyi [1994] p.17.)

¹⁷ Ezt nevezi Vajay Szabolcs "nemesi demokráciának".

külhoni hercegséggel tüntettek ki, sem azon külföldieket, akik címükkel egyetemben honfiúsítottak." (Vajay [1987] p.44-45.) Kempelen Béla szerint pedig a legrégebbi keletű magyar bárói rangot 1421-től az Esterházy család bírta. (Kempelen [1907] p. 39.)

1608-tól kezdve már csak az örökös főrendeket illette meg az a jog, hogy a - korábban egységes, - alsó- és felsőtáblára oszlott országgyűlésben a főrendi táblán továbbra is személyesen foglalhattak helyet, míg a köznemesek az alsó táblán képviselőik útján vettek részt.

Az 1885. évi főrendiházi reform a főrendiházi tagsági jogot vagyoni cenzushoz kötötte és ezzel egyúttal módot adott arra, hogy főnemesi cím legyen adományozható főrendiházi tagság joga nélkül is. Ennek következtében a Főrendiházban saját jogon helyet foglaló főnemesek száma a korábbi közel 700-ról 203-ra csökkent. Ettől a reformtól számíthatjuk tehát a *főrendi* és a *főnemesi méltóság* elválását. Az 1926-ban a Főrendiház örökébe újjászervezett Felsőház 266 tagja között 40 helyet biztosított az egykor főrendiházi örökös tagsággal bíró családok leszármazottainak maguk közül választott képviselőinek. (Vajay [1987] p. 47.) "Ez volt a magyar arisztokrácia jogi ténybeliségének legvégső jelenkori megnyilvánulása." (U.o.)

Magyarországon a nemesség 1947-es eltiltását megelőzően a következő főnemesi rangok voltak használatosak:¹⁸

Főherceg: az Ausztriában uralkodó, Mária Teréziától származó fejedelmi család tagjainak címe, azonban a rangon aluli házasságból született utódokat a főhercegi cím nem illette meg.

Herceg: a következő legmagasabb rangú főnemesi cím. A két világháború között Magyarországon két hercegi cím volt közjogilag ismeretes: a királyi herceg, a volt uralkodó család rangja, és az örökletes hercegek. Címereken a hercegek rangjelző koronája tizenegy ágú, a királyi hercegek megszólítása "királyi fenség", az örökletes hercegeké "főméltóságú".

¹⁸ Gudenus [1989], Gyáni [1998], Marcziai [IN: Léderer 1993], Vajay [1987] és Szily [1905] alapján

Őrgróf, gróf: a főnemesség magasabb foka. Címereken a grófok rangjelző koronája kilencágú, megszólításuk pedig "méltóságos".

Báró: a legalacsonyabb főnemesi méltóság. Címereken a bárók rangjelző koronája hétágú, megszólításuk szintén "méltóságos".

A *lovagi* cím Magyarországon nem képezi a nemességnek valamely rangfokozatát, hanem tulajdonképpen átmenet a köznemesség és a főnemesség között. A lovag címet azok viselhették, akiknek egy felmenője a Vaskoronarend III. osztályát kapta az uralkodótól. Nem összetévesztendő a különböző lovagrendek lovagjait megillető címmel (mint Máltai vagy Johannita Rend).

Mivel nemesi, ill. főnemesi címet csak a megkoronázott uralkodónak van joga adományozni, a két világháború közötti sajátos közjogi helyzetnek a szüleménye a Vitézi Rend. A Vitézi Rend a Horthy Miklós kormányzó által 1920 szeptemberében létrehívott, katonai jellegű társadalmi szervezet. Célja az első világháborúban és a forradalmak leverésében kitűnt személyeket "tömöríteni és jutalmazni". Tehát a Vitézi Rend tagjai (a vitézek) nem tartoznak a nemességhez, a vitézi cím vagy elnevezés nem nemesi rang. A vitézi rang - a nemességhez hasonlóan - öröklődő, azonban ez csak a legidősebb fiú utódot illette meg.

Mivel magyar főnemesi címet csak a magyar király adományozhat, a mindenkori bécsi uralkodó csakis magyar királyi minőségében adományozhatott címet és rangot alattvalóinak. Ha netán örökös tartományi vagy császári minőségében tette ugyanezt, akkor a magyar származású illető külhoni nemessé vált és nemességét honfiúsítani kellett, mint a többi indigénának. Az *indigénák* azok a nem magyar születésű személyek, akik külföldi nemességgel rendelkeztek, és akiket Magyarország számára szerzett érdemeiket elismerve és jutalmazva, az indigenátus, azaz honfiúsítás során magyar nemesség adományozásával a "magyar nemzethez" ünnepélyesen felvettek. A honfiúsítás jogát a király az országgyűlés bejegyzésével gyakorolhatta, helybenhagyás esetén a magas díj kifizetése után egy honfiúsítási esküvel való megerősítést is igényelt, majd törvénybeiktatásra került. (Kempelen [1907] és Vajay [1987] alapján.)

A különböző nemesi rangfokozatok elnyerésénél - egy 1886-os forrás szerint - rangemelési és okmánykiállítási díjat (írnoki, összehasonlítási és pecséttilleték, címerellenőri és címerfestői díj) kellett fizetni. (Marcziányi [1993] p.32.33.)

A fentiekén kívül megkülönböztethetjük még a jószágos nemest az ún. armális nemestől. A *jószágos nemes* rangját adománylevéllel kapta. Az adományozás következtében az adományozott és törvényes utódai nemességet nyertek, másrészt örök és visszavonhatatlan tulajdont az adományozott jószág felett. A nemességszerzésnek második és időrend tekintetében is későbbi módja a címereslevél, az ún. armális volt. Az *armális nemesek* olyan nemesek, kik címerlevelükben csak címert kaptak, ellenben jószágra nézve királyi adománylevelet nem.

A magyar nemesség vér szerinti jog: háramlása *iure sanguinis* történt, fiú- és lányleszármazottakra egyaránt. Ám ez utóbbiak nem örökítették tovább, kivéve a királyi engedélyt igénylő fiúsítás esetét. Azonban a nemes ember közrendű felesége megkapta férje rangját. A vérségi megalapozottságból következik, hogy a magyar nemesség jogi aktussal nem volt megszüntethető, s arról önként sem lehetett lemondani. A vérségi köteléken kívül a nemesség törvényesítés és örökbefogadás útján is tovább származhatott, azonban szintén csak a király engedélyével. (Vajay [1987] p.52-53.)

II. rész

A főnemesi családok sorsa a XX. században

- különös tekintettel a második világháborút követő időre -

Ahhoz, hogy az egykori főnemesi családok leszármazottainak mai helyzetére vonatkozó kérdéseinket és hipotéziseinket megfogalmazhassuk, szükséges a származási arisztokráciának a történelem során a magyar társadalomban betöltött szerepéről bizonyos háttérismeretekkel rendelkezünk. E dolgozatnak nem tárgya és feladata a főnemesség magyarországi történetének ismertetése, így ezt a fejezetet a - dolgozat kiindulópontjául választott - két világháború közti helyzeten túl, csupán a második világháborút követő időszak bemutatásának szenteltem.

"Magyarországon úgyszólván a 20. század derekáig a «történelmi arisztokrácia» alkotta a hagyományos elitet. E társadalmi kaszt vezető szerepét a kezén lévő nagy kiterjedésű ingatlanvagyon (latifundium), a belőle fakadó komoly politikai befolyás és a mindezeket erkölcsileg legitimáló feltétlen tekintély, kivételes presztízs alapozta meg. Az arisztokrácia a maga többrendbéli vezető helyét és szerepét történelmi folytonosságként, mint őt jogosan megillető örökséget birtokolta, melyet múltból eredő jogcímekkel (rangokkal, címekkel) szentesített. A történelmi arisztokrácia ugyanis a szó szűkebb és tulajdonképpeni értelmében kizárólag a jogilag definiált főrendi vagy főnemesi családok együttesének felelt meg." (Gyáni [1998] p. 193.)

Azonban nem minden főnemesi ranggal bíró család tartozott korszakunkban az elithez.

A nagypolgárság birtokvásárlásai, a trianoni békeszerződés következtében elszakított területek és a földreform a főnemesség vagyonát hagyományosan adó, arisztokrata kézben lévő nagybirtokok számarányát és területét is csökkentették. (Erdei [1976], Eddie [1990], Folkmayer-Török [1987]) A főnemesség vagyoni erejének már korábbi meggyengülését támasztják alá az 1885-ös főrendiházi reformra vonatkozó kutatások (Vörös [1987]), amelyek szerint a főnemeseknek

csak 26-28%-a rendelkezett 3000 forint adóra kötelezett vagyonnal. (A reform a főrendiházi tagságot vagyoni cenzushoz kötötte, azaz a korábban örökös főrendiházi tagsággal rendelkezők közül csak a 3000 forint adónak megfelelő évi jövedelemmel bírók juthattak be a második kamarába.)

A történelmi arisztokrácia térvesztése a politikai életben, mind a törvényhozó, mind a végrehajtó hatalom területén tetten érhető. Míg Bethlen miniszterelnöksége alatt a képviselőházban 27 arisztokrata kormánypárti képviselő foglalt helyet, addig ez a szám 1931-ben 11-re csökkent, 1939-ben pedig csak két nagybirtokos főnemeset találunk a kormánypárt padsoraiban. (Gyáni [1998] p.197., Sipos-Stier-Vida [1967]) Az 1926-ban Felsőház néven újjászervezett második törvényhozói kamarában is az új törvény nyomán jelentősen csökkent a főnemes képviselők száma: a korábbi 200 helyett kinevezés és választás útján összesen 66 arisztokrata jutott be a Felsőházba. (Weis [1930]) A két világháború között a kormányzati hatalomból is fokozatosan húzódtak vissza az arisztokraták. A korszak három főnemes miniszterelnökén kívül (gróf Teleki Pál, gróf Bethlen István és gróf Károlyi Gyula) 1919. augusztusától 1944. márciusáig összesen 11 főnemes töltött be miniszteri posztot, - közülük néhányan többször. (Bölöny [1992] p. 84-93.)

"A főrendi családok nagyfokú politikai részvételét, kivált a végrehajtó hatalomba való bekapcsolódását a korszak politikai sajátosságai is akadályozták. A húszas években az arisztokrácia egy részét például legitimista elkötelezettsége¹⁹ tartotta távol (és tette ellenzékivé) a mindenkori kormánypolitikától; a harmincas években ugyankkor a szélsőjobb irányába elmozduló kormánypolitika zárta el előlük az utat, mivel a középosztályból felkerült elemekkel egészítette ki a «politikai osztályt»." (Gyáni [1998] p. 199.)

Az arisztokrácián belüli tagozódás a vagyon és a politikai befolyáson túl további dimenziók mentén is megfigyelhető. Bár a magyarországi főnemesi családok közül csak néhány rangja nyúlik vissza a Mohács előtti időkre, így a magyar arisztokrácia a Habsburg uralkodóktól nyerte el főnemesi rangját

¹⁹ Ezt példázza, hogy mindkét - nem utolsó sorban külpolitikai nyomásra megíúsult - királypuccs (1920 március és 1921 október) szervezésében számos magyar arisztokrata vett részt.

(Lakatos [1942] p.19.), nem tekinthetjük ezt a réteget egységesnek az udvarhoz való viszonya tekintetében. Megkülönböztethetjük egyrészt a Habsburg-házhoz feltétlenül lojális, aulikus, konzervatív arisztokratákat és az indigénákat, akik a dualizmus idején a legnagyobb gazdasági és politikai hatalommal bírtak, másrészt a nagy latifundiummal nem bíró, lazább bécsi összeköttetéssel rendelkező nemzeti arisztokráciát (köztük az erdélyi, túlnyomó részt protestáns főnemeseket), és harmadrészt a dualizmus idején főnemességet kapott újbárok csoportját. Az első világháború vége előtt legbefolyásosabb birodalmi arisztokrácia a monarchia felbomlásával elvesztette a talajt a lába alól, és helyette a magyar rendi arisztokrácia, amelyben jelentős részt tettek ki az erdélyi főnemések, vette át a politikai vezetést. Nem véletlen, hogy a korszak két legjellegzetesebb miniszterelnöke erdélyi gróf volt. (Erdei [1975/4] p.45)

Még kevésbé olvadt össze a birodalmi és a nemzeti arisztokrácia az új bárok csoportjával. A dualizmus idején az udvar nemesítési politikája, amely során igyekezett nemesítéssel ill. főnemesítéssel jutalmazni a gazdasági kulcspozíciókat betöltő polgárokat, találkozott a nagypolgárság azon törekvésével, hogy gazdasági hatalma segítségével asszimilálódjon a származási elithez. Ennek érdekében nemesi, ill. bárói rangot, udvari tanácsosi méltóságot, birtokot, kastélyt, rokonságot vásárolt. Ennek következtében a korszakban pl. 346 zsidó polgárcsalád szerzett nemességet, közülük 28 bárói rangot, 17 pedig főrendiházi tagságot ért el. (Gudenus [1989] p.86-88., McCagg [1972]) Az újonnan nemesített bárok, akik között egyaránt találunk zsidó és nem zsidó származású nagypolgárt (iparbárót) ill. az első világháborúban szerzett katonai érdemekért nemesített ún. katonabárokat, bár rangjuk közjogi vonatkozásban mindenben megegyezett a történelmi arisztokráciáéval, nem tagozódtak be a hagyományos társadalmi elitbe.

"A történelem hiányzik mögüle, tehát hiába vannak meg előkelősége összes kellékei, azok csak aktuális teljesítményekkel tarthatók fenn, s nem áll meg a tradíciók erejénél fogva... Nincs tradicionálisan kiépített vezető szerepe az egész társadalom felett: csak uralkodótársi szerepe van, amelyben tőkés erőtenyezőkkel befolyásolja a társadalomvezetést, nem pedig állandósult politikai vezető szereppel." (Erdei [1967/5] p. 49-50.)

Ezt az elkülönülést és az eliten belüli társadalmi hierarchiát legjobban példázza a társasági szokásjogon alapuló kaszinó- és klubélet. Az arisztokrata

társasági élet egyik központja az 1827-ben, gróf Széchenyi István által alapított Nemzeti Kaszinó volt. Tagjai elsősorban született arisztokrata férfiak, magas rangú katonatisztek voltak, azonban nyitott volt az ország vezető politikusai, kormánytagjai és gazdasági vezetői felé is. Korszakunkban a kaszinó arisztokrata származású tagjainak aránya 48 és 68% között mozgott. (Nagy [1986]) Ennél nyitottabb volt a Park Club, amely nagyobb arányban fogadott a tagjai közé köznemesi származásúakat, valamint nyitva állt férfiak és nők számára egyaránt. Az Országos Kaszinó pedig az állami bürokrácia felsőbb rétegének intézményes társasági központja volt, de tagjai között magas volt azoknak az aránya, akik polgári hivatással rendelkeztek. Az új bárók, mivel a Nemzeti és az Országos Kaszinó ritkábban fogadta el felvételi kérelmüket, a gyárigazgatók és vállalatvezetők által felülreprezentált, valamint sok értelmiségit tömörítő Lipótvárosi Kaszinóba, Lipótvárosi Társaskörbe ill. a Hungária Clubba jártak.

Az arisztokrácia intim, nem intézményesült társasági szokásait még inkább jellemezte az elkülönülés. "Ebben az informális társas életben az exkluzivitás kifelé, a nem nemesi eredetű társadalom elitjei irányában meglehetősen szigorral, a szélesebb úri társadalom keretei között viszont jóval kötetlenebbül érvényesült." (Gyáni [1998] p.200.)

A második világháborút követő fordulat, amely az arisztokrácia társadalmi helyzetében a legjelentősebb változást hozta, azonban egyaránt érintette a főnemesség minden egyes tagját.

1945 márciusában - törvényerőre emelt és végrehajtandó - kormányrendelet jelent meg a "nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában" (lásd 1. sz. függelék), így a földosztással az arisztokrácia elvesztette addigi pozíciójának legfőbb gazdasági bázisát. Az 1000 holdnál nagyobb birtokokat teljes mértékben, az 1000 holdnál kisebbeket pedig 100 hold meghagyásával államosították. Ezen kívül lehetőség volt "a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett" személyeknek a földállamosítás alóli mentesítésre 300 hold erejéig, azonban ezek a birtokok is a későbbiek során eladás ill. eladósodás miatt többnyire elvesztek.

A földbirtok-államosítás során kb. 1500 kúria és kastély került csaknem 8000 kat. hold területtel állami tulajdonba, amelyek többségében állami intézményeket, iskolákat, öreg- és gyermekotthonokat, üdülőket, kórházakat létesítettek. (Szakács [1975] p. 126.) Azokat az arisztokratákat, akik a földosztással nem veszítették el minden vagyonukat, az 1948-49-es államosítás fosztotta meg maradék gazdasági erejüktől. (Ugyanis 1947-ben még 33 főnemes található vezető gazdasági pozícióban ill. részesedik jelentős értékű részvényekből. (Gudenus [1989] p.477.)

A főnemesek a háború után a közigazgatás átszervezésével természetesen elvesztették szerepüket a községi és a vármegyei igazgatásban.

Az arisztokrácia közjogi léteire formailag tett pontot a nemességet eltiltó, - de Vajay Szabolcs szerint nem eltörlő (Vajay [1987] p.13.)²⁰ - 1947. évi IV. törvény, amely kimondja a magyar nemesi és főnemesi rangok megszüntetését, valamint a külföldi nemesi rangok viselésére adott engedélyek hatályon kívül helyezését. (lásd 2. sz. függelék) Ez a törvény a mai napig hatályban van, azonban sem akkor, sem az óta nem fogalmaztak meg a törvény megsértését követő szankciót.

A sztálini társadalompolitika követése során, az ellenségteremtési és megfélemlítési kampány keretében került sor 1951 és 1953 között "a volt uralkodó osztályok tagjainak" látványos kitelepítésére Budapestről és vidéki városokból ill. falvakból. A vidéki kitelepítésekre vonatkozóan nincsen adatunk, azonban az 1951. május 21. és július 18. között lezajlott kitelepítések budapesti listáját feldolgozták. (Rátki [1981] p.29. és Szántó [1988]) E szerint a jelzett időszakban 5182 család, azaz 12704 személy kényszerült elhagyni korábbi otthonát, és a kijelölt kényszerlakhelyre költözni. A kitelepítésre vonatkozó

²⁰ "A vérségi alapozottságból következik, hogy a magyar nemesség jogi aktussal nem szüntethető meg, s arról önként sem lehet lemondani. Nem függ sem hivataltól, sem feddhetetlenségtől, sem tehetőségtől. Adott körülmények között feledésbe mehet, elkendőzhető, vagy szántsándékkal elhanyagolható, de ténye sem törvényhozásilag, sem önkéntes kezdeményezéssel meg nem szüntethető. Ez a gyökeres felismerés még az 1947. évi IV. t.c. fogalmazóit is - akár tudatosan, akár ha tudat alatt is - annyiban kötötte, hogy a szövegfogalmazás nem szüntető, hanem csak felfüggesztő jellegű: eltiltja a nemesi mivolthoz kötődő ismérvek nyilvános használatát. S amit tiltani kell, az nyilván még létező... Egy lépéssel tovább: a tilalom netáni felfüggesztésével ténybelisége esetleg új szinteken, avagy pusztán jelképi formában ismét érvényre juttatható, mint évszázados hagyományoknak bár letűnt, de tiszteletreméltó emléke." (Vajay [1987] p. 52-53.)

egyéb becslések általánosan azon a véleményen vannak, hogy a tényleges szám meghaladja a hivatalosan publikált adatot. (Gosztonyi Péter szerint a "pártállam a kitelepítésekkel több, mint 20000 személyt mozgatott meg". - Gosztonyi [1992] p.22.) A rendelkezésünkre álló dokumentumokból csak becsülni tudjuk a kitelepített főnemesek számarányát, mivel - ahogy ezt már korábban jeleztem - a belügyminisztérium jelentése csak abban az esetben jelölte meg az illető származását, ha a foglalkozására nézve nem rendelkezett adattal. A Szabad Nép 1951. júniusi 17-ei számában a következő hivatalos bejelentést tették közzé a kitelepítésről:

"A BUDAPESTI KITELEPÍTÉSEKRŐL

A Belügyminisztérium közli: 1951. május 21-től június 15-ig Budapestről a következő nemkívánatos elemeket telepítették ki:

Hat volt herceget, 52 volt gróft, 41 volt bárót, valamint hozzátartozóikat, 10 volt horthysta miniszter, 12 volt horthysta államtitkár, 85 volt horthysta tábornokot, 324 volt horthysta törzstisztet, 67 volt csendőr- és rendőrtisztet, 30 volt gyártulajdonost, 46 volt bankárt, 53 gyárigazgatót, 93 volt nagykereskedőt, 105 volt nagybirtokost, valamint hozzátartozóikat. A kitelepítettek lakásait dolgozók, elsősorban sztahanovista vagy nagycsaládos ipari munkások kapják meg."

Ezzel kissé ellentmondásos összesítést közöl T. Varga György:

"A BM zárójelentése szerint az 1951. május 21-től július 18-ig tartó akció során Budapestről Békés, Borsos, Hajdú-Bihar, heves, Szabolcs-Szatmár, Szolnok és Pest megyébe 5182 családot, összesen 12 704 személyt telepítettek ki. Az összefoglaló kimutatás szerint köztük volt 21 egykori miniszter, 25 államtitkár, 190 tábornok, 1012 honvéd törzstiszt, 274 rendőr törzstiszt, 88 csendőrtiszt, 812 magas rangú állami tisztviselő, 176 gyáros, 157 bankár, 391 nagykereskedő, 292 földbirtokos, 347 igazgató, 40 államosított üzlettulajdonos, 30 arisztokrata (egyéb foglalkozás nincs megjelölve), plusz ezek özvegyei, illetve hozzátartozója s 563 egyéb foglalkozású; 9 herceg, 163 gróf, 121 báró, 8 lovag, 195 vitéz." (Magyar Nemzet [1997. november 22.] p.16.)

A kitelepítettek a rendelkezés Sztálin halálát követő, 1953. nyári-őszi feloldása után sem térhettek vissza eredeti lakhelyükre, vagy, mert azt már korábban államosították, vagy, mert kitiltották őket abból a helységről, ahol korábban éltek,²¹ nem beszélve a kitelepítés alatt elveszett lakásokról, bútorokról és egyéb értékekről.

²¹ "A kitelepítettek tehát legkésőbb 1953 október végéig kapták kézhez az intézkedés feloldásáról szóló véghatározatot. Több esetben a helyi hatóságok nem kézbesítettek ki ilyen végzéseket, máshol a kitelepítettek még ezt megelőzően elhagyták kényszerlakhelyeiket; a többség 1953. augusztus és szeptember folyamán útnak indulhatott. Azonban (...) a kitelepítés feloldása egészen sajátos helyzetet teremtett a kitelepítettek, s mindenekelőtt a fővárosból kitelepített családok számára. A kitelepítés miatt értelemszerűen kijelentkezett személyeknek újra kérvényezniük kellett a budapesti letelepedést, s ezt a korábban hozott letelepedést szabályozó (pontosabban: tiltó) rendelkezések értelmében nem engedélyezték a hatóságok. Így a volt kitelepítettek számára - hacsak nem kényszerültek a kitelepítési helyen maradni, mert nem volt hová menniük - egy újabb, majd három évig tartó időszak következett, amely alatt (bár a mozgás szabadsága, így például a fővárosban történő munkavállalás lehetősége megadatott), továbbra sem térhettek vissza eredeti lakóhelyükre. (...) Az átmenetileg megkeményedő

A korszak politikai indíttatású pereinek vádlottjai között viszonylag kevés arisztokratát találunk. Egy, a korszak büntetőjogi eljárásait feldolgozó tanulmány (Fehérváry [1978]) szerint 1947 és 1956 között politikai okokból halálraítéltek és kivégezettek között nincs főnemes. A politikai perek további elítélteit között a fenti tanulmány szerint 6 főnemest találunk, általában sokadrendű vádlottként. Pontos összesítéseink nincsenek a különböző internálótáborokban (Kistarcsa, Recsk, Buda-Dél Internáló Tábor, Hortobágy) raboskodott főnemesek számáról, azonban tudunk öt Recsket megjárni és három, a hortobágyi kényszermunkatáborban raboskodott főnemesről. (Gudenus [1989] p.129-133.) Azonban sokkal nagyobb számban találunk az ún. munkaszolgálatra (az osztályidegennek minősített katonaköteles fiúk kényszermunka-szolgálatára) behívottak között arisztokratákat. (Gudenus [1989] p. 131-132.)

Ebben az ellenséges ideológiai környezetben alapvetően két életstratégiát figyelhetünk meg az arisztokrácia körében:

Az egyik az emigráció. Erről pontos számadataink nincsenek, azonban a két világháború közti időszakra vonatkozó becslések és a mai genealógiai kutatások eredményei²² alapján leszögezhetjük, hogy a főnemesi családok többsége emigrált, és csupán egyötöde él Magyarországon. (Forrás: Gudenus János) A második világháború kirobbanását követően az emigránsok első hulláma még a háború alatt, elsősorban 1944-ben hagyta el az országot. Viszonylag kis számban találhatunk köztük arisztokratákat. A második hullámban, 1947 és 1948 között főleg azok hagyták el az országot, akik az 1945-ös földosztást, birtokaik elvesztését még elfogadták, és azt egy új demokratikus politikai társadalmi berendezkedés felé vezető út első lépésének tekintették. Azonban mikor látták, hogy mindez csak illúzió, úgy érezték, hogy más választásuk nem marad, mint elhagyni az országot. A harmadik hullám 1949 és

hangok ellenére a belpolitikai viszonyok 1956 tavaszi-nyári fellazulása a kitelepítettek számára is meghozta a várva-várt változást. A korábbi szigorú letelepedési szabályok enyhültek és először informális, majd formális csatornák révén is megnyílt az út a budapesti letelepedés előtt. 1956 késő nyarán - kora őszén áramlanak be a fővárosból immár öt éve kitiltott családok első nagyobb csoportjai Budapestre, természetesen továbbra sem saját otthonaikba, hanem azokba a hónapos szobákba, albérletekbe, barátok, ismerősök által szíveségből átengedett cselédszobákba, ahonnan az eljövendő években kezdik majd el visszanyerni civil életeik kimunkálását." (Szántó [1988] p.84-85. és 89.)

²² lásd III. rész 1. fejezet

1956 között, elsősorban '56-ban hagyta el az országot. Ez az emigrációs hullám a legvegyesebb összetételű és indíttatású. Nemcsak azok mentek el, akik a harcokban konkrétan részt vettek, hanem mindazok, akik már korábban sikertelenül próbálták elhagyni az országot. (Borbándi [1989], Nagy K. [1984]) Itt kell megjegyezni, hogy a "...volt arisztokraták a rajtuk különösen mély nyomokat hagyó «ötvenes évek» hatására néhány kivételtől eltekintve szinte egyáltalán nem vettek részt az 1956-os eseményekben. Ezt támasztják alá az 1956-tal foglalkozó főbb hazai és nyugati publikációk." (Gudenus [1989] p.116.)

A magyar főnemességnek az emigránsok között nagy többségükben kedvezőbb helyzete volt abban az értelemben, hogy a magyar arisztokrácia számos családját nagyon szoros kapcsolat fűzte más európai országok nemességéhez, főnemességéhez és így sok esetben a beilleszkedéshez segítséget kaptak külföldi rokonaiktól, barátaiktól. (Dunai [1984])

A másik életstratégia, ahogy láttuk, a magyar arisztokraták kisebb részére jellemző, azok számára, akik nem emigráltak, maradt a beilleszkedés.

Néhány szomorú sikertelen beilleszkedési kísérletről tudunk; ezek az arisztokraták teljes mértékben próbáltak alkalmazkodni a megváltozott viszonyokhoz és az új politikai rendszerben próbáltak valamilyen tisztséget vállalni. Itt három példát említenék: Az egyik báró Kruchina Viktor esete, aki átigazolt a Magyar Néphadsereghez és odáig vitte, hogy a Katonapolitikai Osztálynak lett vezető helyettese. Munkája során folyamatos bizalmatlan légkör vette körül és végül az '50-es évek közepén angol kémkedéssel le akarták tartóztatni, azonban sikerült ezt elkerülnie és elhagynia idejében az országot. A másik szomorú történet örgróf Pallavicini Antal sorsa (vezetéknévét 1951-ben hivatalosan Pálinkásra változtatta), aki szintén átigazolt a Magyar Néphadseregbe, alezredesséig vitte, azonban 1956 után azzal a váddal, hogy Mindszenty bíborost ő szabadította ki és hozta fel Budapestre, halálra ítélték. Ezen kívül még Odescalchi Margit nevét említeném, aki szintén próbált betagozódni a Pártba, a Nőszövetségben vállalt vezető tisztséget, azonban ő is a bizalmatlan légkör miatt, bár kommunista meggyőződésű volt, nem tudott előrébb jutni és az '50-es években elhagyta az országot.

A Külügyminisztériumban még 1948-ig jelentős volt az arisztokraták képviselte az országos számarányukhoz képest, azonban 1948 után kivétel nélkül elhagyták, ill. elhagyni kényszerültek a diplomáciai szolgálatot.

A beilleszkedésnek rengeteg nehézsége volt. A volt főnemesek elsősorban a kitelepítések, a menekülés, az államosítások során minden vagyonukat elvesztették, ami személyes értéktárgyaik pedig megmaradtak, a későbbiekben arra kényszerültek, hogy azokat eladják, hogy fenn tudják magukat tartani. Tehát a nulláról kellett kezdeniük mindnyájuknak és rögtön a munkahelytalálás nehézségeibe ütköztek. Ugyanis akármilyen végzettségük, képesítésük volt, ennek megfelelő pozícióba, munkahelyre nem vették őket fel, csak a legkevésbé fizető, mindenféle képesítés nélkül is betölthető munkahelyekre tudtak bekerülni, és ahogy kiderült származásuk, elbocsátották őket. Egy példát szeretnék itt említeni, amit egy köznemesi származású, de férje jogán grófné mesélt el a vele készített interjú során.

Interjúalany: ... Akkor voltam egyszer fűtő és takarító a H. könyvtárban, az egész jó volt. Akkor az még az Sz. könyvtárhoz tartozott, amikor ott voltam fűtő.

Sz.K.É. A kazánban? Erre nőket alkalmaztak?

Interjúalany: Igen, ketten voltunk, és nem is a könyvtárat fűtöttük, hanem a kommunista igazgató lakását (...) egy irtó rendes erdélyi nővel ketten dolgoztunk, rettentő jóban voltunk, és akkor még nem nagyon volt idegenforgalom, és akkor egész más volt még a Könyvtár, sokkal kisebb volt, és akkor néha jött egy látogató, ilyen kelet-német csoportok kezdtek jönni, és akkor kaptam egy fehér köpenyt és én voltam a muzeológus. De ez nem volt egy rossz munka tulajdonképpen.

Azért említem ezt a példát, mert a munkahelytalálásban az arisztokratáknak nagy segítséget nyújtott nyelvtudásuk. (Így pl. az Országos Fordítóiroda munkatársai között sok főnemesi származásút találhattunk a korszakban.)

Nem volt egyszerű a beilleszkedés a főnemesi származásúak gyerekeinek sem, tehát a második generációnak. Hiszen 1962-ig fennállt az a rendszer, hogy a főnemesi családból származó gyerekek a szülők után automatikusan osztályidegenné váltak, és megkülönböztető "x" jelet kaptak nevük mellé. Még egy 1957-es MSZMP határozat is megjelöli azok körét, akiket nem szabad egyetemre vagy főiskolára felvenni. Eszerint "... volt földbirtokosokat, arisztokratákat, gyár- és üzemtulajdonosokat, a vagyonukból élőket (...) és a felsoroltak gyermekeit továbbra is osztályidegenné kell tekinteni, felvételükre

csak kivételképpen, különös tehetség esetén, minisztériumi engedéllyel kerülhet sor." (Az MSZMP határozatai ... [1964] p.51.) A továbbtanulás előtti akadályok a főnemesi származásúak előtt hivatalosan 1962-ben hárultak el, mikor az MSZMP VIII. kongresszusának határozatában leszögezik, hogy "...nincs szükség többé tanuló ifjúságunk származás szerinti kategorizálására" (U.o. p. 569.). Azonban a korábbi megkülönböztetésen alapuló diszkrimináló szisztéma nyomai még a további évtizedekben is éreztették hatásukat.

A '60-as évek végéig húzódó beilleszkedési nehézségek ellenére az én tapasztalataim szerint megállapítható, hogy a magyar arisztokráciának az otthonmaradt csoportja a '70-es, '80-as évekre többé-kevésbé megtalálta helyét. Itt nem látványos politikai vagy gazdasági életben befutott karrierokról van szó, mégis sikerült nekik számos szociológiai mutató szerint a társadalom átlagánál kedvezőbb helyzetbe kerülniük.

Szaktudásuk, nyelvtudásuk következtében általában értelmiségi álláshoz jutottak. Nagyrészüket - mikor már lehetett, a kitelepítések és az azt követő kitiltások, ill. szigorú letelepedési szabályok enyhülését követően, az '50-es évek második felétől kezdődően, - Budapesten telepedett le. Hogy miért Budapestre mentek, abban nagy szerepe van annak, hogy az itthonmaradt főnemeseknek az '50-es években fő céljuk a túlélés volt, és ennek az egyik eszköze az arisztokrata mivoltukban való láthatatlanná válás volt, és ez értelemszerűen egy milliós nagyvárosban sokkal egyszerűbb, mint azokban a falvakban, vagy kisvárosban, ahol korábban éltek, nem beszélve a szélesebb munkaerőpiacról.

Talponmaradásuknak az érintettek saját elmondása szerint a következő okai vannak: az egyik, nem szabad elhanyagolni a külföldi rokonok segítségét, ugyanis többségük emigrált külföldre és módjukban volt segíteni az itthon maradt rokonaiknak (anyagilag, vagy a gyerekeknek nyelvtanulási lehetőséget, ill. külföldi tanulmányokat biztosítva). A másik jellemző tényező, hogy a korábbi alkalmazottak, azaz a cselédek váltak komoly segítségévé az arisztokrata családoknak. Itt a mai napig megmaradó, szinte rokoni kapcsolatokká fejlődő barátságokról beszélhetünk. El kell mondani, hogy ezek a volt alkalmazottak, kockáztatva saját egzisztenciájukat, próbálták - eleinte élelmiszerrel - segíteni a

Budapesten vagy más városban élő volt uraikat. Másrészt az elhagyott kastélyokból kimenekített értékeket részben vissza tudták adni eredeti tulajdonosainak. (pl. Utasi [1996] p.68., 71. és 73.) Lássunk erről néhány példát idősebb arisztokrátákkal készült interjúimból:

"Sz.K.É.: És a régi házból mit hozhattak el?

Interjúalany: Nem volt ott már semmi.

Sz.K. É. Azt kirabolták?

Interjúalany: Nem rabolták ki, hanem a sógorom, ahogy a katonasággal vonultak vissza, odakerült. És úgy mentek tovább a Felvidékre, a mostani Szlovákiába. És ő ott összehívta a gazdasághoz tartozó összes embert, és azt mondta, hogy vigyenek el mindent, de azt se mondta nekik, hogy aki tudja, az majd hozza vissza, ha majd visszajövünk, azt se mondta nekik. De azért sokan hoztak vissza sok mindent, csak olyan össze-vissza. Apróságokat, mint a fényképalbumokat úgy hozták vissza, hogy még képek sem voltak benne, meg ilyen dolgok. Volt olyan, aki bútordarabot is visszahozott. Úgy hogy, volt miből berendezkedni az intézőlakásban...

Interjúalany lánya: ...És aztán visszakaptuk az intézőlakást, és akkor az apám először egy szobát, aztán a konyhát, volt abban vagy négy szoba, tehát mindig egyet-egyet rendbe hozott és akkor mindig egy kicsit tudtunk terjeszkedni. A lakosságtól azért elég sok mindent visszakaptunk. Mert tulajdonképpen azt lehet mondani, hogy a változás után is nagy együttérzés volt a falusi lakosság részéről."

Az érintettek elmondása szerint, életükben - a fentiekén túl - a legfontosabb segítséget azok az értékek jelentették, amelyeket a családon belül örökítettek át. Kiemelném itt a vallásos nevelésnek és a vallásos hitnek a szerepét, valamint a tudásnak ill. az iskolai végzettség és azon túl, az idegen nyelvtudás megszerzésének igényét.

Utasi Ágnes kutatócsoportja a volt balassagyarmati elit leszármazottai körében végzett vizsgálataik során hasonló eredményre jutott. A '30-as években magas státuszt betöltő családok fiatalabb tagjai a háború után Budapestre települtek, ahol könnyebben elrejthették származásukat és a főnemesi származásúak el tudták kerülni a kitelepítést. Általában többszörös cserével, valamilyen balassagyarmati ingatlan eladásával sikerült színvonalas lakást szerezniük, háromnegyedüknek a legmagasabb presztízszű és lakáspiaci értékű lakóövezetben (I., XI., XII. kerület). A vizsgált csoport tagjai rendszeresen jártak üdülni, külföldre is, valamint a gyermekkori szocializációval elsajátított nyelvtudás segítségével sokan hivatalos kiküldetéssel, üzleti úttal (külügyi ill. külkereskedelmi vonalon) jártak külföldön. Az egyetemisták közül 1949-ben sokakat eltávolítottak, ill. - a kizárást megelőzve - maguk mentek el az egyetemről, de többségük később sikeresen fejezte be tanulmányait. Az '50-es években a diplomások is, végzettségük ellenére fizikai munkát végeztek. A nők

többsége adminisztrátorként tudott elhelyezkedni. Majd az '50-es évek közepétől kezdve fokozatosan, elsősorban az export-importtal foglalkozó vállalatoknál, nyelvtudásuk révén relatíve jól fizetett állásokhoz is juthattak. A balassagyarmati származású főnemesi és a középosztályi családok igyekeztek tehát megtalálni azokat a csatornákat, amelyeken keresztül fel tudták vértézni utódaikat hasonló javakkal és erényekkel, amelyek számukra is biztosították a szintenmaradást a háború utáni válságos években. Ezek között a legjellegzetesebbek a diplomaszerzés, az idegen nyelvoktatásban való részvétel, gyakran külföldi nyelvgyakorlási lehetőséggel, és a vallásos nevelés. Az, hogy a középosztály fenn tudott maradni, át tudta menteni státuszát és életvitelét, az az interjúalanyok szerint elsődlegesen annak a nevelésnek következménye, amely piacképes ismereteket adott, és a kitartásra, szükség esetén önkorlátozásra is szocializálta őket. (Utasi [1996])

A rendszerváltozás során sokan azt várták, hogy a volt származási elit majd tömegesen lép elő "rejtekhelyéről", vagy külföldről különböző politikai ill. gazdasági vezető funkcióba. Szalai Erzsébet is megfogalmazta, hogy az Antall-kormány a hosszú távú kormányzati hatalomhoz szükséges társadalmi bázis megteremtése érdekében egy három pilléren nyugvó klientúrát hozott létre, amelynek - a másod-, ill. harmadvonalbeli technokrácián és a vidéki értelmiségieken kívül - egyik pillérét az arisztokrácia sokszor külföldről hazatelepült tagjai alkotnák. (Szalai [1994] p.177.) Amint látjuk, az elmúlt évtizedben ennek nincsenek jelei. Persze vannak kivételek, pl. az 1990-ben megválasztott parlamentnek volt arisztokrata származású képviselője: gróf Bethlen István (MDF), és báró Szalay Gábor (SZDSZ), aki a mai napig képviselő, továbbá az MNB volt alelnöke gróf Szapáry György. Említhetnénk Habsburg György főherceg nevét is, aki szintén szerepet vállalt a magyar közéletben, de korántsem beszélhetünk itt tömeges visszatérésről.

A kárpótlás jelentős szerepet játszott, ill. játszhatott volna(!) az arisztokraták gazdasági helyzetének javulásában.

"A reprivatizáció híre, persze nem a teljesé - az egy olyan gesztus lett volna, amely az egykori főnemesek és gyárosok gyermekeit, unokáit vonzotta volna a mai Magyarországra." - Pallavicini Károly ögróf (In: Árokszállási [1992] p.25.)

Azonban, mint tudjuk, a magyar kárpótlás rendszere sávosan degresszív volt, és 5 millió Ft-ban maximalizálta a megszerezhető kárpótlási jegyeket, az örökösök között felosztva. A reprivatizáció elmaradása valamint a kárpótlási jegyek alacsony tőzsdei értéke miatt, a kárpótlás komolyabb vagyonokhoz nem juttatta a magyar arisztokrácia sem magyarországi, sem külföldi képviselőit. Néhányan ugyan földet szereztek, részint nosztalgiából, a volt birtokaik töredékét, néhányan részvényeket vásároltak, de a legtöbben elaprózva használták fel a kárpótlási jegyeiket. Az arisztokrácia egyik képviselője, Zichy László egy cikkében azt mondja ki, hogy az arisztokraták vagyonfosztását éppen a kárpótlás véglegesítette, a kárpótlással zárult le véglegesen gazdasági hatalmuk visszaszerzésének reménye. (Zichy László [1998]: A cím kötelez. Az arisztokrácia szerepe a mai magyar társadalomban. In: Magyar Nemzet. 1998. január 16. p.7.)

Ahogy látjuk, sem politikai, sem gazdasági hatalomra törésről nincsen szó a rendszerváltozást követően. Az arisztokraták saját elmondása szerint a legkomolyabb és legfelelősségteljesebb szerepük ma a kulturális, történelmi és nemzeti, valamint családi értékek és hagyományok megőrzésében és terjesztésében, ill. Magyarország európai integrációjának tevékeny elősegítésében van. (Uo. p.7.) "Ha uralkodó pozícióban van, ha nem, az arisztokrácia szerepe mindig az, hogy példát mutasson. Járvon elől a hagyománytisztelőben, a hitben, a politika, a kultúra területén, vagy bárhol másutt." (Habsburg Mihály - In: Magyar Nemzet 2000. február 18. p.6.)

Ezek a célkitűzések egybevágóak az általam is ismert európai nemesi szervezetek, ill. az ezeket a szervezeteket tömörítő C.I.L.A.N.E. (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe - Európai Nemesi Társaságok Információs és Összekötő Bizottsága - ford.: szerző) célkitűzéseivel. (Actes du XIVe Congrès de la C.I.L.A.N.E. [1996], C.I.L.A.N.E. [1999] és Liedekerke [2000])

"Mi várható a nemességtől?

A nemesség főleg kötelezettségekkel jár.

A nemesek védjék, - ha szükséges nyilvánosan - és tartsák tiszteletben azokat az erkölcsi értékeket, amelyekhez hagyományosan kötődnek. Az első értékek vallási jellegűek, majd a család védelme, kötődés a királyhoz és a hazához, a közjó iránti elkötelezettség. Ezekhez csatlakoznak az etikai értékek, amelyekhez a nemesek évszázadok óta kötődnek: becsület, hűség, az adott szó szentsége, kötelességtudat, a felebarátok és elsősorban a családtagok segítése, a szülők és az ősök által átadott erkölcsi és anyagi örökség tisztelete.

Hogy megfelelő tiszteletben tartsák azon nemesi kiváltságokat, amelyeket elnyertek, vagy amelyeket öelöttük ősük nyertek el, és hogy azokhoz méltók maradjanak, a nemeseknek bizonyos kiváltságra kell törekedniük. Ez már a legfiatalabb kortól kezdve megnyilvánulhat, az iskolában, vagy az ifjúsági mozgalmakban, hogy később hivatásbeli, politikai vagy társadalmi tevékenységben bontakozhasson ki. A kiváltságnak ezt az igényét kísérelje mindenestre a szükséges szerénység.

Az udvariasság és a szerénység viselkedésben és szavakban egyaránt azon magatartás alapvető összetevői, amelyet minden nemesnek magáévá kell tennie."

(Részlet a belga nemesi társaság, az ANRB (Association de la Noblesse du Royaume de Belgique) lapjából - ford.: a szerző - Bulletin de l'ANRB avril 1995)

Az európai nemesi szervezeteket tömörítő C.I.L.A.N.E. szükségesnek tartotta, hogy a fenti értékekről, ill. a nemesség által az ezredfordulás európai társadalmakban betölthető szerepről egy egységes dokumentumot fogalmazzon meg, így a szervezet 1989-es kongresszusán elfogadta az ún. Európai nemesség etikai kódexét. (A kódex szövegét lásd a 3. sz. függelékben.)

"A nemesség jövőbeli léte egy olyan lényeges kérdés, amelyet sok nemes feltett a különböző szervezetek (nemesi származású egyéneket tömörítő különböző európai társaságok - a szerző) keretében. Erre válaszolva ezek a szervezetek elfogadták az "európai nemesek etikai kódexét", amely igyekszik mai nyelven újrafogalmazni azokat az értékeket, amelyek meghatározzák a nemesi lét értelmét ...

Nem akarok olyan benyomást kelteni, mintha ezek az értékek a nemességnek valamiféle monopóliumát képeznék; ezek olyan egyetemes értékek, amelyeket sok nemesi család vall, és amelyeket ezek a családok annak tudatában, hogy az európai elitnek csak egy, számszerűleg kicsi és fogyó, de mégis befolyásos részét képezik, a legszélesebben igyekeznek elősegíteni. Idézek röviden néhányat ezen értékek közül.

...- családi értékek...

...- a szolgálat szelleme...

...- az emberi méltóság." (Snoy [1994] p.29-31. - ford. a szerző)

Az 1990-ben elfogadott egyesülési törvény nyomán elindult Magyarországon a civil társadalmi szerveződés, és ennek keretében néhány olyan egyesület is létrejött, amelyeknek célja a nemesi származásúak tömörítése, valamint a fenti célkitűzések megvalósítása:

A *Magyar Nemesi Szövetség* 1994 decemberében alakult meg és mind a mai napig az egyetlen olyan magyarországi szervezet, amelyben a rendes tagság elnyerésének feltétele az atyai ágon való magyar nemesi származás. A Szövetség tagjainak száma jelenleg kb. 35, de a rendezvények többé-kevésbé rendszeres látogatóinak száma mintegy 70. A Szövetség általában havonta tartja

összejöveteleit. Ezeken a találkozókön valamilyen, a magyar nemesség múltját vagy jelenét érintő előadás hangzik el, amelyet követlen beszélgetés, vacsora követ. Az egyesület elnöke céljaik közül kiemeli azon törekvésüket, hogy a nemesi címek, előnevek stb. használatát tiltó törvényt az országgyűlés helyezze hatályon kívül és tegye lehetővé a teljes nemesi nevek hivatalos anyakönyvezését.

A Magyar Történelmi Családok Egyesülete 1994. március 15-én alakult. Az egyesület célja, az alapszabály szerint, hogy ápolja a magyarországi történelmi családok történelmi hagyományait, védje szellemi kincseit és tagjai hazaszeretetét, összetartsa az itthon és külföldön élő családok tagjait, megteremtve a találkozás és baráti összejövetelek lehetőségét, segítségére legyen ezen családok idős, elesett tagjainak, fejlessze a családok fiatal tagjainak viselkedési kultúráját, ápolja a keresztény szellemiséget és tartsa a kapcsolatot más, külföldi vagy hazai, hasonló céllal alakult társaságokkal.

Az egyesület tagjai meghívásos alapon szerveződnek, amelyben nagy segítséget nyújt a kiváló magyar genealógus, Gudenus János. Az egyesületi tagság megszerzéséhez nem feltétel az igazolt nemesi származás, tagja lehet a magyar történelmi családok valamelyikének tagja, aki az alapszabály rendelkezéseit magára nézve elfogadja. Az egyesület összejöveteleit kéthetente tartja, melyeken tudományos, vagy művészeti előadás hangzik el, amelyet követlen beszélgetés követ. Az egyesület a tagjaitól beszédett, igen szerény tagdíjból tartja fenn magát, egyéb támogatója jelenleg nincs.

A Magyar Történelmi Családok Egyesülete 1999 augusztusában "Összefogás egy jobb jövőért" címmel tartott konferenciát az MTA épületében, amelyen Csapody Miklós és az egyesület elnöke javaslatára kezdeményezés hangzott el az 1947. évi IV. törvény hatályon kívül helyezésére, és a nemesi előnevek, rangok használatának lehetőségére. (Magyar Nemzet 1999. augusztus 30. p. 1.,4. és HVG 1999. szeptember 4. p.21.) A benyújtani kívánt törvényjavaslat tárgyalását azóta a parlament nem tűzte napirendre.

A *Szt. János Ifjúsági Kör* bár hivatalosan nem bejegyzett egyesület, 1997 eleje óta rendszeresen szervez programokat. Az aktív tagok többsége nemes fiatal.

Itt kell megemlíteni az 1993-ban létrehozott Apor Vilmos Alapítványt, amelynek tudomásom szerint legfőbb tevékenysége az évente megrendezendő Apor-bál szervezése, melynek bevételét - az SZJA 1%-ának felajánlására felhívó szórólap szerint - a következő célok megvalósítására fordítják: "szegénygyerekek támogatása, valamint az ifjúság nevelése a művelt életre, illetudásra, az igényességre".

A magyar nemesség évszázadokon keresztül fennálló elméleti egyenrangúságának mai napig is létező kifejeződése a lovagrendek, amelyekbe főnemesi és nemesi származású személyek egyaránt felvétettek, amennyiben a többi feltételnek megfeleltek. "Mind a Máltai, mind a Johannita Lovagrend nemzetközi szervezet. Szuverén voltánál fogva, a Máltai nemzet feletti is, míg a Johannita federatív formájában közelíti az oekuméniát. A Máltai Rendben való magyar részvétel a középkor gyakorlati lovagságára nyúlik vissza. Az 1851-ben újjáalakult Johanniták 1854 óta avattak folyamatosan protestáns magyar lovagokat. A két formailag is önállóvá vált magyar csoport az első világháború utáni idők szülötte: a Máltaiak 1928-ban, a Johanniták 1924-ben szervezték meg magyar keretüket." (Vajay [1987] p.14-15.) 1945 májusában mindkét rend magyarországi tagozatát feloszlatták, azonban külföldön tovább működtek. Magyarországi újjászervezésükre csak a rendszerváltozás idején volt lehetőség.

1989-ben megalakult a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, majd 1990-ben a rend Magyarországi Delegációja is. 1996 óta a Magyar Máltai Lovagok Szövetségének hivatalos székhelye is Budapesten van. A Szövetség ma kb. 180 tagot számlál, és anélkül, hogy részletezném a Máltai Lovagrend tagfelvételi rendszerét, annyit elmondhatunk, hogy ennek a 180 tagnak kétharmada tiszteleti ill. kegyelmes lovag, azaz a *nemesi öspróbát* kiállják. A nemesi öspróbának különböző fokozatai vannak. A Máltai Lovagoknál 16 nemesi ükszlőt kell bizonyítani. Természetesen a Máltai Lovagok Szövetsége ennél ma már olyan szempontból liberálisabb, hogy tagjai lehetnek a nemesi öspróbát ki nem álló

személyek is magisztrális kategóriában, azaz más rangfokozatot kapnak a szövetségen belül. A 180 tagból jelenleg kb. 40 él Magyarországon. A tagoknak az MMLSZ-en belüli tevékenysége a Rend céljának megfelelően a hit védelme és a betegek gyámolítása.

A protestánsokat tömörítő Johannita Rend Magyar Tagozata valamivel a - katolikusokat tömörítő - Máltai Lovagrend előtt kezdte újra magyarországi működését. A johannita lovagok többsége nemesi származású, melyet a Rend ugyan nem támaszt követelményként, hiszen már korábban eltörölte a nemesi őspróba vizsgálatát, de azt regisztrálja és archiválja.

III. rész

KUTATÁSI MÓDSZER

1. fejezet

MINTAVÉTEL

A Magyarországon élő főnemesi családok számbavétele igen nehéz, körültekintő történészi és genealógiai kutatásokat igényel. A munkát nehezíti, hogy erről nemcsak 1945 után nem készült semmiféle összesítés, de a második világháborút megelőző korszakokban sem létezett Magyarországon egységes nemesi nyilvántartás, szemben más európai országokkal.

Az uralkodó birtokadományozással, nemesítéssel, címeradományozással kapcsolatos ténykedését 1351 óta a kancellária által vezetett Királyi Könyvekben (Libri Regii) tartották nyilván. A korábbi, precízen vezetett kötetek sajnálatos módon a török elől való menekítés során elvesztek, az 1527-ben újrainduló kötetek pedig csak esetlegesen tartalmazzák a nemesség megerősítésére, a birtokadományozás nélküli nemesítésre és címeradományozásra vonatkozó adatokat. A nemesség igazolása 1848-ig a vármegye szintjén zajlott (Vajay [1987] p.22., 51-52.), majd 1867-től 1944-ig a magyar királyi belügyminiszter gyakorolta a nemesi hatóságot, melynek véleményező szerve az 1756-ban felállított Magyar Királyi Országos Levéltár volt (Kempelen [1907] p.73.), azonban hivatalos listát a magyar nemesi családokról ők sem vezettek.

A genealógiai kutatásokat segítik a nemesi családok saját levéltárai, azonban "...a családi levéltárak általában szánalmas rendezetlenségben vannak... A régi leveles-ládákban össze-vissza vannak hanyva a legérdekesebb és legértékesebb okmányok, ha egyáltalán még semmibe nem mentek és hozzáférhetetlenek a kutató előtt is. Nagyon kevés azoknak a családoknak a száma, kik rendezett levéltárt tudnak felmutatni, mert részint a szakértelem hiánya akadályozza őket abban, hogy azt maguk rendbe hozni tudnák, részben pedig csak akkor érzik egy rendezetlen családi levéltár hátrányait, mikor

valamely okmányra, valamelyik ősük kikutatására, nemességük igazolására, stb. szükségük van." (Kempelen [1907] p. 74.)

További forrásul szolgálhatnak a magyar főnemesség feltérképezéséhez az olyan genealógiai összefoglaló munkák, mint pl. Nagy Iván 1857-ben megjelent *Magyarország családai címerekkel és nemzedéki táblákkal* c. többkötetes munkája, Daróczy Zoltán 1923 és 1935 között kiadott *Nemesi évkönyv* sorozata, vagy Kempelen Béla 1911 és 1932 között publikált *Magyar nemes családok* c. kötetei. A *Gothai Almanach* kötetei is tartalmazznak magyar vonatkozású adatokat, azonban csak közvetve és esetlegesen.

A források esetlegessége vezetett oda, hogy a témával és korszakkal foglalkozó család- és társadalomtörténészek eltérő nagyságúra becslik a két világháború közötti magyar főnemesség számarányát. (Ez az időszak lehet kiindulópont a jelenkori kutatásunkhoz.) Gyáni Gábor, bár elismeri, hogy az arisztokrácia köréhez tartozó családok pontos számát nem ismerjük közelebbről, hivatkozva a 1885-ös főrendiházi reformot megelőző második törvényhozó kamarába meghívott főnemesek és a Nemzeti Kaszinó főnemes tagjainak számára, kétszázra becsüli a magyarországi főrendi családok számát. (Gyáni [1998] p.193; Nagy [1986]) Ezzel szemben Lakatos Ernő a magyar politikai vezetőrétegről szóló tanulmányában, 1935-ben 314 magyar főnemesi családot tart számon. (Lakatos [1942] p.19.) Vajay Szabolcs pedig 1975-ben az akkor élő tagokkal rendelkező főnemesi családok létszámát 349-ben állapította meg. (Gudenus [1989] p.72.) Az eltérésre okot adhat az is, hogy egyes családok más-más rangot, vagy előnevet viselő ágait a különböző szerzők egy ill. több családnak számítják.

Kutatásom alapjául a magyar főnemesi családok legfelkészültebb mai ismerője, Gudenus János kutatási eredményeit vettem. Ő vizsgálatának bázisául az 1935-ös *Gazdacímtárban* szereplő 100 kat. holdnál nagyobb birtokkal rendelkező főnemeseket vette. Ezt a listát egészítette ki az abban nem szereplő olyan főnemesekkel, akik 1931 és 1945 között kormányfői vagy miniszteri posztot töltöttek be, valamint főispánokkal és főpapokkal. A további adatgyűjtéshez az így létrehozott alaplistában (amely 701 személyt foglalt

magába) szereplő családok leszármazottait kereste fel kollégájával, Szentirmay Lászlóval személyesen vagy levélben, azonban munkájuk tetemes részét a fenti családokra vonatkozó levéltári és könyvtári kutatás tette ki. (Gudenus - Szentirmay [1989]) Gudenus János genealógiai kutatásának összefoglaló munkájában, A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája című könyv 5 kötetében pedig mintegy 600 magyar főnemesi család leszármazotti táblája található. (Gudenus [1990, 1993, 1998a, 1998b, 1999])

Gudenus kutatásainak eredményei szerint ma (1995. december) Magyarországon 131 főnemesi származású család él közel 700 taggal. (Ebbe a számba beleértendőek az utóbbi időben hazatelepült és Magyarországon életvitelszerűen letelepedett főnemesek is.) Ebből:

1.1. táblázat: A Magyarországon élő főnemesi családok tagjainak rang és nem szerinti megoszlása

	Családok száma	Férfi tagok	Női tagok
Herceg	1		1
Őrgróf	2	4	4
Gróf	48	119	116
Báró	80	189	162

Kutatásom során a teljes származási csoportot egy életkorbeli kritérium szerint szűkítettem. Vizsgáltam tehát a mai magyar arisztokráciának a kérdőívfelvétel idejében (1998) 18 és 38 év közé eső korosztályát, *azaz azokat az 1960 és 1980 között született személyeket, akik apai ágon(!) a második világháború végét megelőző korszak vonatkozó jogszabályai és a szokásjog alapján főnemesi (főhercegi, hercegi, őrgrófi, grófi vagy bárói) rangú családból származnak és jelenleg is Magyarországon élnek.* A szűkítés célja egy olyan származási csoport vizsgálata volt, amelynek körében a két világháború közti elit egy szeletének kontinuitását ill. diszkontinuitását, az esetleges érték- és tradíció-átörökítési technikákat, nevelési szokásokat, státuszreprodukcióra irányuló törekvéseket és ezek sikerességét ill. hatékonyságát követhetjük nyomon. A vizsgált korosztály már a második világháborút követő második, de elsősorban harmadik generációt jelenti, tehát

szüleik is felnőttkorukat az arisztokrácia intézményes megszűnése után, ők maguk pedig a rendszerváltozást követően éltek meg. Ez mind gondolkodásuknak, habitusuknak, mind életlehetőségeiknek is szélesebb perspektívát nyújt.

A vizsgált csoport a jelenlegi kutatások szerint 51 főnemesi családot képviselő 143 főből áll. Ebből:

1.2. táblázat: A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása

	Férfi	Nő	Összesen
Örgróf		2	2
Gróf	22	20	42
Báró	59	40	99
Összesen	81	62	143

A fenti 143 főből előzetes, a kutatásról szóló postai úton való tájékoztatás és telefonos időegyeztetés alapján készült kérdőívfelvételre összesen 92 fő vállalkozott, ami a teljes minta 64,3%-a, azaz kétharmada. Ebből:

1.3. táblázat: A kutatásban együttműködni hajlandó, Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származású személyek rang és nem szerinti megoszlása

	Férfi	Nő	Összesen
Örgróf		2 (100%)*	2 (100%)
Gróf	10 (45,5%)	14 (70%)	42 (57%)
Báró	35 (59,3%)	31 (77,5%)	66 (66,6%)
Összesen	45 (55,5%)	47 (75,8%)	92 (64,3%)

*A százalékos megoszlás az adott cellában a válaszadók arányát jelzi az 1.2. táblázat cellaértékeihez viszonyítva

Az egyes cellák alacsony elemszáma miatt a különböző - szignifikánsnak tűnő - százalékos megoszlások, amelyek a válaszolók ill. nem válaszolók arányát jelzik, nem tekinthetők relevánsnak és elemzésükből nem vonhatunk le a kutatást segítő következtetéseket.

A leggyakoribb ok a kérdőívfelvétel megghiúsulására a rendelkezésünkre álló adatok (cím, telefonszám) téves mivolta és az általunk ill. a kérdezőbiztosok által végzett "nyomozás" sikertelensége volt. Összesen tehát 28 személlyel nem tudtuk felvenni a kapcsolatot, mivel vagy nem is állt rendelkezésünkre cím ill. telefonszám, vagy az helytelen volt és sem a rokoni, sem a baráti kör nem tudott (néhány esetben pedig nem akart) felvilágosítást nyújtani az illetőről. Ebből: 5 gróf, 2 grófnő, 17 báró és 4 bárónő.

A rendelkezésünkre álló alapmintából 5 személy (2 gróf, 2 grófnő, 1 báró) külföldön dolgozott ill. tanult az adatfelvétel időpontjában, velük ezért nem sikerült felvenni a kapcsolatot. Egy személy katonai szolgálatát töltötte, ketten pedig súlyos betegségben szenvednek ill. intézetben élnek.

Összesen 11 személy (2 gróf, 3 grófnő, 3 báró, 2 bárónő) volt különböző okokból elutasító a kutatással kapcsolatban, közülük volt, aki konkrétan megjelölte ennek okát: nem rendelkezik főnemesi identitással, ezért nem érdekli az egész téma ill. a kutatás.²³ További 4 személy időhiányra hivatkozva utasította el a kérdőívfelvételt.

2. fejezet

MEGFIGYELÉS

Az előbbieken ismertetett módon kiválasztott 92 fős vizsgálandó csoport minden egyes tagjával kérdőívet töltettünk ki, amely elsősorban zárt kérdéseket tartalmazott, de a mélyebb összefüggések feltárása érdekében néhány nyitott kérdés is szerepelt benne.²⁴ A kérdőív kérdései kitértek az illető általános szociológiai mutatóira (nem, kor, születési hely és idő, lakhely, szülők végzettsége, munkája, származása, iskolai végzettség, lakásviszonyok, foglalkozás, életkörülmények tárgyi dimenziói stb.), politikai és vallásos

²³ Itt kell megjegyezni, hogy a kérdőívre válaszoló alanyok közül 17-en a kérdezőbiztosokon keresztül konkrétan jelezték érdeklődésüket a kutatással ill. annak eredményeivel kapcsolatban és felajánlották esetleges további segítségüket.

²⁴ A kérdőívet lásd a 4. sz. függelékben

attitűdjeire, munkahellyel kapcsolatos attitűdjeire, származásukból fakadó különbségeikre, valamint ez a rész tartalmazta a csoport network-analíziséhez szükséges kérdéseket is.²⁵ A kérdőívhez csatoltam az ún. Rokeach-teszt kérdéseit is, amely eredményeinek elemzésével a vizsgált csoport értékrendszerének sajátosságait van alkalmunk feltérképezni.²⁶

A kérdőívfelvételre egyéni, személyes lekérdezési módszerrel, kérdezőbiztosok segítségével került sor 1998 ősze és 1999 tavasza között.

Elsősorban a csoport identitásának felderítése érdekében a kérdőívek áttekintése nyomán 8 fővel készítettem mélyinterjút, kb. egy-másfél óras időtartamban. Az interjúalanyok kiválasztási szempontjait a kérdőíves felvétel tapasztalatainak alapján állapítottam meg, ahol figyelembe vettem a válaszadók nyitottságát, tájékozottságát és egyéb szociológiai mutatóit (nem, lakóhely, iskolai végzettség) és szubjektív adottságait²⁷ a minél érdekesebb és tartalmasabb interjúk elkészítése végett. A mélyinterjúk során elsősorban a megkérdezett személyes kapcsolatrendszerének jellegére, az arisztokrata fiatalok közötti hálózat fennállására voltam kíváncsi, valamint, hogy a megkérdezett mit és hogyan őrzött meg felmenőinek arisztokrata-identitásából és azt milyen tartalommal éli meg.

A fenti empirikus adatokon kívül kutatásomban figyelembe vettem háttéranyagként a következőket:

- az elektronikus és nyomtatott sajtóban megjelenő, arisztokratakról szóló cikkeket, velük készült interjúkat, publicisztikai írásokat;
- a magyar arisztokrácia XX. századi képviselőinek emlékiratait, visszaemlékezéseit, önvallomásait stb.;
- korábbi kutatásaim során idősebb arisztokrata származású személyekkel általam készített interjúkat;
- a nemesi családok jelenkori egyesületeinek kiadványait;

²⁵ A minta network-hálózatának feltérképezése a személyesen lekérdezett kérdőíveken túl egy postai úton megválaszolando ismertségi mátrix vonatkozó részének kitöltésével történt. A 92 főből ezt a mátrixot 46 fő töltötte ki. Ez a válaszadók 50, viszont a teljes minta csupán 32%-a.

²⁶ A Rokeach-teszt módszertani ismertetését lásd a VII. részben.

²⁷ Értem ezalatt a kérdőívek alapján lesűrhető különböző tartalmú identitástudat és kapcsolathálózat jellegét.

- a nemesi családok rendezvényein való részvétel tanulságait.

Ezek a háttéranyagok azon túl, hogy érdekes kiegészítő szempontokkal és adatokkal járulnak hozzá a kutatás fő kérdéseinek megválaszolásához, egy áttekintő képet mutathatnak a közvéleménynek az arisztokráciával kapcsolatos attitűdjeiről és annak változásairól, amiből az arisztokrácia társadalmon belüli presztízsállapotára lehet következtetni.

3. fejezet

ADATELEMZÉS

A kérdőíveket az SPSS c. számítógépes adatelemző programcsomag segítségével dolgoztam fel. Mivel a teljes mintavétellel a reprezentativitás buktatóit elkerültük, valamint a mért sokaság viszonylag kicsi, az adatfeldolgozás különösebb módszertani problémákat nem vetett fel.

Az adatfeldolgozás során elsősorban egyszerű gyakorisági eloszlásokkal és kereszttáblás elemzéssel dolgoztam. Összetettebb, sokváltozós elemzéseknek az alacsony elemszám miatt csupán a kérdőív bizonyos részeinek elemzése során volt helye. Fürtelemzéssel dolgoztam a kérdőívben szereplő attitűdvizsgálatok, értékskálák, valamint a Rokeach-tesztek elemzése során.

A kérdőívben szereplő nyitott kérdésekre adott válaszok utólagos kódolása - szintén az alacsony elemszám miatt - nem vezetett volna eredményre, így azokat kézzel dolgoztam fel, valamint - elsősorban a politikai és vallási attitűdök vizsgálata során - a kvantitatív tartalomelemzés módszerének segítségével elemeztem.

Az adatelemzés során viszont éppen a vizsgált csoport alacsony elemszáma miatt különösen vigyázni kellett a messzemenő következtetések levonásával, mindig körültekintően kellett kezelni a statisztikai elemzések eredményeit.

Ami viszont módszertanilag nehézségeket támasztott, egyrészt a kérdések indiszkrét és kényes mivolta, valamint a vizsgált alanyok bizonytalan válaszadási hajlandósága miatt, az a kérdőívszerkesztés és azon belül a kérdések megfogalmazásának módja. Ezen problémák megoldási módzatait az egyes tézisek tárgyalásakor fejtem ki részletesen.

A mélyinterjúk elsősorban a kérdőíves vizsgálat eredményeinek további igazolására, azok árnyaltabb megfogalmazására, valamint a feltárt összefüggések részletesebb elemzésére szolgáltak.

IV. rész

Státuszreprodukciós törekvések, esélyek és eredmények a főnemesi származású fiatalok körében

1. fejezet

AZ EGYKORI ARISZTOKRATA CSALÁDOK LESZÁRMAZOTTAINAK ÁLTALÁNOS SZOCIOLÓGIAI JELLEMZŐI

Az arisztokrata családok leszármazottai a XX. század végi magyar társadalomban első ránézésre nem bírnak sem társadalmi, sem gazdasági, sem politikai, sem egyéb más relevanciával, összetartozásuk, ill. egy csoportba sorolásuk egyetlen kritériuma a származásuk.

A kutatásom egyik fő kérdése és feladata az első pillantásnál mélyebbre ásni és felkutatni a származáson kívüli más egyéb mutatókat, amelyek további összekapcsolódási dimenzióval bírnak.

A vizsgált, származási, életkorbeli és lakhely szerinti kritériumok alapján meghatározott csoportról rendelkezésemre álló, teljesnek tekinthető lista lehetőséget nyújt, hogy az empirikus kutatásban részt vevő személyeken túl, a teljes származási csoport nem,²⁸ életkor és lakóhely szerinti összetételére vonatkozó megállapításokat tehessünk.

Ezek szerint tehát a XX. század végi Magyarországon 51 olyan főnemesi származású család él, melynek 1960 és 1980 között született leszármazója van. Ebből 1 örgrófi, 19 grófi és 31 bárói címmel rendelkezett. A Magyarországon élő hercegi családnak nincs a fenti kritériumoknak megfelelő tagja.

Az 51 család túlnyomó többsége a XVI-XIX. század folyamán kapta főnemesi rangját, legfeljebb honfíúsításuk, azaz a külföldi főnemesi cím hazai elismerése esik a XX. századra, tehát a hagyományos arisztokráciát képviselik.

²⁸ A nemek és rangok szerinti megoszlási táblázatokat lásd a III. rész 1. fejezetében: 1.2. és 1.3. sz. táblázatok

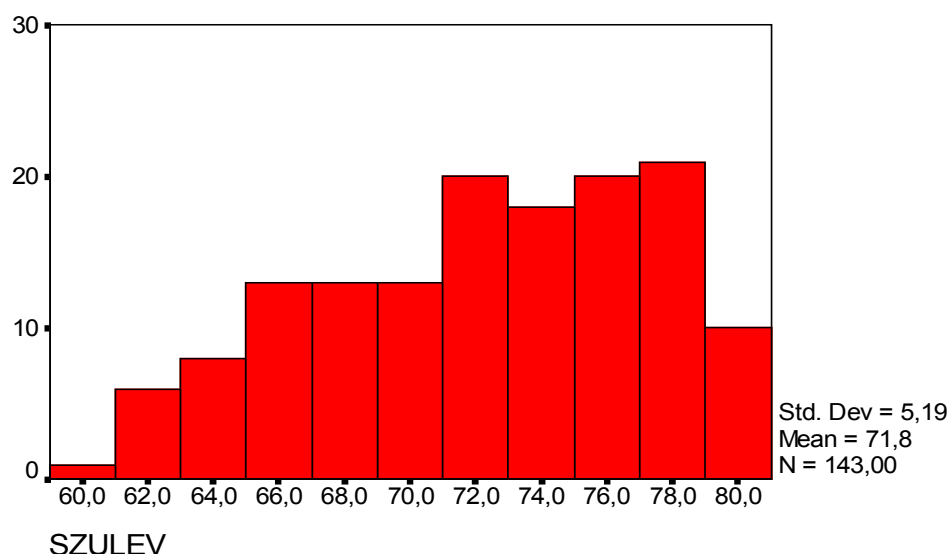
Mivel a két világháború közti elit egyik szeletének leszármazotti körét vizsgálom, és már a II. részben részletesen kifejtettem, hogy nem tekinthetjük az újonnan főnemesített (legfeljebb bárói címet) kapott arisztokratákat a korszak hagyományos elitjébe tartozónak, itt kell megjegyezni, hogy a vizsgált csoport 51 családja közül négyet tekinthetünk ún. újbárái családnak. Két zsidó származású és két katonabárái családról van szó, egyikük sem rendelkezett korábban nemességgel és mindannyian 1908 után kapták főnemesi címüket. Ez a négy család, ill. 14 - az általam meghatározott korcsoportba tartozó - leszármazottjának a mintába való felvétele nem torzítja a téziseimben megfogalmazott megállapításokat. (Egyébként a fenti 14 személy közül 13-an válaszoltak kérdőívemre, ami utalhat egy - esetleg más tartalmú-, de határozott identitásra körükben.)

Az 51 család átlagban 2,8 leszármazottal képviselteti magát a vizsgálandó csoportban, azonban a valóságban egy családnak általában 1-2 tagja szerepel abban, és csupán három család 4, egy-egy család 5 és 7, további három 8, valamint egy-egy család 9, 10 ill. 11 taggal. Az egyes családok tagjait a legtöbb esetben testvéri és elsőfokú unokatestvéri kapcsolat köti össze. A 11 nagyobb taglétszámú család közül csak 4 esetében kapcsolódnak a tagok harmad-, negyedfokú unokatestvéri szállal egymáshoz, ill. a család oly régen szétvált, de azonos rangú és családnévű ágaiba tartoznak, hogy a rokoni fokozat meghatározása szinte lehetetlen.

A listán szereplő 51 családból tizenháromnak egyetlenegy tagja sem vállalta a kutatásban való részvételt. Ebből 4 grófi, 9 bárói, azon belül pedig egy ún. újbárái család. A 13 család közül kilenc 1 taggal, nyolc 2 taggal, egy pedig 3 taggal szerepelt listámon. A többi 38 család legalább egy tagja részt vett a kutatásban.

A 143 főből álló vizsgálandó csoport részletesebb életkor szerinti megoszlását az alábbi hisztogram mutatja.

1. ábra: A Magyarországon élő, 1960 és 1980 között született főnemesi származásúak életkori megoszlása

A teljes csoporthoz képest a kutatásban részt vevő személyek életkor szerinti megoszlása nem mutat lényegesebb eltérést. A vizsgált csoport születési idejének szórása 5,06 (a teljes csoportnál 5,19), a születési év átlagértéke pedig 1972 (a teljes csoportnál 1971,8).

A teljes származási csoport lakóhely szerint megoszlását tartalmazó 2. sz. táblázatból egyértelműen kiderül, hogy a főnemesi származású fiatalok többsége Budapesten él.

2.1. táblázat: A főnemesi származású fiatalok lakóhely szerinti megoszlása

	Kutatásban részt vevők	Jelenleg külföldön tartózkodók állandó lakh.	Megadott címen nem elérhető	Egyéb okból a kutatásban nem résztvevő	Összesen
Budapest	63	2	6	11	82
Vidék	29	2	15	6	52
Nincs adat		1	7	1	9
Összesen	92	5	28	18	143

Ha a fenti táblázatból leolvasható adatokhoz hozzászámítjuk azt a 11 személyt, akinek állandó lakhelye nem Budapesten, hanem az ahhoz tartozó agglomerációban (Budaörs, Budakeszi, Pilisvörösvár, Leányfalu, Szentendre, Páty) van, így számos ponton kapcsolódnak a fővároshoz, akkor azt az eredményt kapjuk, hogy míg az ország teljes lakosságának egyötöde él Budapesten, addig a főnemesi származású fiatalok 65%-át tekinthetjük fővárosinak., és csak 28,6 %-át nem. Ezt az egyenetlen, az országos átlaghoz képest eltérő megoszlást magyarázza az '50-es években osztályidegennek minősítettek körében megfigyelhető stratégia, amelyet Utasi Ágnes (Utasi [1996]) és Gudenus János (Gudenus [1989]) is megfigyelt, valamint az általam készített mélyinterjúkból is kiderül. Eszerint a kényszerdeklasszált személyek, - amikor ez a kitelepítéseket követően már megengedett volt -, a korábbi lakhelyüket elhagyva Budapestre költöztek, ahol - kihasználva a nagyváros által nyújtott inkognitó előnyeit -, nagyobb eséllyel jutottak munkához és tudtak beilleszkedni a társadalomba.

A teljes származási csoportra vonatkozó megállapításaink után térjünk át a kérdőíves vizsgálat eredményeinek ismertetésére, amelynek során ebben a fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy az egykori származási elit leszármazottai milyen szinten voltak képesek felmenőik egykori magas státuszát reprodukálni. A státuszreprodukcióra vonatkozó elemzés során elsősorban azokat a társadalmi, demográfiai jellemzőket vizsgálom, amelyek tekintetében az érintettek szülei, ill. nagyszülei generációjának lehetőségei jelentős mértékben korlátozva voltak.

- az ún. "osztályidegenek" számára a fővárosban való lakás;
- felsőoktatási intézményben való továbbtanulás;
- végzettségnek megfelelő szintű és tartalmú munkakörben való elhelyezkedés.

Azok a vizsgálatok, amelyek a társadalmi tagoltságot az egyenlőtlenségek anyagi-jövedelmi dimenziói mentén tanulmányozzák (Fábián [1998]), az anyagi-jóléti státuszmegszerzés társadalmi-demográfiai meghatározói közül szintén kiemelik a lakóhely (településtípus), az iskolai végzettség és a foglalkozási pozíció jelentőségét. A férfiak és a nők között nincs szignifikáns különbség az anyagi-jóléti pozíció tekintetében. A Fábiánék által vizsgált demográfiai tényezők közül a legnagyobb volumenű az iskolai végzettség hatása. Az iskolázottabbak egy főre jutó háztartási jövedelme magasabb, nagyobb a vagyonuk, több a megtakarításuk és a háztartás komfortosabban berendezett, mint az iskolázatlan egyéneké. A települési egyenlőtlenségek tekintetében igazán lényeges különbség csak a fővárosi és vidéki háztartások között van. A foglalkozási-aktivitási pozíció szempontjából a munkaerő-piaci aktivitás minden formája jelentősen növeli a magasabb anyagi-jóléti státuszmegszerzés esélyét az inaktív helyzetben levőkhöz képest, ami alól egyetlen kivételt a "tanulók" csoportja jelent. (U.o. p.85-88.)

Fábiánék vizsgálata alapján a legmagasabb státuszcsoporthoz jellemző társadalmi miliőt a következőképpen határozzák meg:

"A háztartások több mint egytizedét kitevő «jómódú státuszcsoporthoz» (...) a legjobb, a társadalmi átlagot magasan meghaladó anyagi-jövedelmi jellemzőkkel rendelkezik. (...) A jómódú, gazdag háztartások közel kétharmada nagyvárosban, ezen belül majd minden második Budapesten található. (...) Legalább érettségije van négyötödüknek, majd minden második közülük diplomás. Sokan dolgoznak alkalmazottként, de az átlagnál majd háromszor többen vannak a vállalkozók. A nem önállóak tipikusan felső-, illetve középvezetők. Gyakrabban dolgoznak a szolgáltatásban, mint más gazdasági ágazatban." (Fábián [1998] p.80-81. - kiemelések tőlem - a szerző)

1. tétel: Az egykori főnemesi családok fiatal leszármazottai rendelkeznek mindazokkal a társadalmi, demográfiai jellemzőkkel, amelyek

birtokában jó eséllyel kerülhetnek magas társadalmi státuszcsoportha és ezáltal valamennyire képesek reprodukálni felmenőik egykori státuszát.²⁹

A főnemesi származású fiatalok kétharmada Budapesten él, azon belül is igen magas arányban a főváros magas presztízsű és lakáspiaci értékű kerületeiben. (A 63 budapesti lakos közül 55 esetében rendelkezünk a kerületre vonatkozó adattal, mely szerint huszonhárman élnek a II., XI. és XII. kerületben, közülük is kimagaslóan magas arányban (17) a II. kerületben, a többi 32 pedig hozzávetőlegesen egyenletesen oszlik el a III.-tól a XXIII. kerületig.)

2.2. táblázat: A fiatal arisztokraták születéskori és jelenlegi lakhely szerinti megoszlása

	Szülei lakhelye a megkérdezett születésekor	Jelenlegi lakhely
Budapest	58	63
Város	9	12
Kisváros (25ezer fő alatt)	8	7
Falu, tanya	11	10
Külföld	5	
Nincs adat	1	
Összesen	92	92

A kért szűletésének időpontjában a szűlők lakhelyére vonatkozó adatoknak a kért jelenlegi lakhelyével való összehasonlításából azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a Budapestre való áramlás nagy hulláma a megkérdezettek szűletése előtt lezajlott. A szűletéskori lakhelyhez képest 32 esetben találunk változást. Ezek közül elhanyagolható azok aránya (8), akik Budapestről költöztek vidékre, főleg annak ismeretében, hogy 5 esetben a főváros környéki agglomerációba (Budakeszi, Budaörs-Kamaraerdő,

²⁹ Itt természetesen nem azt állítom, hogy a Magyarországon élő főnemesi származású fiatalok, akár összességükben, akár egyedeikben megközelítik felmenőiknek a második világháborút megelőző társadalomban betöltött akár gazdasági, akár politikai szerepét, illetve társadalmi presztízsét.

Pilisvörösvár, Szentendre) való kiköltözésről van szó. További kilencen költöztek fel Budapestre, - őket elsősorban tanulmányaik kötik a fővároshoz. 10 esetben Budapesten kívüli egyik településről a másikba költöztek. Az 5 külföldön született közül hárman Budapesten élnek, egy személy egy főváros környéki kistépülésen, további egy pedig egy vidéki nagyvárosban.

A fiatal főnemesek az iskolai végzettség tekintetében a településtípusok szerinti megoszlásánál még homogénebb képet mutatnak. A 92 fő kivétel nélkül elvégezte az általános iskolát és a középiskolát. 79 fő (azaz a vizsgált csoport közel 86%-a) rendelkezik diplomával ill. valamilyen felsőfokú intézmény hallgatója, további 6 személy pedig posztgraduális tanulmányokat is végzett ill. jelenleg is végez.

A középiskolát végzettek közül hetvenen gimnáziumban érettségiztek, 12 fő szakközépiskolában, ketten pedig szakmunkásképzőt végeztek (további hét esetében nincs adat, egy fő pedig külföldön járt gimnáziumba, amit nem fejezett be, de az ottani szabályok alapján felsőfokú intézményben tanulhatott tovább). A gimnáziumok közül felülreprezentáltak az egyházi középiskolák, hatan végeztek a budapesti ill. a kecskeméti piarista gimnáziumban, öten a szentendrei ferenceseknél, nyolcan a Patrona Hungariae-ban, egy személy pedig a győri bencés gimnáziumban. Népszerűnek tekinthetők még körükben a kéttannyelvű ill. nemzetiségi gimnáziumok (4), valamint a II. kerületi Móricz Zsigmond Gimnázium (4). Ez utóbbi magyarázható a lakóhely szerinti megoszlással, hiszen a budapestiek közül tizenheten élnek a II. kerületben.

A felsőfokú végzettséggel rendelkező ill. ott tanulók közül negyvenheten egyetemi, huszonhárman főiskolai diplomával rendelkeznek ill. hallgatók, további öten pedig művészeti főiskolán, ill. egyetemen tanulnak/tak. Az egyetemek közül a legnépszerűbb (14) az ELTE (ez magyarázható a budapesti lakhellyel), annak is a bölcsész kara (11), továbbá a Budapesti Műszaki Egyetem (7) és a gödöllői és egyéb agrártudományi egyetemek (6), valamint a rendszerváltás után érettségizettek körében az egyházi egyetemek (9), azon belül is a bölcsész és a jogi kar.

A fiatalok iskolai végzettsége erősen korrelál a szülők iskolai végzettségével. A megkérdezettek közül, az a 41, akinek édesanyja felsőfokú végzettségű, saját maga is továbbtanul(t), az 55 felsőfokú végzettségű apával rendelkező közül pedig 53 szintén felsőfokú végzettségű, vagy felsőfokú tanulmányait folytatja. Ahol mindkét szülő felsőfokú végzettségű, ott a megkérdezett is minden esetben az.

3. táblázat: A fiatal arisztokraták iskolai végzettség szerinti megoszlása a szülők végzettségének tükrében

	Apa végzettsége		Össz.	Anya végzetts.		Össz.	Apa-1 anya-1	Apa-1 anya-2	Apa-2 anya-1	Apa-2 anya-2	Össz..
	1	2		1	2						
1	53	26	79	41	38	79	34	19	7	19	79
2	2	11	13		13	13		2		11	13
Össz.	55	37	92	41	51	92	34	21	7	30	94

1 - felsőfokú végzettséggel rendelkezik

2 - nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel

A fenti táblázatból is leolvasható, hogy a szülők, azon belül is a főnemesi származású apák végzettsége igen magas, közel 60%-a diplomás. Ez abból a szempontból különösen megdöbbentő, hogy a '60-as évekig a "volt uralkodó osztályok" tagjai számára a felsőfokú oktatási intézménybe való bejutás erősen korlátozott volt. Ebből az következik, hogy az érintettek édesapja vagy már korábban befejezte tanulmányait, vagy a lehetőségek felszabadulását követően volt módja egyetemi ill. főiskolai tanulmányainak lefolytatására, ill. annak befejezésére. (Olyan esetről is tudunk, ahol az édesapa a '90-es évek végén folytat felsőfokú tanulmányokat.) Ezen kívül az édesapák felsőfokú végzettségének irányára vonatkozó elemzés kimutatja, hogy többségük kevésbé átideologizált és átpolitizált szakterületen szerzett diplomát. Ahogy az egyik interjúalany beszámolt. "Édesapámnak származása miatt nehézségei adódtak az iskolaválasztásban. Erdésmérnök szeretett volna lenni, de esélye sem volt, hogy felvegyék. Egyértelműen nem a tanulmányi eredménye volt ennek az oka, hiszen jól tanult. Ehelyett élelmiszeripari gépészmérnöknek jelentkezett, mert ezen a szakon kevés volt a jelentkező és ez egy olyan szak volt, ahol úgymond nem tud ártani a társadalomnak." (1977-ben született nő) A diplomás édesapák közel fele mérnök, és alig egyötödük közgazdász vagy jogász.

A megkérdezettek közül negyvenkilencen mondták azt, hogy édesapjuknak nem volt olyan végzettsége, amelyet a hivatásának tekintett volna. Ennek okai közül legtöbbször édesapjuk származását ill. a politikai viszonyokat jelölték meg.

Lássunk erre néhány példát a nyitott kérdésekre adott válaszok közül: "Először származása miatt nem mehetett olyan egyetemre, amilyenre szeretett volna, de később igen." "Tovább szeretett volna tanulni, de származása miatt nem tehette, nem engedték, pedig 6 nyelven beszél." "Egyetemre szeretett volna menni, de csak főiskolára vették fel, mert nem tanult elég jól és hátrányt jelentett a származása." "Diplomata szeretett volna lenni, de nem olyanok voltak a viszonyok, - a háború és a kommunizmus." "1956 miatt szakvizsgáját nem tudta letenni." "Egyetemre nem mehetett, mert osztályidegen volt." "Egyetemre akart menni, de egy évben csak egy egyházi gimnáziumban érettségizettet vettek fel, így csak 40 éves kora után végezte el a főiskolát."

Ugyanezt a kérdést³⁰ az édesanyákra vonatkozóan is feltettük, de itt - a várakozásnak megfelelően, - sokkal kisebb arányban válaszoltak a megkérdezettek "nem"-mel (29), hiszen az édesanyáknak csak 30%-a nemesi származású. A főnemesi származású anyák gyermekei közül csak ketten mondták azt, hogy édesanyjuk származása miatt nem tanulhatott tovább. A nem nemesi származású anyák gyermekei közül is azonban hárman hivatkoztak a származásra, mint a továbbtanulást kizáró körülményre³¹, a többiek általában az anyagi körülményeket jelölték meg, ami miatt édesanyjuk nem tudott továbbtanulni.³² Néhány esetben viszont az édesanyák a családot, a gyermeknevelést helyezték előtérbe, és ezért nem szereztek olyan végzettséget, amit hivatásuknak tekintettek volna.

A magas iskolai átlagvégzettségen kívül egy magasabb társadalmi státusz megszerzése szempontjából az idegen nyelvtudásnak is kiemelkedő jelentősége van. A megkérdezettek közül harmincnyolcan beszélnek valamilyen idegen nyelvet alapszinten, ötvennégyen középszinten, negyvenegyen tárgyalóképes tizenhatan pedig anyanyelvi szinten. A 92 főből összesen tízen nem beszélnek egyetlen idegen nyelvet sem, akik közül heten csak középfokú végzettséggel rendelkeznek (abból is négyen szakközép-, ill. szakmunkás iskolai), hatnak sem

³⁰ "Mit gondol, édesanyjának olyan végzettsége volt, amit hivatásának tekintett?"

³¹ "Nem tudott továbbtanulni polgári származása miatt." "Osztályidegen volt, mert apja csendőr volt." "Felvételizett a bölcsészkarra, de származása miatt nem vették fel."

³² "Egyetemet akart végezni, de édesapja nem engedte, mert azt akarta, hogy hamar keressen." "Sokan voltak testvérek, dolgoznia kellett." "Munkahelyén nem engedték meg, hogy továbbtanuljon. Szegény családból származik, 14 éves kora óta dolgozik." "Anyagiak miatt nem tudott továbbtanulni."

apja, sem anyja nem diplomás, és csak hárman élnek Budapesten, életkor szerinti megoszlásuk pedig egyenletes, tehát a nyelvismeret hiányát nem lehet fiatalságukkal magyarázni.

Az idegen nyelvek közül a leggyakoribb a német és az angol nyelv ismerete (59, 57), ezt követi a francia, az olasz, az orosz és a spanyol (12, 11, 3, 3).

A nyelvtudás megszerzésében ill. elmélyítésében szerepet játszott a külföldi tanintézményekben eltöltött idő. Az életük nagyobb részét külföldön töltöttek kívül, a megkérdezettek közül húszan folytattak valamilyen külföldi tanulmányokat, átlagban 11 hónapig, a legtöbben gimnáziumban, vagy egyetemen (6, 6), négyen valamilyen nyelviskolában tanultak, ketten pedig az általános iskolát ill. annak egy részét végezték külföldön. A külföldi tanulmányok folytatására leggyakrabban választott helyszín Németország volt (8 esetben), ezt követi Olaszország és Nagy-Britannia (3, 4), további ketten-ketten pedig Franciaországban, Hollandiában, az Egyesült Államokban ill. Kuvaitban tanultak.

Míg a főnemesi származásúak lehetősége - a teljes foglalkoztatottság ellenére - a munkahelyválasztás szempontjából az ötvenes-hatvanas években erősen korlátozott volt³³, addig az általam vizsgált csoport tagjai munkába

³³ A megkérdezettek közül, akik azt vallották, hogy édesapjuknak olyan végzettsége volt, amelyet hivatásának tekintett, tehát továbbtanulásában nem volt korlátozva, tizennégyen állították, hogy édesapjuknak nem volt mindig lehetősége a szakmájában dolgozni. Az okokat lássuk az érintettek saját szavaival: "Gazdálkodni szeretett volna, de elvették minden földjét, végül ki is telepítették." "A háború végéig huszártiszt volt, de aztán összeomlott a rendszer." "Közgazdászként szeretett volna dolgozni, de elkobozták összes vagyonát, így hegesztőként kellett dolgoznia." "Szakmájában dolgozott, de nem képzettségének megfelelő szinten." "Egyetemi végzettsége ellenére kertészeti segédmunkásként engedték csak dolgozni." "Származása miatt." "Piarista végzettsége miatt." "Felsőfokú végzettsége ellenére gyári munkásként kellett évekig dolgoznia." "1956 miatt." "1956 után börtönben volt."

Ugyanerre a kérdésre az édesanyák esetében tizenketten állították azt, hogy nem volt mindig lehetőségük a szakmájukban dolgozni, azonban közülük csak négyen említettek politikai okokat. ("Követségén dolgozott, de közbejötték az ötvenes évek." "Volt, amikor kitették politikai okokból." "Mert főnemeshez ment felségül." "56 miatt." - Az első három esetben az édesanya is nemesi ill. főnemesi származású.) A többiek esetében, ahol az édesanyák nem nemesi származásúak, egyéni ill. gazdasági okokat jelöltek meg a kérdezettek. ("Egészségügyi okból, mert otthon kellett maradnia gyermekével." "Nem volt szakmája." "Csecsemőgondozást tanult, de C.-ben erre nem volt lehetősége." "Tönkrementek a ...gyárak.")

állásukkor a munkaerő-piaci lehetőségek szerint, végzettségüknek, képességüknek megfelelően, szabadon választhatnak munkát.

A vizsgált csoport tagjainak magas iskolai végzettsége már eleve jó pozíciót biztosít számukra a munkaerőpiacon. Ezt a feltevésünket alátámasztják a megkérdezettek munkahelyválasztással kapcsolatos várakozásai is, amit a jelenleg még tanulmányaikat folytatók körében vizsgáltam. A vizsgált csoport közel fele (44 fő) még tanuló, ill. egyetemi vagy főiskolai hallgató, közülük arra a kérdésre, hogy *"Mit gondol, fog-e elképzeléseinek megfelelő munkát találni?"*, 39-en válaszoltak pozitívan, hárman *"nem"*-mel és további két fő *"talán"*-nal. Az *"igen"*-nel válaszolók többsége szerint olyan lesz a végzettsége, amelynek segítségével könnyen fog elképzeléseinek megfelelő munkát találni.

""Meglesz a képzettségem és szükséges is ez a munka." Az iskolából eddig mindenkit elhelyeztek." "A diplomámnak köszönhetően." "Keresett még ez a szakma és rugalmas is vagyok, több helyen is hajlandó vagyok dolgozni." "Diplomám megfelelő, sok mellékképzésen veszek részt, bízom a képességeimben." "Azért járok ebbe az iskolába, hogy megfelelő munkát találjak." Stb.

A többiek saját képességeikben bíznak, ill. elszántságukban, vagy optimista hozzáállásukkal indokolják pozitív válaszukat.

"Ha keresünk, előbb-utóbb találunk, csak akarat kérdése, annyira azért nincs rossz helyzet." "Reálisak az elképzeléseim." "Optimista vagyok." "Mert amit akar, azt eléri az ember." "Minden energiámat erre fordítom." Stb.

Csupán ketten számítanak szüleik segítségére a munkahelykeresés során. A kérdésre negatívan válaszolók közül az egyik a szakmájában létező túlkínálattól tart, a másik pedig saját habitusával indokolja kétségeit:

"Nem vagyok benne biztos, hogy elképzeléseimnek megfelelő munkát fogok találni, mert annyira határozott vagyok és túl sok minden érdekel:"

A végzettségnek, képességnek megfelelő szabad munkavállalás lehetőségét és a vizsgált csoport jó munkaerő-piaci pozíciót tükrözi az aktívaknak a munkahelyükkel való elégedettségére vonatkozó vizsgálat eredménye. A kérdésre válaszolók háromnegyede vallotta magát elégedettnek, míg csak egynegyede elégedetlennek. Elégedettségüket a legtöbb esetben azzal magyarázzák, hogy azt *"csinálják, amit szeretnek"*. A többiek esetében a következő típusú válaszokat kaptam az elégedettség okára:

"Ideális állás, hivatásomnak tekintem." "Biztos állás, elfogadható fizetés". Önállóságot biztosító munka." "Önállóan dolgozhatok, sikereim vannak." "Hasznos munka, az ország szolgálata, képességeimnek megfelelő." "Kihívást jelent."

Ez az elégedettségi arány kedvezőbb az országos átlagnál. (Medgyesi [2001] p.591-616.) A Medgyesi Márton és Róbert Péter szerzőpáros egy, a munkával való elégedettségre vonatkozó nemzetközi összehasonlító vizsgálatában megállapította, hogy a magyar munkavállalók kevesebb, mint kétharmada tartja magát meglehetősen ill. nagyon elégedettnek munkájával. Továbbá azt is leszögezik, hogy a tranzíciós országokban (amelyek közé Magyarország is tartozik) a magasabb iskolai végzettség - 16 vagy annál több iskolában eltöltött év - magasabb elégedettséggel jár, ami magyarázhatja a főnemesi származású fiataloknak az országos átlagnál magasabb elégedettségi szintjét.

Az általam vizsgált csoporton belül a munkahelyükkel elégedetlenek sem végzettség, sem munkahely típus, sem beosztás szerinti megoszlásuk³⁴ alapján, sem aszerint, hogy hányadik munkahelyük az aktuális, nem mutatnak különbséget a teljes munkaerő-piaci szempontból aktív csoporthoz képest. Az elégedetlenek legtöbben a munka unalmas jellegét, monotonitását, ill. a változtatás igényét jelölték meg oknak. Többek hivatkoztak az előlépési lehetőség hiányára, valamint anyagi okokra. Lássuk az elégedetlenségük okát a megkérdezettek saját szavaival:

"Túl egyszerű" - elektroműszerész. "Elég volt 13 év után, szívesen csinálnék valami mást" - tanár. "Szeretném többre vinni" - elektroműszerész. "Megalázó munkakörülmények, megalázóan alacsony bérezés" - orvos. Stb.

Az elégedetlenség okára adott válaszok, valamint az elégedetlenek megoszlása esetünkben is arra engednek következtetni, amit kutatásaik során Medgyesiék is megállapítottak, tehát az elégedettséget elsősorban nem a beosztás, az iskolai végzettség csökkenti, hanem leginkább az, "...ha valaki fontosnak ítéli, hogy a munkája érdekes legyen, de jelenlegi munkáját nem tartja annak". (U.o. p. 607.)

³⁴ Bár közöttük egy középvezető sincs.

A vizsgált csoport munkaerő-piaci aktivitás szerinti megoszlása a következőképpen néz ki: negyvenen főfoglalkozásban munkában állnak, negyvennégyen tanulmányaikat folytatják, azonban közülük tizennyolcan tanulmányaik mellett dolgoznak. A tanulókon kívül nyolcan inaktívak.

Az inaktívak közül heten háztartásbeliek ill. gyermekeikkel otthon vannak. Mindannyian nők és felsőfokú végzettségűek, kisgyerekek miatt választották ezt az életformát. ("A gyerekeim, a családom a legfontosabb, főleg a mai rohanó világban az a célom, hogy otthont tudjak biztosítani nekik. Jelenleg négy gyermekem van, és szeretnék még.) Közülük hárman kifejezetten hangsúlyozták, hogy ez a helyzet csak átmeneti. "Ha a legkisebb három éves lesz, visszamegyek dolgozni, de most ők a legfontosabbak."

A vizsgált csoport jó munkaerő-piaci pozícióját jelzi, hogy a megkérdezettek közül a kérdőívfelvétel idejében csupán egyetlen munkanélküli volt. Korábban pincérként dolgozott, azonban munkahelye megszűnt. Elmondása szerint mindent elkövet, hogy megfelelő munkát találjon, de ez eddig (1998) még nem sikerült. Egyébként egy kisvárosban él, ahol a szülei is. Ő is és szülei is szakirányú képesítés nélküli gimnáziumi érettségivel rendelkeznek. Nyelvtudása két nyelvből alapszintű.

A negyven főfoglalkozású munkavállaló többsége a versenyszférában dolgozik (26), egyharmada a közszférában³⁵ (12) ill. egyéb területen (2 - egyház, társadalmi szervezet).³⁶ A versenyszférában dolgozóknak a munkaadó vállalkozás jellege szerinti megoszlását a 4. táblázat mutatja. Ebből leolvasható, hogy *többségük magántulajdonban lévő, hazai, nyereséges kisvállalkozásban dolgozik*. Kiemelkedően magas az önállóak aránya (14), ezen belül öten egyéni

³⁵ Közszférának nevezem a közigazgatást (állami és önkormányzati igazgatás, beleértve a rend- és honvédelmet, igazságszolgáltatást), valamint az állami illetve önkormányzati finanszírozású egészségügyet, oktatást és kulturális szolgáltatást.

³⁶ 4.1. táblázat: A főfoglalkozásban munkában állók megoszlása a gazdasági szektor és a munkavállalói jogviszony szerint

	Versenyszféra	Közszféra	Egyéb	Összesen
Önálló	14			14
Alkalmazott	12	12	2	26
Összesen	26	12	2	40

vállalkozók, kilencen pedig saját (rész)tulajdonú gazdasági társaságban, bt-ben ill. kft-ben dolgozik. Az egyetlen veszteséges vállalkozás egy saját (rész)tulajdonú kisvállalkozás, továbbá egy saját (rész)tulajdonú közepes méretű vállalkozás eredményességére vonatkozóan nincs adatunk.

4. táblázat: A versenyszférában dolgozóknak a munkaadó vállalkozás szerinti megoszlása:

Tulajdonviszonyok I.		Tulajdonviszonyok II.		Méret		Eredményesség	
Egyéni vállalk.	5	Hazai	17	Kis	12	Nyeréséges	23
Saját (rész)tul. gt.	9	Külföldi	7	Közép	9	Veszteséges	1
Egyéb magántul. gt.	10	Vegyes	2	Nagy	5	Nincs adat	1
Állami váll.	1						
Vegyes (állami+ magán)	1						
Összesen:	26	Összesen:	26	Összesen:	26	Összesen:	26

A közszférában elhelyezkedettek közül négyen dolgoznak az oktatásban általános ill. középiskolai tanárként, ketten kórházban, a többiek pedig a közszolgálat egyéb területein (hadsereg - 1; államigazgatás - 1; kulturális szolgáltatás /könyvtár, múzeum, színház/ - 3; MÁV - 1).

Ha a főfoglalkozásban munkavállaló alkalmazottak beosztása szerinti megoszlást (5. táblázat) vizsgáljuk, első ránézésre a hipotézisben megfogalmazottakkal ellentétes eredményt kapunk, mivel - ahogy láttuk - a magas státuscsoportba tartozó nem önállóak tipikusan felső-, ill. középfővezetők. (Fábián [1998] p. 81.) A vizsgált csoport tagjai között viszont egyetlen egy felsővezetőt nem találunk, összesen négy dolgozik középfővezetői beosztásban, a többség pedig beosztott értelmiségiként. Ez az adat azonban a valóságban nem cáfolja hipotézisemet, mely szerint a főnemesi származású fiatalok nagy eséllyel kerülnek magas társadalmi státuszba, mivel egyrészt a vizsgált csoport viszonylag alacsony életkora magyarázza az alacsonyabb beosztást, viszont a beosztott értelmiségiek magas aránya előrevetíti annak lehetőségét, hogy a karrierjük során magasabb pozícióba jussanak. Másrészt csupán a főfoglalkozásban munkában állók vizsgálata torzítja az egész csoportra

vonatkozó megállapításainkat, mivel közöttük az alacsonyabb (csak középfokú) végzettségűek aránya értelemszerűen sokkal magasabb, mint a teljes csoportban.³⁷ A minta közel felét kitevő tanulók csoportja pedig végzettségének köszönhetően valószínűsíthetően tanulmánya befejeztével a státuszreprodukció szempontjából kedvező munkahelyet fog magának találni (ahogy ezt a megkérdezettek várakozásai is tükrözik - lásd előbb).

5. táblázat: Az alkalmazottak beosztás szerinti megoszlása:

	Versenyszféra	Közsféra	Egyéb	Össz.
Középvezető	3	1		4
Beosztott értelmiségi	6	6	1	13
Alsó vezető		1	1	2
Szakképzett fizikai	3	1		4
Nincs adat		3		3
Összesen	12	12	2	26

Kutatásom során a vizsgált csoport anyagi-jóléti pozíciója összetevőinek kimerítő mérése nem állt sem módomban, sem szándékomban, azonban az életkörülmények bizonyos tárgyi dimenzióit bevontam a vizsgálatomba, annak érdekében, hogy ne csupán a státuszreprodukció esélyeiről, hanem annak eredményességéről is megfogalmazhassunk néhány megállapítást.

Az arisztokrata származású fiatalok életkörülményeinek tárgyi dimenziói közül elsőként - és legmélyebben - a lakáskörülményeket vizsgáltam.

A megkérdezettek közel fele él önálló háztartásban, a másik fele pedig szüleivel ill. nagyszüleivel. Nem meglepő, hogy míg az "idősebbek" háromnegyede él önálló háztartásban, addig a "fiatalabbaknál" ez az arány éppen a fordítottja. Az önálló háztartásban élők közül kilencen egyedül élnek, míg harmincnégyen házastársukkal, élettársukkal ill. testvérükkel vagy

³⁷ Míg az egész csoport 86%-a felsőfokú végzettségű ill. felsőfokú oktatási intézmény tanulója, addig az aktívak között ez az arány 72,5%. Tehát a csupán középfokú végzettséggel rendelkező 13 személy közül tizenegyen főfoglalkozásban munkában állnak, egy személy még középiskolában tanul, egy pedig munkanélküli.

unokatestvérükkel. A megkérdezettek jelenlegi lakhelyének tulajdonviszonya szerinti megoszlást a 6. számú táblázat mutatja. Eszerint a legtöbben saját (rész)tulajdonú ingatlanban élnek, a második legnagyobb csoport tagjai pedig szülei ill. nagyszülei tulajdonában álló lakásban. Elhanyagolható az állami, önkormányzati vagy egyéb bérlakásban, szolgálati lakásban és kollégiumban élők száma. Az "egyéb" választ adók többnyire átmenetileg a házastárs szüleinek vagy testvéreinek tulajdonában álló lakásban él.

6. táblázat: Az arisztokrata származású fiatalok lakhelyének tulajdonviszonyok szerinti megoszlása

Saját (rész)-tulajdon	Szülők, nagyszülők tulajdona	Önkorm. bérlakás	Egyéb bérlakás	Szolgálati Lakás	Kollégium	Egyéb	Összesen
39	37	1	4	1	1	9	92

A fiatal arisztokraták átlagban 92 négyzetméteres, 3,68 szobás lakásban élnek, ebből egy főre átlagosan 30 négyzetméter, ill. 1,13 szoba jut. Ezek az adatok azt mutatják, hogy a Magyarországon élő fiatal arisztokraták lakáshelyzetük alapján is a magyar átlagnál kedvezőbb körülmények között élnek, ugyanis a magyarországi lakásokra jutó átlagos szobaszám (2,4) alacsonyabb, mint a vizsgált csoport esetében, valamint egy főre átlagban csak 0,96 szoba jut az országos adatok szerint (Magyar Statisztikai Évkönyv [1999] p. 130.)

A megkérdezettek - saját elmondásuk szerint - 90 %-a él összkomfortos lakásban, 10 % pedig komfortosban. A lakás komfortfokozatára adott válaszokat azonban fenntartással kell értelmezni, mivel a hivatalos KSH definíció szerint összkomfortosnak csak az a lakás tekinthető, "...amely legalább egy 12 m²-t meghaladó alapterületű lakószobával, főzőhelyiséggel, fürdőhelyiséggel, WC-vel, közművekkel (villany, víz, szennyvízelvezetés), melegvízellátással és központi fűtéssel rendelkezik..." (Magyar Statisztikai Évkönyv [1999] p. 127.) A hétköznapi szóhasználatban azonban ennek más a jelentése. Továbbá az összkomfortos lakás önmagában nem jelent kedvezőbb életkörülményeket, mint a komfortos lakás. Főleg annak ismeretében mondhatjuk ezt, hogy az összkomfortos lakások többsége lakótelepi, panellakást jelent, amelyeknek ingatlanpiaci értéke átlagban nem túl magas. Összességében azonban

elmondhatjuk, hogy a vizsgált csoport minden tagja olyan lakásban él, amely a fenti kritériumoknak megfelel, azzal az eltéréssel, hogy vagy központi fűtéssel (összkomfortos), vagy (komfortos) egyedi fűtési móddal (gáz, szilárd vagy olajtüzelésű kályha, elektromos hőtároló kályha) rendelkezik. Ezek az adatok is meghaladják az országos átlagot, mivel a magyarországi lakások csupán 78%-a számít komfortosnak ill. összkomfortosnak (U.o. p. 131.)

Az objektív mutatókon túl a szubjektív mutatók is, amelyek a jelenlegi lakáshelyeztetel való elégedettséget, ill. az önálló lakással nem rendelkezők lakáskilátásait mérik, arra engednek következtetni, hogy a vizsgált csoport tagjai a mai magyar társadalom magasabb státuszcsoportjába tartoznak. A megkérdezettek kétharmada állította, hogy elégedett saját lakáskörülményeivel. Összesen huszonheten elégedetlenek jelenlegi lakásukkal. A többség (12) a lakás méretével elégedetlen, szűknek, zsúfoltnak, kicsinek tartja azt. Nyolcan önálló lakást szeretnének, ezért elégedetlenek a nem saját tulajdonban lévő ingatlannal. Heten pedig a lakás minőségére panaszkodtak.³⁸

A nem saját tulajdonú lakásban élők (53) lakáskilátásaira vonatkozó kérdésünkre kapott válaszok azt mutatják, hogy a többség pozitívan ítéli meg a helyzetét ebből a szempontból. Egy részük (6) már rendelkezik saját lakással, de egyelőre még a szüleivel él. A legtöbben (7) szülői ill. családi segítséggel fogják megoldani lakásproblémáikat. Néhányan lakáskasszát nyitottak, eltartási szerződést kötöttek, építkezésbe fogtak, ill. leendő házastársuk tulajdonában lévő lakásba fognak a közeljövőben beköltözni. Hárman pedig egyszerűen azt válaszolták, hogy "jók az esélyeim". Tizennyolcan vallották, hogy semmilyen lakásra nincs kilátásuk, azonban többségük - a csoporton belül is - a fiatalabbak közé tartozik, a kérdőívfelvétel idejében 23 évnél fiatalabb volt. Öten pedig - szintén fiatalabbak - nem tudtak a kérdésre válaszolni, mert még nem foglalkoztak a problémával.³⁹

³⁸ Pl. "Füstös az utca, nem jó a lakás beosztása." "Zajos, rossz a belső elrendezés." "Panel." "A szomszédok miatt."

³⁹ "Egyelőre még nem foglalkozom a kérdéssel, majd ha befejezem az egyetemem." "Nem tudom, talán majd bérelek egy lakást." "Még nem gondolkodtam a kérdésen." Stb.

A megkérdezettek többségének (70%) lakásában találhatóak múltat reprezentáló értéktárgyak (antik bútorok, családi ezüst étkészlet ill. használati tárgyak, festmények, családi portrék az ősökről stb.), amelyek többségét az illető ill. családja felmenőitől örökölte, ajándékba kapta. Volt, akinek sikerült az ötvenes években különböző múzeumokban letétbe helyezett családi értéktárgyakat a rendszerváltozást követően visszaigényelni, azonban ez nem jellemző. Ugyanígy nem jellemző a csoport tagjaira, hogy vásárlás útján jutottak hozzá az ilyen jellegű értékekhez.

A csoportra jellemző viszonylag magas életszínvonalat tükrözi, hogy a megkérdezettek ill. családjuk 40%-a rendelkezik egy nyaralóval (az ország teljes lakosságára vonatkozó adat szerint 100 háztartásra 6 nyaraló jut csupán - Magyar Statisztikai Évkönyv 1998. P. 126.), továbbá a megkérdezettek 45%-a rendelkezik autóval, közülük ötnek két autója is van. (A megkérdezés során nem vettük figyelembe, ha valaki ún. cégautót használ, tehát az őt alkalmazó cég bocsátott rendelkezésére, saját használatra autót.) A vizsgált csoport tulajdonában lévő autók átlagéletkora viszonylag magas (8,7 év), azonban a legtöbb ún. nyugati autó, csak elvétve találunk köztük régi, szocialista gyártmányú gépkocsit (Trabant, Wartburg, Lada). A vizsgált csoportban az autó tulajdonlására vonatkozó adatok is meghaladják az országos adatot (100 háztartásra 37 autó jut - Magyar Statisztikai Évkönyv 1998 p. 126.), főleg ha figyelembe vesszük, hogy ebben az esetben a mi adataink nem háztartásra, hanem személyre vonatkoznak, valamint a megkérdezettek egy jelentős része még tanuló, tehát önálló jövedelemmel nem, vagy csak részben rendelkezik. A vizsgált csoporton belül a főfoglalkozásban munkában állók és a GYES-en lévők rendelkeznek elsősorban saját autóval, míg a tanulóknak csak alig egyötöde.

Összegzésül tehát elmondhatjuk, hogy a ma Magyarországon élő főnemesi származású fiatalok társadalmi, demográfiai jellemzőik alapján igen jó eséllyel tartoznak a magyar társadalom legmagasabb, jómódú státuszcsoportjába, amit az életkörülményeik bizonyos tárgyi dimenzióinak feltérképezésére irányuló vizsgálatunk eredményei is igazolnak.

2. fejezet

HIVATÁS, KÖZSZOLGÁLAT, POLITIKAI ATTITÜDÖK

"Talán a génjeimben hoztam a közzolgálati mániát..."⁴⁰

Magyarországon a középkortól kezdve a XX. század első feléig a hagyományos elitet az arisztokrácia képezte, - a korszakban fokozatosan csorbuló - hatalma pedig - a birtokában lévő fölbirtokokon és a társadalmi presztízsén túl - a rendelkezésére álló politikai intézményeken, a vármegyén, az országgyűlésen, a kormányzatban és az államigazgatás szerveiben betöltött pozícióján nyugodott. Ebből következik, hogy a még a két világháború közötti társadalomban is a főúri címmel rendelkezőknek csupán egy része működött polgári pályákon, részben anyagi viszonyaitól kényszerítve, részben lelki szükségletből (Szekfü [1922] p.433.), kivételes volt tehát akár a tudós, akár a vállalkozó arisztokrata (Erdei [1976] 4. szám p. 44.). Az arisztokrácia, tehát mint történelmi politikai vezető osztály elsősorban politikai szerepet vállalt, azon belül is leginkább a tradicionálisan őket megillető fő helyeket foglalta el, vagy földbirtokain való gazdálkodással foglalkozott. (U.o. p. 44-45.)

Az arisztokrata családok mai Magyarországon élő leszármazottaitól a földbirtokok államosítása, valamint a kárpótlási rendszer sajátosságai következtében aligha várhatjuk, hogy felmenőik tradícióját követve gazdálkodásba fognak. Azonban a rendszerváltást követően, a szabaddá vált politikai környezetben joggal feltételezhetnénk, hogy a főnemesi származású fiatalok követik felmenőik háború előtti tradícióját és, vagy közvetlen politikai szerepet vállalnak (Szalai [1994]), vagy a közszerában, azon belül is a közigazgatásban vállalnak munkát és ebből a pozícióból igyekeznek az ország sorsára befolyást gyakorolni, illetve az ország irányításában részt vállalni. Azonban hipotézisem szerint a fiatal főnemesek esetében, míg erősen hat az a családon belül átörökölt motiváció, hogy magas iskolai végzettséget, nyelvtudást szerezzenek és egykori státuszukat ennek segítségével igyekezzenek reprodukálni, addig a közélethez való viszonyukat nem határozza

⁴⁰ Nádasy Ferenc [2001] IN: Heti Válasz 13. szám p.40.

meg a tradíció. Ezen a területen sokkal erősebben érvényesül a közvetlen múlt hatása, mely szerint az érintettek szüleinek generációja a háborút követő évtizedekben azt a "túlélési" stratégiát követte, hogy - kevés kivételtől eltekintve, amelyeket a II. részben ismertettem, - nem vállalt, illetve nem is vállalhatott sem politikai, sem közéleti funkciót, hanem igyekezett arisztokrata származásában láthatatlanná válni és elvegyülni a társadalomban. Tehát:

2. tézis: A Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok nem követik felmenőik tradícióját, amennyiben jellemzően nem a közszférában, hanem a magánszférában helyezkednek el, munkahelyválasztásukban nem motiválja őket az ország szolgálata, valamint politikai aktivitásuk is viszonylag alacsony.

Mielőtt a 2. tézis igazolásának taglalásába belefognánk, szükségesnek érzem a témában felmerült fogalmak, mint *közszféra*, *közszolgálat* definiálását.

"A közszféra elhatárolása igen összetett kérdés"⁴¹, azonban elemzésemhez a következő definíciót fogalmaztam meg: Közsférának nevezem a közigazgatást (állami és önkormányzati igazgatás, beleértve a rend- és honvédelmet valamint igazságszolgáltatást), továbbá az állami illetve önkormányzati finanszírozású egészségügyet, oktatást és kulturális és egyéb szolgáltatást.

A közigazgatáson belül - munkajogi szempontból is - elkülöníthető a valamennyi költségvetési intézményben dolgozó közalkalmazotti kar; a hatósági-igazgatási és ítélkezési tevékenységet végző állami intézményeknél az intézmény jellegével összefüggő döntést hozó, vagy a döntést érdemileg előkészítő munkát végző, állami és önkormányzati alkalmazottak, tehát a köztisztviselői kar;

⁴¹ "...hiszen forrás-jellegű szempontok szerint minden, adóból és egyéb kötelező befizetésekből finanszírozott szervezetet figyelembe kellene venni, eredmény-jellegű szempontokat követve viszont az előállított szolgáltatások közjószág- vagy extern hatás természetét kellene osztályozási szempontként megragadni. (...) valamennyi kritériumnak egyszerre csak a hagyományos minimál-állam szervezetei, a jog- és közbiztonsági, védelmi, államigazgatási és szabályozó szervek felelnének meg. Vitathatatlan ugyanakkor, hogy Magyarországon - és a világ sok más országában - a közoktatás, a felsőoktatás a hozzá kapcsolódó vagy tőle elkülönült alapkutatással, az egészségügy, sőt a kulturális szolgáltatások egy része is a közsférához sorolható, hiszen nagyrészt közpénzekből finanszírozzák őket, és hagyományosan fontos extern hatásokat is tulajdonítanak nekik." (Kézdi [1999] p. 143.)

továbbá a minisztereket és államtitkárokat is magába foglaló - a közigazgatáson túlnyúló - politikusi kör.

Mindezek alapján tehát, ahogy az előző fejezetben láttuk, a főfoglalkozásban munkában állók kevesebb, mint egyharmada (12) dolgozik a közszférában. Közülük négyen dolgoznak az oktatásban általános ill. középiskolai tanárként, ketten kórházban, a többiek pedig a közszoigálat egyéb területein (hadsereg - 1; államigazgatás - 1; kulturális szolgáltatás /könyvtár, múzeum, színház/ - 3; MÁV - 1) Továbbá ha a közszoigálatban dolgozók összetételét mélyebben vizsgáljuk, azt az eredményt kapjuk, hogy a 40 fő főfoglalkozású munkavállaló közül ketten dolgoznak a szorosán vett közigazgatásban. Közülük egy személy alacsony beosztásban (adminisztrátorként) a Magyar Honvédség alkalmazottja, és csupán egyetlen egy köztisztviselőt találunk. Ezt az egy államigazgatásban dolgozó személyt munkahelyválasztásában az átlagon felüli jövedelmen és a képességeinek megfelelő, hasznos munkavégzésen túl a családi hagyomány is motiválta.

Ha a közszoigálatához való attitűdjük alapján vizsgáljuk a közszoigálatban dolgozókat, szintén azt az eredményt kapjuk, hogy munkahelyválasztásukban nem az ország szolgálata, vagy a családi hagyomány, illetve nem a közszoigálati munkaviszony által biztosított magas presztízs vagy az ország sorsáért érzett felelősség motiválta őket, hanem legtöbb esetben a végzettségük alapján betölthető munkakör jellege köti őket a közszoigálatához. Az általános vagy középiskolai tanári diplomával rendelkező fiatal számára - a létező alapítványi és egyházi iskolák mellett - a legkézenfekvőbb egy állami vagy önkormányzati fenntartású iskolában való elhelyezkedés. Egy fiatal orvos számára a magánpraxis létesítése szinte kizárt, így értelemszerűen állami kórházban vállal állást.

A közszoigálatban dolgozókat saját elmondásuk szerint munkahelyválasztásukban elsősorban az motiválta, hogy érdeklődésüknek, végzettségüknek, képességeiknek megfelelő - továbbá néhányuk szerint - hasznos munkát végezhetnek.

A munkahelyválasztást motiváló tényezők elemzését a teljes mintára, pontosabban azon belül a főfoglalkozásban munkában állók csoportjára vonatkozóan is elvégeztük. Itt is a közsférában dolgozó csoporthoz hasonló eredményt kaptunk. A munkahelyválasztást motiváló tényezők közül a leggyakrabban a "végzett munka hasznosságán" túl a "képességnek, habitusnak, végzettségnek, valamint érdeklődésüknek megfelelő munkát" említették. A "későbbi munkához felhasználható tapasztalatszerzés" viszonylag gyakoribb említését magyarázza a vizsgált csoport életkori összetétele, mely szerint a megkérdezettek egy jelentős része karrierje elején áll.

A "családi hagyomány" és az "ország szolgálata", mint munkahelyválasztást motiváló tényező jelentősége körükben elhanyagolható, ugyanúgy, mint a "könnyű munka", "rövid munkaidő" ill. a "gyors előmenetel" és a "munka magas presztízse". Ez utóbbiakból arra lehet következtetni, hogy a vizsgált csoportra nem jellemző a dolgok könnyebbik végének megragadása és a viszonylag kis erőbefektetéssel elérhető érvényesülés hajszolása. Egy építőipari tervezőcégnél mérnökként dolgozó interjúalany, aki korábbi munkahelyét azért hagyta ott, mert

"... az a világ, az a stílus, törtetés, örökösen a kenőpénzek és a másik oldalon a teljesen rendszertelen munkaidő, az emberek kizsákmányolása nekem nem volt szimpatikus..."

a származásából fakadó kötelezettségét firtató kérdésre elmondja, hogy

"Szerintem alapvetően minden embernek a feladata lenne, hogy úgy végezze munkáját, hogy abban ne lehessen kivetnivalót találni és mindeközben ne gázoljon keresztül más embereken. Nem mindenáron a pénz és az érvényesülés számít. Sokszor az ember, ha tisztességben, csöndben elvégzi a munkáját, az sokkal többet ér, mint ha melldöngetve az első sorban jelenik meg."

Míg a munka presztízse jellemzően nem motiválta a megkérdezetteket, addig egynegyedük a munkájukkal járó "átlagon felüli jövedelmet" az első helyen jelölték meg, ők - egy, a közigazgatásban dolgozó kivételével - a versenyszférában helyezkedtek el. Nagyságrendben hasonló arányban említették a "jó munkahelyi légkört", valamint "kihívásnak" tekintik munkájukat.

A közszolgálathoz való attitűdök vizsgálata során feltettem a nem közsférában dolgozók körében azt a kérdést, hogy vállalna-e szívesen állást ezen a területen és milyen feltételek mellett. A kérdésre adott válaszokból

egyértelműen leszűrhető, hogy igen nagy a közszolgálati munkaviszony elutasítása. Mindez annak ellenére, hogy a megkérdezettek kétharmada nyilatkozott úgy, hogy felmenői közül ismer olyat, aki a közszolgálatban dolgozott, tehát ezen a területen egyáltalán nem érvényesül a családi tradíciók hatása. Ezt láttuk a munkahelyválasztással kapcsolatos motivációkra vonatkozó vizsgálat során is, ugyanis ezen a területen a családi hagyomány folytatásának jelentősége nem mutatható ki. A köz- és versenyszférában elhelyezkedettek megoszlásában sem mutatható ki szignifikáns összefüggés annak alapján, hogy a felmenők között dolgozott-e valaki a közszférában.

A "semmiképpen sem dolgoznék a közszolgálatban" választ adók közül a legtöbben egyszerűen unalmasnak, száraznak tartják ezt a munkát, semmiféle érdeklődést nem mutatnak. A többiek a saját hivatásukkal való elégedettségükre, az önálló, független munka iránti vágyukra hivatkoznak, valamint a közszolgálatban elérhető fizetések alacsony színvonala vagy a közigazgatás bürokratikus és korrupt jellege miatt utasítják el a közszolgálati munkaviszonyt.

A 7. táblázatból leolvasható, hogy ugyanannyian adtak a fenti kérdésre "talán, ha..." ill. "szívesen, ha..." válaszokat. A leggyakoribb feltétel, amelyet mindkét választ adó csoport megjelölt a fizetés színvonalára vonatkozott:

"Ha kedvező anyagi feltételekkel ajánlanának állást." "Ha jobban/jól fizetnének." "Ha a fizetés megfelelő lenne."

Azok közül, akik szívesen dolgoznának a közszférában, csupán négy, jelenleg még tanulmányait folytató megkérdezett nyilatkozott úgy, hogy mindenképpen ezen a területen szeretne elhelyezkedni. Közülük ketten konkrétan meg is jelölték azt a hivatalt, ahol szívesen dolgoznának.

7. táblázat: A "Ha nem a közszolgálati szférában dolgozik, vállalna-e ott szívesen állást?" kérdésre adott válaszok megoszlása a munkaerő-piaci aktivitás szerint?

	Semmiképpen sem	Talán	Szívesen, ha...	Nincs válasz	Összesen
Tanuló	8	8	10		26
Tanulmányai mellett dolgozik	7	5	3	3	18
Főfoglalkozású	12	6	8	2	28
Egyéb	4	3	1		8
Összesen	31	22	22	5	80

A 7. táblázatból az is leolvasható, hogy a közszféra elutasíthatósága a főfoglalkozásban munkában állók között, tehát a jelenleg a versenyszférában elhelyezkedettek között a legnagyobb, míg a még tanulmányaikat folytatók körében, akiknek a munkahelyválasztással kapcsolatban kialakított elképzelései még kevésbé kialakultak, a legkisebb.⁴²

Ezek az eredmények arra engednek következtetni, hogy az arisztokrata származású fiatalok, míg az anyagi-jövedelmi dimenziók szerint jó eséllyel képesek reprodukálni felmenőik státuszát, ennek eszköze lényegesen eltér felmenőik stratégiájától. Azaz elsősorban a versenyszférában igyekeznek érvényesülni és jellemzően nem követik felmenőik tradícióját, mely szerint a közigazgatásban betöltött pozíciókon keresztül igyekeznének az ország sorsára befolyást gyakorolni.

Ugyanez az attitűd mutatkozik meg a politikai szerepvállalásuk területén is. A politikai aktivitás kérdéskörét két oldalról közelíthetjük meg. Vizsgáltam tehát egyrészt az aktív (választójogosultság), másrészt a passzív (választhatóság) választójoggal való élés gyakoriságát. Az aktív választójog gyakorlása kérdésének körében vizsgáltam továbbá a demokrácia választójogi intézményeihez való viszonyt, valamint a megkérdezettek politikai informáltságát, tájékozottságát az újságolvasási, hírkövetési szokásainak mérése segítségével. A passzív választójoggal való élés feltérképezése során a politikai pártokhoz való tartozás gyakoriságát is vizsgáltam.

A kérdőíves vizsgálat eredményei alapján elsőre kijelenthetjük, hogy a főnemesi származású fiatalok körében a politikai életben való közvetlen és aktív részvétel elhanyagolható. A kérdőívfelvétel idejében a megkérdezett 92 személy közül csupán négy volt tagja valamilyen pártnak, egy-egy fő a Kereszténydemokrata Szövetségnek (KDSZ), a FIDESZ-nek, az Ifjúsági Demokrata Fórumnak (IDF) és az SZDSZ-nek. A kérdőívfelvételt megelőző

⁴² A tanulmányaik mellett munkát vállalók közül egyébként hárman már jelenleg is a közszférában vállaltak részmunkaidőt, egy kórházban, egy országos hatáskörű szervnél ill. egy minisztériumban.

időszakban pedig további hét személy volt tagja valamilyen pártnak, politikai csoportosulásnak, azonban később ebből kilépett. Közülük ketten-ketten a FIDESZ-nek ill. az IDF-nek, egy az MDF-nek, további ketten pedig a KISZ-nek voltak tagjai. (Ez utóbbi szám valószínűsíthetőleg a valóságban magasabb.)

A vizsgált csoportban továbbá egyetlen egy olyan személyt sem találunk, aki - akár sikeresen, akár sikertelenül - indult volna az országgyűlési választásokon jelöltként. Az önkormányzati választásokon 1998-ban egy személy indult a FIDESZ-MDF-FKGP-MDNP közös jelöltjeként sikeresen, továbbá egy személy jelezte, hogy esetleg a soron következő önkormányzati választásokon elindulna.

Ahogy láttuk, a fiatal főnemesek politikai aktivitása a fenti területen elhanyagolható, azonban a politikai attitűdjeik vizsgálata során felfedezhetőek az arisztokrácia politikai tradíciójának nyomai. Erre vonatkozóan két állítást fogalmaztam meg a kérdőívben, amelyre egy ötfokú skála segítségével lehetett válaszolni. (1 - mélységesen egyetért; 2 - egyetért; 3 - igen is, nem is; 4 - nem ért egyet; 5 - egyáltalán nem ért egyet)⁴³ Ezek szerint a megkérdezettek nagyobb százaléka értett inkább egyet (1, vagy 2 választ adott), mint nem azzal az állítással, hogy "Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában" (E). Azzal az állítással viszont, hogy "A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene)." (M) már többen nem értettek egyet, azonban még mindig 6 személy "mélységesen egyetért", 24 pedig "egyetért" választ adott. Az utóbbi állítással inkább azonosulni tudók közül (1, 2, vagy 3 választ adók) pedig 18-an állították, hogy ténylegesen vannak ilyen ambícióik.

A fenti attitűdök azonban a megkérdezettek körében egyelőre nem manifesztálódtak, ami részben fakadhat a csoport viszonylag alacsony életkorából is.

Ez a három személy az, aki a "Dolgozna-e a közszférában" kérdésre - értelemszerűen - nem adott választ.

⁴³ Lásd 8. táblázat.

8. táblázat: A főnemesi származású fiatalok politikai attitűd szerinti megoszlása

	Mélységesen egyetért		Egyetért		Igen is, nem is		Nem ért egyet		Egyáltalán nem ért egyet		Nincs válasz		Össz:
		%		%		%		%		%		%	
A	17	18,5	42	45,7	26	28,3	4	4,3			3	3,3	92
B	3	3,3	11	12	27	29,3	36	39,1	13	14,1	2	2,2	92
C	1	1,1	3	3,3	21	22,8	47	51,1	18	19,6	2	2,2	92
D	60	65,2	22	23,9	7	7,6	3	3,3					92
E	13	14,1	28	30,4	19	20,7	20	21,7	12	13			92
F	6	6,5	10	10,9	47	51,1	27	29,3	2	2,2			92
G	12	13	21	22,8	31	33,7	18	19,6	10	10,9			92
H	40	43,5	45	48,9	7	7,6							92
I					7	7,6	24	26,1	61	66,3			92
J	4	4,3	11	12	38	41,3	34	37	5	5,4			92
K	26	28,3	51	55,4	8	8,7	6	6,5	1	1,1			92
L	1	1,1	5	5,4	11	12	46	50	29	31,5			92
M	6	6,5	24	26,1	16	17,4	38	41,3	8	8,7			92
N	1	1,1	7	7,6	15	16,3	46	50	18	19,6	5	5,4	92

- A. A demokrácia a létező legjobb politikai berendezkedési forma.
 B. Az emberek többsége nem ért a politikához, így az ország vezetőinek választását nem lehet rájuk bízni.
 C. Az ország vezetőit nem választani kellene, hanem érdemeikre tekintettel kijelölni.
 D. Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon.
 E. Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában.
 F. A politikusok úgy is csak a maguk hasznára dolgoznak.
 G. A politika és az erkölcs két külön terület.
 H. Élnünk kell a demokrácia számunkra biztosított eszközeivel.
 I. Egy ember szavazata nem számít a választásokon, így én nem szavazok.
 J. A pártok csak egymással veszekednek, nem az ország sorsával foglalkoznak.
 K. A politikai tájékozottság az általános műveltség része.
 L. A politikai történések személyes sorsomra nincsenek befolyással.
 M. A főnemesiség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene).
 N. Magyarországon a kívánatos államforma az alkotmányos monarchia lenne.

A választójogosultság gyakorlása szempontjából viszont sokkal tudatosabb, aktívabb és az attitűdvizsgálat eredményeit is tükröző, következetes magatartást figyelhetünk meg. Arra az állításra, hogy "Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon." (D), a megkérdezettek túlnyomó többsége (89%) válaszolta, hogy egyetért, közülük 65,2% mélységesen egyetértett, hárman nem értettek egyet, és egyetlen egy személy sem állította, hogy egyáltalán nem ért egyet ezzel. Még határozottabb

pozitív válaszokat kaptam az "Élnünk kell a demokrácia eszközeivel" (H) állításra. Itt a megkérdezettek 92% értett inkább egyet a kijelentéssel, a fennmaradó 7,6% pedig bizonytalan volt, azaz igen is, nem is választ adott. Ugyanezt az attitűdöt tükrözi a választásokon való részvételre ill. annak fontosságának megítélésére vonatkozó kérdésekre adott válaszok megoszlása is, amelyet a 9.1. táblázatból leolvashatunk.

9.1. táblázat.: Politikai aktivitás a választásokon ill. népszavazásokon való részvétel, valamint annak megítélése tükrében

	Részvétel fontosságának megítélése					Hány alkalommal vett részt?				
	Rendkívül fontos	Fontos	Inkább nem fontos	Nem fontos	Össz.	Minden alkalommal	Nem minden alkalommal	Soha sem	Nincs válasz	Össz.
Országgyűlési választások	53	33	3	3	92	73	12	3	4	92
Önkormányzati választások	44	39	5	4	92	63	20	5	4	92
Helyi és országos népszavazások	38	47	5	2	92	63	16	8	5	92

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a fiatal főnemesek túlnyomó többsége (90-93,5%) mind az országgyűlési, mind az önkormányzati választásokon, valamint a népszavazásokon való részvételt inkább fontosnak tartja. A parlamenti választásokon való részvételt tartják a legtöbben rendkívül fontosnak, míg a helyi választásokat kisebb arányban, a közvetlen demokrácia eszközeinek alkalmazását pedig inkább csak fontosnak ítélik meg. Ugyanígy az országgyűlési választásokon vettek részt a legtöbben minden alkalommal, míg a másik két esetben ennél egy kicsit kevesebben.

A választáson való részvétel fontosságának megítélése és a tényleges részvételre kapott adatok - az egyes választási típusokra vonatkozó egyenkénti - kereszttablás elemzése azt mutatja, hogy e tekintetben a megkérdezettek következetesen viselkednek, tehát a választással kapcsolatos attitűdök valamint a tényleges választói magatartás egymással összhangban áll. Azaz azok, akik rendkívül fontosnak, ill. fontosnak tartják az adott választáson való részvételt, azok túlnyomó többségükben részt is vesznek azokon. Az egyes eseteknél kimutatható következetlenség pedig fakadhat abból, hogy az illető, bár fontosnak

tartja a választójoggal való élést, a legutóbbi választási alkalommal még nem volt választójogosult, mivel a 18 évet nem töltötte be, ezért nem vehetett részt a szavazáson, vagy valamilyen egyéb - a politikai attitűdökkel összefüggésbe nem hozható - oknál fogva nem élt választójogával. Olyat is találunk (minden esetben kb. 6-10%), aki bár a választásokon való részvételt inkább nem fontosnak tartja, mégis - ugyan nem minden, de - néhány alkalommal elment szavazni.

A politikai informáltságot, tájékozottságot a politikai eseménykövetés gyakoriságának és az információszerzés forrásának mérésével vizsgáltam. (9.1. táblázat) Ennek alapján megállapíthatjuk, hogy a fiatal főnemesek nagyobb hányada többé-kevésbé rendszeresen követi a politikai események alakulását, és csupán néhányan nem informálódnak ezen a téren, tehát nem olvassák a napilapok politikai rovatait, politikai folyóiratot, illetve nem hallgatják vagy nézik a rádió és a televízió hírműsorait.

9.2. táblázat: Politikai aktivitás a politikai eseménykövetés gyakorisága és az információ forrása szerint

Milyen gyakran olvassa/ hallgatja/ néz/vesz részt:	1*	2	3	4	5	6	7	8	9	Össz.
A napilapok politikai rovatait	1	26	27	4	3	10		16	5	92
Politikai folyóiratot		2	24	13	1	6		26	20	92
A rádió hír- és politikai műsorait	20	44	4	2		3		12	7	92
A tv hír- és politikai műsorait	9	54	13	2		3		8	3	92
Külföldi hírműsorokat	2	13	17	6		4		24	26	92
Politikai rendezvényeken, gyűléseken			2	1	1	14		23	51	92
Politikai témájú konferencián			1	1	2	4		17	67	92

- 1 - naponta többször; 2 - naponta; 3 - hetente; 4 - havonta; 5 - évente; 6 - érdekesebb eseményekkor; 7 - választásokkor; 8 - ritkán; 9 - soha

A politikai információszerzés leggyakoribb forrása a televízió és a rádió hírszolgáltatása, ezt követi a napilapok politikai rovatainak rendszeres olvasása. Viszonylag kis számban található köztük olyan, aki politikai rendezvényeken, gyűléseken, ill. politikai témájú konferencián vesz részt, ők is elsősorban csak érdekesebb eseményekkor teszik ezt. Itt nem mutatható ki szignifikáns összefüggés a párthoz való tartozás és a részvétel gyakorisága között. A csoport

viszonylag magas idegen nyelvtudási mutatói ellenére a külföldi hírműsorok rendszeres követése a megkérdezettek csupán egyharmadára jellemző.

A vizsgált csoport politikai attitűdjeinek feltérképezésére - a már fentebb említett - 14 állításra kellett a megkérdezetteknek egy ötfokú skála segítségével válaszolniuk. (8. táblázat) A 14 állítást tartalma alapján 3 csoportba lehet sorolni. Az első csoportba tartoznak a parlamentáris demokráciát igenlő, politikai öntudatra utaló állítások:

- A. A demokrácia a létező legjobb politikai berendezkedési forma.
- D. Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon.
- H. Élnünk kell a demokrácia számunkra biztosított eszközeivel.
- K. A politikai tájékozottság az általános műveltség része.

A második csoportba tartoznak a jelen politikai intézményrendszerből kiábrándult, a parlamenti demokrácia eszközeit elutasító, a politikától elforduló attitűdöket tartalmazó állítások:

- B. Az emberek többsége nem ért a politikához, így az ország választását nem lehet rájuk bízni.
- C. Az ország vezetőit nem választani kellene, hanem érdemeikre tekintettel kijelölni.
- F. A politikusok úgy is csak a maguk hasznára dolgoznak.
- I. Egy ember szavazata nem számít a választásokon, így én nem szavazok.
- J. A pártok csak egymással veszekednek, nem az ország sorsával foglalkoznak.
- L. A politikai történések személyes sorsomra nincsenek befolyással.

A harmadik csoportba soroltam az egy történelmileg politikai vezető réteg leszármazottaitól várható, tradicionális személyes politikai attitűdre utaló állításokat:

- D. Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában.
- M. A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene).
- N. Magyarországon a kívánatos államforma az alkotmányos monarchia lenne.

A fenti csoportosításból kimaradt "A politika és az erkölcs két külön terület" (G) állítás, mivel ez a vélemény - megítélésem szerint - nem köthető egyértelműen egyik politikai beállítódáshoz sem.

Az állítások csoportosítása segítségével a következő általános megállapításokat tehetjük. A fiatal magyar főnemesek nagy többsége a politikai demokráciát igenlő állításokkal inkább egyetért, közülük csupán 0-6 fő inkább nem értett egyet a fenti négy kijelentéssel és csupán egyetlen egy személy volt, aki teljes mértékben elutasította a K. állítást. Ennek megfelelően a politikai kiábrándultságra, a fennálló politikai intézményrendszer elutasítására vonatkozó állítások kétharmadát (B. C. I. L.) a megkérdezettek többsége elutasította. Csupán az F és J állítások esetében mutatkozott nagyfokú bizonytalanság, 51,1 ill. 41,3% adott "igen is, nem is" választ. Mindkét állítás inkább a politikai élet szereplőivel kapcsolatos fenntartásokat fogalmazza meg, mint a politikai berendezkedés egészével. A harmadik, az arisztokrata származáshoz köthető állítások esetében azonban nem ennyire egyértelmű a kép, ebben a csoportban nem mutatható ki világos tendencia a válaszok eloszlásában. A "családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában" (E) állításra adott válaszok nagyjából egyenletesen oszlanak meg az ötfokú skálán, kivéve az "egyetért" választ adók kismértékben nagyobb arányát. Az M. állítást a megkérdezettek inkább elutasították (lásd fentebb), míg az alkotmányos monarchia kívánatos voltára vonatkozó kijelentésnél egyértelmű az egyet nem értők jelentős többsége (majdnem 70%). Mindezekből látszik, hogy a főnemesi származású fiataloknak a fennálló politikai berendezkedéshez való viszonyát származásuk, családjuk múltja, felmenőik tradíciója nem határozza meg szignifikáns módon.

A vizsgált csoport politikai attitűdjének mélyebb összefüggéseire fürtelemzést végeztem, amely során a 14 állítás képezte azt a 14 dimenziós teret, melyben az ötfokú skála értékei adták a tér koordinátáit, a fürtszerűen tömörülő pontokat pedig a kérdésre válaszoló személyek alkották.⁴⁴ Az elemzés során a

⁴⁴ A kérdőívet kitöltők közül 74 személy válaszolt a politikai attitűdre vonatkozó minden egyes kérdésre, így a fürtelemzést az ő körükben tudtam elvégezni.

két- ill. háromfürtös osztályozás közül a háromfürtös elemzés bizonyult nagyobb magyarázó erővel bírónak.

Az első fürtbe 30 személy tömörült, akiket elsősorban a demokratikus, parlamentáris politikai berendezkedésre vonatkozó állításokkal (A. K. H. D.) való egyetértés jellemez (1,6-2,2 átlagérték), és egyértelműen elutasítják az olyan állításokat (3,9-4,6 átlagérték), mint, hogy "a politika nincs hatással a személyes sorsa", vagy "egy ember szavazata nem számít", ill. hogy "az ország vezetőit kijelölni és nem választani kéne". Az első fürt további jellegzetessége, hogy nem értenek egyet az általam arisztokrata származáshoz köthető állításokkal (E. M. N.; 3,9-4 átlagérték).

A második, és egyben legnépesebb fürtbe tartozó 33 személy a tekintetben nagyon hasonlít az első fürt egyedeihez, hogy egyetértenek a jelenlegi politikai berendezkedéssel és egyfajta politikai tudatosság jellemzi őket, tehát az A. K. D. H. állítások alacsony átlagértékeket (1,15-2,3) kaptak, valamint egyértelműen nem értenek egyet a politikából való kiábrándultságra utaló állításokkal. Ami viszont lényegesen megkülönbözteti ezt a csoportot az elsőtől, az E és M állításokkal való inkább egyetértés. Tehát a "családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában" 1,88-as, míg "A főnemesség hagyományosan részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene)" 2,67-es átlagértéket kapott. Az alkotmányos monarchiát azonban ennek a csoportnak a tagjai is inkább elutasítják (N: 3,94).

A harmadik, összesen 11 személyt tömörítő fürt politikai attitűdjének jellemzése a legnehezebb. Az ide tartozó személyek bár bizonyos kiábrándultságot mutatnak a politikai élet szereplőivel kapcsolatban (F: 1,73; J: 1,82), egyértelműen a demokratikus intézményrendszer, ill. annak eszközeivel való élés fontossága mellett teszik le a voksot (H: 1,73; A: 2,09; I. 3,82). Származásuk és az abból fakadó tradíció jellemzően nem határozza meg politikai attitűdjüket, bár "A Főnemesség hagyományosan is...." (M) állításra adott válaszok átlagértéke (2,64) körükben megegyezik a második fürt válaszainak átlagértékével.

Az egyes fűrtök belső összetételének leírásán túl megvizsgáltam az egyes fűrtökbe tömörülő személyek szociológiai összetételét bizonyos független változók elemzésének segítségével, az egyes fűrtbe való tartozás struktúrájának felderítése érdekében. (10. táblázat)

Az egyes fűrtbe való személyek a különböző történelmi háttérű, tradíciójú családból való származás szerinti megoszlás alapján nem mutatnak eltérést. Nincs tehát szignifikáns összefüggés a különböző főnemesi rang, a felmenők politikai aktivitása, a rangemelés indoka vagy időpontja, valamint a fűrtök közötti megoszlás között. Ugyanabból a családból származók, esetenként testvérek is politikai attitűdjeik szerint más-más fűrtbe tartoznak. (Pl. egy új keletű, katonabáró család 10 tagja közül ketten-ketten az első és a második fűrtbe kerültek, hárman a harmadikba, ketten pedig nem kerültek be a fűrtelelemzésbe, mivel nem adtak minden - ide vonatkozó - kérdésre választ.)

10. táblázat: A politikai attitűdök szerint tömörítő egyes fűrtbe való tartozás meghatározottsága a nem, lakóhely és iskolai végzettség alapján

FÜRT	ÖSSZ	Nem				Lakhely				Iskolai végzettség			
		Férfi		Nő		Bp.		Vidék		Felsőf.		Középf.	
			% *		%		%		%		%		%
1	30	16	53,3	14	46,6	20	66,6	10	33,3	24	80	6	20
2	33	13	39,4	20	60,6	27	81,8	6	18,2	31	93,9	2	6,1
3	11	5	45,5	6	54,5	5	45,5	6	54,5	9	81,8	2	18,2
Σ	74	34	45,9	40	54,1	52	70,3	22	29,7	64	86,5	10	13,5

- A százalékos adat mindig az adott fűrtön belüli megoszlásra vonatkozik, nem a teljes sokasághoz képest.

A 10. táblázatból leolvasható, hogy míg a harmadik fűrtben a teljes csoporttal megegyezik a férfiak és a nők megoszlása, addig az első, a tradíciót nem követő fűrtben a férfiak felülreprezentáltak, míg a második, inkább tradíció követő fűrtben a nők, azonban igazából a nemek szerinti megoszlás alapján nem állapítható meg szignifikáns különbség az egyes fűrtökhöz való tartozás tekintetében.

Az első fűrt tagjai, akiknek politikai attitűdjeik a leginkább hasonlítanak az egész csoportéhoz, nem mutatnak sem a lakóhely, sem az iskolai végzettség

tekintetében lényeges eltérést a teljes sokasághoz képest. Életkor szerinti megoszlásuk is egyenletes, azzal az eltéréssel, hogy a legkorábban születettek közül nem képviseli magát senki. Ezzel szemben a második fűrt tagjai között, akiket a demokratikus, parlamentáris politikai berendezkedéssel való egyetértés mellett a származásukból fakadó politikai attitűdök is jellemeznek, felülreprezentáltak a budapestiek és a felsőfokú végzettségűek, valamint ennek a fűrtnek az átlagéletkora a legalacsonyabb. A második fűrttel ellentétben az ún. kiábrándultak fűrtje tagjainak több mint fele vidéken él, (míg a teljes csoport kétharmada fővárosi) és az átlagnál több körükben a csupán középfokú végzettséggel rendelkezők száma, valamint átlagéletkora ennek a fűrtnek a legmagasabb.

A főnemesi származású fiatalok politikai attitűdjének vizsgálata során a parlamentáris demokráciához ill. annak intézményrendszeréhez való viszonyukon túl vizsgálódási körbe vontam a megkérdezettek politikai szimpátiáját is.

A történelmi arisztokrácia - néhány kivételtől eltekintve (Károlyi [1964, 1968, 1982] a magyarországi modern politikai pártrendszer kialakulását követően is megőrizte hagyományos, keresztény, konzervatív politikai beállítódását, azonban a szélsőjobb irányába eltolódó politikai vezetéstől már távol tartotta magát. Jelentős hányadukra a legitimista elkötelezettség volt jellemző a két világháború közötti korszakban is (Gyáni [1998] p.199.). Ezt a hagyományos jobboldali elkötelezettségét és a létező szocializmussal szembeni ellenállását a második világháborút követő időkben is megőrizték a leszármazottak

3. tétel: A főnemesi származású fiatalok, míg felmenőik tradíciójával szakítva nem vesznek részt aktívan a közéletben, addig politikai beállítottságukra nagy hatással vannak a családon belül átörökölt tapasztalatok és meggyőződések, így elsősorban a jobboldali, keresztény-konzervatív pártokkal, politikai irányvonallal szimpatizálnak.

Mivel ez a kérdés meglehetősen érzékeny, valamint a magyar pártrendszer sajátosságai következtében, amelyben nem teljesen tisztázottak a különböző pártok által képviselt értékrendek⁴⁵, a konkrét pártpreferenciák utáni érdeklődés nem juttatna minket közelebb a valóságos attitűdökhöz. Ezért célszerűnek tartottam a kérdést a következőképpen feltenni:

- Kérem, részletesebben fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre szívesen szavazna! (Képviselt értékrendje, politikai irányultsága, tagsága stb. alapján.)
- Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre semmiképpen sem szavazna!

A fenti nyitott kérdésekre adott válaszokat a kvantitatív tartalomelemzés módszerének (Cseh-Szombathy - Ferge [1971], Antal) segítségével elemeztem. Az első kérdésre a 92 főből nyolcvanan válaszoltak, a másodikra pedig nyolcvanöten.

A politikai attitűdöt vizsgáló (első) kérdésre adott válaszok tartalomelemzése alapján a fiatal arisztokraták alapvetően két fő csoportra oszthatók. Az egyik csoportba tartozók az általuk preferált pártot a párt politikai irányvonala alapján jellemezték, míg a másik csoport tagjai inkább a hatalomgyakorlási stílus, a párttagság és -vezetőség jellemzése alapján, valamint a párt által preferált olyan cselekvési területeket, intézkedéseket jelöltek meg, amelyek nem köthetők konkrét politikai irányvonalhoz. Pl. a "katonai függetlenség", a "reális gazdaságpolitika", vagy az, hogy "egyaránt foglalkozzon bel- és külpolitikával" nem kötődik Magyarországon egyértelműen a jobb vagy baloldalhoz, illetve a konzervatív, a liberális, vagy a szocialista eszmekörhöz.

A két fő választípuson kívül - a kérdés megfogalmazása ellenére, nyolc válaszadó nem a preferált pártot jellemezte, hanem megjelölt egy konkrét

⁴⁵ Ez nem jellegzetesen magyar sajátosság, hiszen az európai és észak-amerikai demokráciákban is elmosódtak a hagyományos jobb- és baloldali, konzervatív, liberális és szocialista pártok által képviselt értékek.

pártot. Közülük hatan a FIDESZ-re, egy-egy személy pedig az SZDSZ-re illetve a " '90-es MDF"-re szavazna.

A preferált pártot elsősorban a politikai irányvonala alapján jellemző 52 fő választát tovább csoportosítottam a válaszokban megjelenő bizonyos kulcsszavak előfordulása alapján:

Konzervatív attitűd: konzervatív, keresztény alapelveken nyugvó, vallásos értékrend, kereszténydemokrata, (mérsékelt) jobb oldal, jobbközép, nemzeti érzésű, haza, polgári.

Liberális attitűd: liberális.

Szocialista attitűd: szociáldemokrata, balközép.

A fenti kategória-szótár segítségével végzett csoportosítás alapján 42 fő kötődik a konzervatív, 8 a liberális, 2 pedig a szocialista/baloldali eszmekörhöz. A politikailag konzervatív beállítottságú válaszadók körében a legtöbben (20) "nemzeti érzésű" pártra szavaznának szívesen, ezt követi a "keresztény alapelveken nyugvó párt" (15), valamint a "konzervatív párt" (12) említésének gyakorisága.

A vizsgált csoportból 20 személy nem jelölt meg valamilyen politikai eszmekörhöz köthető jellemzőt. Az ő válaszaikat az első csoport 52 tagjának a párt egyéb jellemzőire vonatkozó válaszaival összevontan elemeztem. A válaszok rendkívül szerteágazók voltak, a legtöbb jellemzőt egy ill. két személy említette csupán. Ezek felsorolásszerűen: *egyszer említettek* - "a hatalmat nem célnak, hanem eszköznek tekinti", "támogatja a kultúrát", "erkölcsös tagság", "dinamikus", "állatvédő", "kreatív, energikus, tapasztalt frontemberek", "egyenlő esélyeket biztosít", "jobb megélhetést ad", "őszinte", "rendezett gondolkodású", "ne legyen örült a vezetője", "egyaránt foglalkozik bel- és külpolitikával", "központi irányítás felé hajló politikai értékrend", "tisztességesen informál", "képzett vezetők", "több pénzt ad oktatásra, orvosi ellátásra", "katonai függetlenség"; *kétszer említettek* - "újító", "aki az ország felemelkedését segíti", "tisztá múlt", "fiatalpárti", "EU-párti", "hagyománytisztelő", "következetes", "emberközpontú", "nem szélsőséges".

A preferált pártot jellemzők közül a legtöbben említették a párt "demokratikus" jellegét (15), a "szociális érzékenységet" (10). Az "igazságos", "becsületes", "nem korrupt" "egyszerű emberek képviselője", "család fontossága" jelzők említése 5-7 alkalommal fordult elő. Ezen kívül hárman-hárman mondták, hogy egy "a köz érdekeit szolgáló", "szavatartó", "toleráns", "humanista" ill. "reális gazdaságpolitikát folytató" pártra szavaznának szívesen. Az alkotmányos monarchiát vagy egy royalista pártot hárman támogatnának, a két kamarás parlament felállítását pedig csupán egy személy.

A nemzeti érzelmű, konzervatív, keresztény pártokkal való szimpátiát támasztja alá a "Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre semmiképpen sem szavazna!" kérdésre adott válaszok elemzésének eredménye is. Húszan állították, hogy kommunista, heten, hogy szocialista, tizenhárman, hogy semmilyen baloldali pártra nem szavaznának szívesen. A "túlzottan, vagy szélsőségesen" liberális pártok elutasíthatósága is igen magas, említettsége 13, míg a konzervatív, keresztény ill. a népnemzeti pártokat 1-1 személy utasította el. Erre a kérdésre is többen válaszoltak egy konkrét párt megjelölésével: öten az MSZP-re, hárman az SZDSZ-re, ketten pedig a MIÉP-re nem szavaznának szívesen. A konkrét politikai eszmekörök diszpreferálásánál még jellemzőbb a csoportra mind a baloldali, mind a jobboldali (sok esetben irány megjelölése nélküli) szélsőségek elutasítása: szélsőséges - 27, nacionalista - 4, fasiszta - 3, rasszista - 1 említés. Mindemellett halványan jelen van körükben a nemzeti szélsőség attitűdje is, öten kozmopolita, egy-egy személy hazaáruló ill. más nemzetiségű pártra nem szavazna szívesen.

A fentiekén kívül a legtöbben az első kérdésre adott válaszok ellenkezőjét adták meg elutasítandó pártjellemezőként, amelyek közül kiemelném a "pénz- és sikerhajhász céljait követő személyekből álló párt" kilencszeres, a "korrupt párt" ötszörös említettségét.

Összefoglalásul tehát elmondható, hogy a Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok körében érvényesül az a felmenőiket jellemző

politikai attitűd, mely szerint többségükben a konzervatív, keresztény, nemzeti, demokratikus, szélsőségektől mentes politikai ideológiához kötődnek.

3. fejezet

VALLÁSOS ATTITŰDÖK

Az egykori arisztokrata családok általam vizsgált leszármazotti köre abban a három évtizedben szocializálódott, amelyet a vallásszociológiai tanulmányok a vallási hanyatlás legerőteljesebb korszakaként jelölnek meg. (Tomka [1990]) A magyar társadalmon belül az 1960-70-es években felnövekvő nemzedékek váltak összességében a legvallástalanabbá, valamint az 1980-as években tizenéves fiatalok között a legmagasabb a vallási szocializáció nélkül felnőtt, vallás nélküliek aránya. Ugyanakkor e fiatalok közt a vallásosság már inkább a magasabb státuszhoz kapcsolódik. (Hegedűs [2000] p.169-171.) A hatvanas-hetvenes években tovább érvényesül a vallás elleni - már csak rejtett - diszkrimináció. "Diszkriminatív intézkedések sorozata korlátozta a vallásos emberek felsőfokú tanulását és jelenlétét pedagógusi munkakörökben és vezető beosztásokban. Az általánosan érvényesülő hátrányos megkülönböztetés nyomán a vallásos emberek - azonos munkakörökben is! - mind jövedelmüket és vagyontárgyaikat, mind a tájékozódás és a társadalmi beleszólás lehetőségeit tekintve lemaradtak nem vallásos, vagy magukat nem vallásosnak mutató társaik mögött. (...) A hatalom a vallási önképzést és közösségalkotást még a 70-es évek elején is (!) koncepciós perekkel és súlyos börtönbüntetésekkel sújtotta." (Tomka [1990] p. 539.) Tomka Miklós megállapításait az általam kitöltetett kérdőívek is alátámasztják, hiszen a megkérdezettek több esetben is vallották, hogy felmenőiknek nem csak származásuk, hanem vallásos meggyőződésük ill. egyházi gimnáziumi érettségiük miatt hátrányos megkülönböztetésben volt részük.

"Édesapám a gödöllői agrártudományi egyetemre akart menni, de egy évben csak egy egyházi gimnáziumban érettségizettet vettek fel." (1967 - a szerző megjegyzése) "Édesapám a '60-as évek végén a piaristáknál végzett és onnan egyből nem tudott továbbtanulni." "Származása és vallása miatt nem

vették fel egyetemre." "A piaristáknál végzett, ezért nem tanulhatott ott tovább, ahol szeretett volna." Stb.

A fenti fő tendenciákkal ellentétben azonban a szocializmus évtizedei alatt egész Kelet-Közép-Európában egyfajta vallási megújulásnak vagyunk tanúi. A vallás "...a nyilvánvaló veszteségek elszenvedése ellenére bizonyos értelemben megerősödött, sőt, elmondhatjuk, hogy a társadalmi regeneráció kérdésében - megint csak bizonyos értelemben - a társadalom egyéb szférái előtt járt, a társadalom rekonstrukciójának egyik jelentős szervezője volt, de legalábbis fontos bázisa volt a megújulásnak. Évtizedekkel a politikai ellenzékiesség megerősödése előtt földalatti vallási csoportok működtek, s már a nyolcvanas évek elejére jelentős megújulási és ifjúsági mozgalom bontakozott ki egyes egyházakban." (Hegedűs [2000] p. 33.)

Ugyanakkor, míg a társadalom egészére összességében elmondható, hogy a vallásosság diszkrimináló tényezőként szerepelt az egyéni életutakban, addig bizonyos, korábban magas státuszú, később kényszerdeklasszált rétegek számára éppen a státuszreprodukciónak elősegítő egyik tényező volt a vallásos hit, meggyőződés. Az Utasi Ágnes kutatócsoportja által vizsgált egykori kisvárosi elit tagjai számára a diplomaszerezésen és a nyelvtudáson kívül a vallásos nevelés biztosította a szintenmaradást a háborút követő évtizedekben. (Utasi [1996] p. 38-40.)

Az általam vizsgált csoport tagjai szüleinek generációjáról még elmondható, hogy társadalmi érvényesülésük gátjává válhatott vallásosságuk, ugyanakkor egyéni tartásuk megőrzésében, a nehéz esztendőket elviselésében nagy szerepet játszhatott meggyőződésük. Feltételezhető továbbá, hogy nagyobb eséllyel őrizték meg hitüket, illetve merték azt gyakorolni, mint osztályidegen elemek, akiknek "már nem volt veszténivalójuk" egzisztenciájuk területén. Számukra az elsődleges diszkrimináló tényező származásuk és nem vallásuk volt. Nem beszélve továbbá arról, hogy a korszak egyházi kisközösségei a fennálló rendszer egyfajta ideológiai kritikai szigeteként működtek, amelyekben szívesen vettek részt a rendszer által ellehetetleníteni kívánt egykori főnemesi családok leszármazottai. Emiatt feltételezhetően a szülők tradicionálisan a kereszténységhez kötődő (Tilquin [1998]) generációja

bátrabban adta át gyermekeinek vallásos meggyőződését, nevelte őket a hit szellemében, íratta be őket iskolán kívüli hittanórákra, ill. olyan egyházi iskolákba, amelyek megőriztek valamit a "régi időkből".⁴⁶

4. tézis: A Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok életében a vallás már nem szerepel sem diszkrimináló, sem státuszreprodukáló tényezőként. Körükben az országos, generációs tendenciákkal ellentétben igen magas a vallásosak ill. a hitüket gyakorlók aránya.

A fiatal főnemesek vallásos attitűdjeinek vizsgálatára a kérdőívben feltett egy nyitott és több zárt kérdés segítségével került sor. Ebben a körben vizsgáltam a megkérdezettek felekezeti hovatartozását, a vallás gyakorlásának gyakoriságát, valamint a vallásnak nevelésükben játszott szerepét. A személyes rituális aktivitásnak csak két dimenzióját vizsgáltam, nevezetesen, hogy a megkérdezettek és szüleik egyházi házasságot is kötöttek-e ill., hogy az illető volt-e elsőáldozó, bérnalkozott, vagy amennyiben protestáns, konfirmált-e. Továbbá egy nyitott kérdés keretében kértem meg a válaszadókat, hogy röviden foglalják össze, milyen szerepet játszik életükben a hit.

A kérdőíves felmérés tanúsága szerint a Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok 99%-a keresztény, mindössze egy személy nincs megkeresztelve. A többség (90%) katolikus, öten reformátusok, hárman evangélikusok.⁴⁷ A megkérdezettek 86%-a hívőnek vallotta magát, négyen állították, hogy nem hívők, ateisták, további hét személy pedig ugyan nem tartja magát hívőnek, de vagy nagyobb ünnepeken jár templomba (2), vagy tiszteli a vallási hagyományokat (5). A hívők közel fele (38 fő) rendszeresen gyakorolja

⁴⁶ A vallásosság továbbadásának esélyeiről a családon belül lásd részletesebben: Tomka [1990]

⁴⁷ A katolikus és a protestáns arisztokrácia között fennálló hagyományos ellentétek továbbélésével ebben a dolgozatban a vizsgált minta alacsony száma miatt nem foglalkozom. Azonban ennek nyomait a kutatás során nem véltem felfedezni. Egy katolikus interjúalannal folytatott beszélgetés során ugyan elhangzott, hogy "Ez a réteg egy vallásos, katolikus réteg". Mikor rákérdeztem ennek tartalmára, annyit válaszolt, hogy mert az arisztokraták főleg katolikusok, de "persze, a protestáns, az semmi negatívát nem jelent."

vallását, tehát hetente vagy gyakrabban jár templomba, tizenhárman havonta⁴⁸, tizenhatan nagyobb ünnepeken járnak templomba, tizenketten ugyan hívők, de templomba járással nem gyakorolják vallásukat. Ez az arány lényegesen meghaladja a magyar átlagot, amennyiben a teljes lakosság körében alacsony a rendszeresen templomba járók aránya, a hetente járók 10-14%-ot, a havonta 1-3-szor járók további 6-12%-ot tesznek ki. (Hegedűs [2000] p. 66.)

11. táblázat. A vallással kapcsolatos beállítottság a nem, lakhely és iskolai végzettség alapján

Vallással kapcsolatos beállítottság	Nem		Lakhely		Végzettség		Összesen
	Férfi	Nő	Budapest	Vidék	Felsőfok	Középf.	
Hívő, hetente, vagy gyakrabban jár templomba	16	22	30	8	37	1	38
Hívő, havonta jár templomba	7	6	10	3	12	1	13
Hívő, nagyobb ünnepeken jár templomba	10	6	7	9	10	6	16
Hívő, de nem jár templomba	4	8	8	4	9	3	12
Nem hívő, de nagyobb ünnepeken jár templomba	1	1	2		2		2
Nem hívő, de tiszteli a vallás hagyományait	3	2	4	1	5		5
Nem hívő, ateista	4		1	3	2	2	4
Nincs válasz		2	1		2		2
Összesen	45	47	63	29	79	13	92

A felekezeti hovatartozás és a vallásgyakorlás, valamint a hit szerinti megoszlás között nem mutatható ki szignifikáns összefüggés. A nemek szerinti megoszlásról kijelenthetjük, hogy a hetente vagy gyakrabban templomba járó és a templomba nem járó hívők között felülreprezentáltak a nők, a csak nagyobb ünnepeken templomba járó hívők között nagyobb arányban vannak férfiak, valamint mind a négy, magát ateistának valló megkérdezett férfi. Azonban az egyes cellákhoz tartozó alacsony esetszámok miatt ebből nem vonható le messzemenő következtetés. A vallásgyakorlás intenzitása szerint a 11. táblázatból is leolvasható csoportok között a lakóhely szerinti megoszlás

⁴⁸ A vallásszociológiai felmérések tanúsága szerint magasabb az aránya a heti templomba járóknak, ha a kérdésben az ezután következő kategória a havi templomba járás, és alacsonyabb, ha a két-három heti. (Hegedűs [2000])

tekintetében nincs lényeges különbség, tehát a budapestiek és vidékiek aránya két csoportot kivéve megegyezik a teljes minta eloszlásával. Ezek szerint a csak nagyobb ünnepeken templomba járó hívők és az ateisták között felülreprezentáltak a vidékiek. Ugyanígy ez a két csoport tér el az iskolai végzettség tekintetében is a teljes mintához képest, azaz körükben magasabb a csak középfokú végzettséggel rendelkezők száma.

A fenti adatokból egyértelműen látszik, hogy a főnemesi származású fiatalok összességében vallásosabbak, valamint vallásukat inkább gyakorolják, mint az átlag magyar lakosság. Bár ez egész társadalmon belül az aktív vallásosak között a nők és a kisebb településen élők felülreprezentáltak, továbbá míg az idős templomba járókon belül mindig abszolút többségben vannak a nem vagy alig iskolázottak, addig a fiatalokon belül éppen fordítva, a magasabb végzettségűek képeznek (mindig legalább relatív) többséget a templomba járók között. (Hegedűs [2000] p. 77. 79.) Így a vizsgált csoport életkori jellemzője, továbbá iskolai végzettség szerinti összetétele alapján nem meglepőek a magas vallásosságot tükröző eredmények, azonban mindezek nem magyarázzák a fiatal főnemesek körében a hívők, valamint a vallásukat aktívan gyakorlók ilyen magas arányát.

Ebben szerepet játszott a szülők generációjának - már a bevezetésben is kifejtett - törekvése, mely szerint körükben a családon belüli nevelésben jelentős szerepet kapott a keresztény hit átadása a gyermekek számára.

A megkérdezettek 83,7%-a állította, hogy vallásos nevelést kapott, illetve arra az állításra, hogy "Nevelésemben fontos szerepet játszott a vallásos hit", a megkérdezettek 40%-a "teljes mértékben igaz"-nak tartotta, további 20-20 személy (22%) pedig "igaz"-nak ill. "részben igaz"-nak. A vallásos nevelésben részesülők elsősorban a családot, az otthont jelölték meg a vallásos nevelés teréül (77-ből 75-en), további 31-en az iskolában is, 60-an pedig iskolán kívüli hittanórán is vallásos nevelést kaptak.

Ezt támasztják alá az iskolai végzettségre vonatkozó adataink is, mely szerint a fiatal főnemesek által látogatott középiskolák közül felülreprezentáltak az egyházi gimnáziumok (összesen 21 fő végzett egyházi gimnáziumban),

valamint a felsőfokú végzettségűek illetve felsőfokú intézményben tanulók közül is kilencen egyházi egyetemen folytatják tanulmányaikat (lásd 54. oldal)

Míg a fiatal főnemesek vallásosságát összességében magyarázza a családon belüli értékátörökítés, valamint a vallásos nevelés, addig a csoport nem hívő részénél nem mutatható ki a hitre való nevelés hiánya. Ugyanis a nem hívők közel egyenlő arányban állították, hogy vallásos nevelést kaptak (6), illetve, hogy nem részesültek ilyen jellegű szocializációban (5).

Az egyházi életfordulós szertartásokat igénybevevők aránya a főnemesi származású fiatalok körében igen magas, azonban ez nem tér el a magyar lakosság átlagától. A magyar felnőttek körében a nem bejegyzettek, vagy nem kereszteltek aránya 3,7-6,4%, ami csak néhány százalékkal magasabb a vizsgált csoport körében mért aránytól. Továbbá a magyar felnőtt lakosság 70-80%-a tartja az egyházi életfordulós szertartásokat fontosnak. A fiatal főnemesek körében ezek a számok pedig a következőképpen alakulnak:

A megkérdezettek szüleinek 80%-a kötött egyházi házasságot is⁴⁹, míg a fiatal generációból a már házasok (házas (24) + elvált (4) + házas és újrَاهázasodott (2) = 31) 26 fő (84%) templomban is esküdött. A 61, a kérdőívfelvétel idején még hajadon illetve nőtlen megkérdezett közül pedig ötvennégyen (88,5%) állították, hogy majdan templomban is szeretne házasságot kötni.

A személyes rituális aktivitás kérdéskörében vizsgáltam még, hogy a megkérdezettek voltak-e elsőáldozók, ill. konfirmáltak-e. Ahhoz képest, hogy a csoportból 77-en állították, hogy vallásos nevelést kaptak, 80-an voltak elsőáldozók ill. konfirmálók, csak heten nem, valamint 5 esetben erre a kérdésre nem kaptam választ. Ebből tehát az következik, hogy az egykori arisztokrata családokban amennyiben nem a hit és a keresztény vallás szellemében nevelték a gyermekeket, még akkor is többségükben fontosnak tartották, hogy bizonyos egyházi szertartásokban részt vegyenek, vagy a látszat megtartása, vagy a

⁴⁹ Érdekes módon, abban a 15 esetben, ahol a szülők nem kötöttek egyházi házasságot csak egy esetben főnemesi származású az édesanya, 14 esetben pedig nem nemesi családból származik. Az egyházi házasságot kötő szülők esetében a nemesi illetve a nem nemesi családból származó anyák eloszlása megegyezik a teljes csoportban mért adatokkal.

családi tradíció folytatása érdekében, illetve, hogy lehetőséget biztosítsanak a gyermekek számára a hit megismerésére és ennek alapján való szabad döntésre.

Az "Amennyiben hívő, kérem, röviden foglalja össze, milyen szerepet játszik életében a hit!" nyitott kérdésre adott válaszok tartalomelemzéséből elsőként az a következtetés vonható le, hogy a fiatal főnemesek életében a vallás már diszkrimináló tényezőként nem szerepel. A megkérdezettek közül sem a kérdőívben, sem a mélyinterjúk során senki nem említette, hogy érte valamilyen hátrányos megkülönböztetés vallása miatt. Ugyanígy azonban az egykori elit idősebb leszármazottai vallomásával ellentétben (Utasi [1996]) a társadalmon belüli érvényesülésükben sem játszik szerepet a vallás. A kérdésre válaszoló 73 személy közül öten állították, hogy "időnként kell valami kapaszkodó a mindennapi nehézségek elviseléséhez" ill. hogy "a hit erőt ad az élet nehéz perceinek elviseléséhez", vagy "a hit kapaszkodó, magyarázatot ad kiüttalan helyzetekben is", "erőt, kitartást ad", "a legkétségbeesettebb pillanatokban segít kívülről látni a dolgokat, felülemelkedni a mindennapi dolgokon". Azonban ez már nem olyan kapaszkodóra utal, ami a teljesen kilátástalan helyzet túlélésében nyújtana segítséget, mint ahogy az jellemző volt a szülők generációjára. Tehát körükben a vallásosságuk az egyéni útkeresés eredménye, amelyben természetesen nagy szerepet játszott a hitre való nevelésük is.

Aszerint, hogy a hit milyen szerepet játszik a főnemesi származású fiatalok életében, alapvetően két csoportot különböztethetünk meg. Az egyik csoport számára, amelybe az én kategorizálásom alapján 39 fő tartozik, a vallás alapvető, meghatározó alapja az életnek, mindennapi tevékenységüknek, valamint gondolkodásukat alapvetően meghatározza. A hitük központi szerepet játszik életükben, annak alapvető értelmét jelenti. Közülük a legtöbben igen röviden, tömören válaszoltak a kérdésre: "Fontos." "A legfontosabb." "Meghatározó, útmutató." "Életem alapja." "Meghatározó irány az életemben." Ennek a csoportnak a tagjai gyakorolják legrendszeresebben vallásukat, közülük huszonötven hetente ill. annál gyakrabban járnak templomba. A másik csoporthoz tartozó 19 fő között egyaránt találunk hetente, illetve annál ritkábban, főleg nagyobb ünnepeken templomba járókat. Az ő életükben a vallás elsősorban morális szerepet játszik.

Tehát a vallás etikai alapértékeinek fontosságát emelték ki, valamint, hogy a vallás erkölcsi értékrendjüket határozza meg, illetve a vallás erkölcsi tanításai szerint igyekeznek élni. Pl.: "A hit segít a helyes értékrend kialakításában." "Megpróbálok erkölcsösen élni." "Hétköznapijaimban igyekszem úgy viselkedni, ahogy egy hívő embernek kellene." "Az értékrendemet a kereszténység határozza meg."

A megkérdezettek közül csupán négyen vallottak úgy, hogy bár hívők, de életükben a vallás nem játszik nagy szerepet: "Nem jelent különösebbet." "Nem lényeges, hiszek Istenben, de mindennapi viselkedésemet nem határozza meg."

A fenti, karakterisztikus csoportokba osztható válaszokon kívül még jellegzetes attitűdként jelentkezett a hit erőt, tartást, kitartást nyújtó jellegének kiemelése.

Összefoglalva, a Magyarországon élő főnemesi származású fiatalok - többségükben katolikus - keresztények, túlnyomó többségük magukat hívőnek vallják, valamint az országos átlaghoz képest igen magas körükben a hitüket rendszeresen gyakorlók aránya. Hitüket - a vallásos nevelés útján irányított - egyéni útkeresésnek köszönhetik, amely életükben többségüknél alapvető szerepet játszik, központi helyet foglal el, egy másik meghatározott csoportjuk esetében pedig elsősorban erkölcsi értékrendjük megformálásában segíti őket.

4. fejezet

A STÁTUSZREPRODUKCIÓT ELŐSEGÍTŐ TÉNYEZŐK

Ebben a fejezetben az egykori arisztokrata családok leszármazottainak státuszreprodukciós esélyeit meghatározó társadalmi, demográfiai jellemzőkön kívüli egyéb dimenziókra vagyok kíváncsi.

5. tézis. Abban, hogy a Magyarországon élő, főnemesi származású fiataloknak jó esélye van a magas társadalmi státuszba való kerülésre, a

kedvező szociológiai-demográfiai jellemzőkön túl, ill. azokra erősen hatva, a családban átörökölt értékeknek, a nevelésnek is meghatározó szerepe van. A magyar és nemzetközi arisztokrácia között feltételezett kapcsolathálózat szerepe viszont estükben elhanyagolható.

A hipotézis verifikálása, valamint magyarázata választ ad továbbá arra a fent már érintett kérdésre, hogy egy ellehetetleníteni kívánt társadalmi réteg milyen erőforrásokkal rendelkezik, amelyek segítségével ellent tud állni ezeknek a tendenciáknak. Melyek azok az értékek, amelyek a családon belül átörökítve több évtizeden keresztül fennmaradnak, és hatással bírnak egy gyökereiben megváltozott társadalmi rendszerben?

A kérdés megválaszolására a kérdőívben az arisztokrata családokon belül érvényesülő nevelésre vonatkozó kérdésekre adott válaszokon túl a mélyinterjúk során felderített mechanizmusok, stratégiák elemzése szolgál.

A Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalok státuszreprodukcióját elősegítő tényezők felsorolását a szülők, nagyszülők generációja által választott stratégiák taglalásával kell kezdeni.

Mint tudjuk, a második világháborút megelőzően az arisztokráciát a birtokaik elsősorban valamilyen Budapesten kívüli lakhelyhez kötötték, és csupán a gazdagabb rétege rendelkezett fővárosi és vidéki kettős lakhellyel, valamint néhány értelmiségi család élt Budapesten. (Nagy Beáta [1986b]) Mind a kitelepítéseket elkerülő arisztokrata családok, mind az 1951-53 között kitelepítettek az '50-es évek végén, a '60-as évek elején vissza- ill. felköltöztek Budapestre, ahol egyrészt nagyobb eséllyel jutottak a családjuk eltartását biztosító álláshoz, valamint a társadalomban való elvegyülést, az arisztokrata mivoltukban való láthatatlanná válást is ez a stratégia segítette elő.

A vizsgált csoport szüleinek generációja tagjai már a szocializmus későbbi évtizedei alatt végzettségüknek, nyelvtudásuknak köszönhetően, a korszakban érvényesülő diszkriminatív tendenciák ellenére is olyan munkakörökben tudtak elhelyezkedni, amelynek segítségével a gyermekeiknek alapvetően jó

életkörülményeket biztosítottak. Tették ezt annak ellenére, hogy körükben nem ritka a három vagy annál több gyermeket felnevelő nagycsalád, ahol az édesanya életét gyermekei nevelésének szentelte, így a családot egy kereső tartotta el.

Az arisztokrata családok megélhetési feltételeinek javításában a már a második világháború folyamán, vagy az azt követő bő évtizedben külföldre emigrált rokonság is segített, bár ennek jelentősége nem túlbecsülendő és semmiképpen sem általános. A megkérdezettek közül a kérdőív kérdéseire adott válaszok során csak néhányan említették, hogy a széles rokoni hálózat, ill. a külföldi rokonok segítsége folytán előnyt élveztek származásukból. A külföldi rokonok segítségét hatan említették, míg a széles rokoni hálózatból származó előnyöket tizenöten, azonban itt nem minden esetben feltételezhetünk anyagi támogatást. Az egyik interjúalany beszámolt arról, hogy "Emlékszem is, amíg nagyapám élt, anyagilag is segítettek, egy rendszeres összeget küldtek." Egy másikuk pedig elmondta, hogy "A külföldi rokonok rendszeresen küldtek ruhacsomagokat. Amikor kicsi voltam, akkor kaptunk bébiételt, ami akkor itthon nem volt elérhető." A megkérdezettek többsége viszont nem tud arról, hogy a külföldi rokonok anyagilag támogatták volna őket.

A különböző társadalmakban való érvényesülést Bourdieu szerint alapvetően az egymásba többé-kevésbé transzformálható három alapvető tőkefajtaival való rendelkezés határozza meg. (Bourdieu [2000b]) Ha a gazdasági, kulturális és társadalmi tőkére vonatkozó Bourdieu féle logikát követjük, az egykori arisztokrata családok Magyarországon élő leszármazottairól a következőket mondhatjuk el.

A főnemesi családokat a második világháborút követően - a történeti részben ismertetett, és közismert módon - gazdasági tőkéjüktől megfosztották. A rendszerváltozást követően a kárpótlási törvények pedig végleg lezárták az egykori restitúciós álmok megvalósulásának lehetőségét, amennyiben az érintett családoknak anyagi kondícióit lényegében nem módosító módon részesültek egykori elkobzott javaik kárpótlásában. (A főnemesi családok által visszaszerzett illetve a családon belül megőrzött és tovább adott értéktárgyakról a IV. rész 1. fejezetében részletesen beszámoltam.) Ennek ellenére a megkérdezettek fele állította, hogy szülei jó anyagi körülményeket biztosítottak számára.

A társadalmi kötelezettségekből vagy kapcsolatokból fakadó társadalmi tőke tekintetében az arisztokrata családok jó kondíciói társadalmi sztereotípiá. Ennek valóságos létezéséről, valamint konvertálhatóságának lehetőségeiről a kutatásom eredményeit az V. rész. 2. fejezetében ismertetem.

A kulturális tőke tekintetében, amely az iskolai végzettségi titulusok formájában intézményesül, az arisztokrata családokról elmondható, hogy már a szülők generációja esetében is, de még inkább szembetűnő módon az általam vizsgált korosztály iskolai végzettsége a társadalmi átlagot lényegesen meghaladja. Az inkorporált kulturális tőke jelenléte, amely egy hosszú távú elsajátítási folyamat során az egyén szilárd részévé, habitusává válik, az arisztokrata családokon belül érvényesülő nevelési stratégiában érhető tetten.⁵⁰

Míg a szülők generációjának a felsőfokú továbbtanulás lehetőségei egyrészt származásuk miatt korlátozottak voltak, másrészt - elsősorban az édesanyák esetében - a család anyagi körülményei nem engedték meg, hogy egyetemet, főiskolát végezzenek (lásd 31. lábjegyzet), addig ez az általam vizsgált korcsoportról már korántsem mondható el.

A nevelési stratégiákra vonatkozó kérdésekre⁵¹ adott válaszok tanúsága szerint, a főnemesi származású fiatalok szülei nem csupán fontosnak tartották, hogy gyermekeik diplomát szerezzenek, és idegen nyelveket tanuljanak, hanem ennek hátterét is biztosították. (lásd 12. táblázat) A megkérdezettek fele ítélte meg egyértelműen úgy, hogy szülei jó anyagi körülményeket biztosítottak számára, azonban ennél sokkal magasabb arányban (80%) állították, hogy a diplomaszerzés feltételeit (beleértve az anyagi körülményeket is) szüleik megteremtették. Ezzel egybevág az az adat, hogy csupán 22%-uk vallott úgy, hogy szülei fontosnak tartották, hogy minél előbb önálló keresettel rendelkezzenek, a többség ezzel az állítással nem értett egyet.

⁵⁰ A Bourdieu által tárgyasult kulturális tőkének nevezett kulturális javak mérésére a kutatás során nem került sor.

⁵¹ A kérdőívben a nevelési elvekre vonatkozó 19 állítást fogalmaztam meg, amelyekre egy ötfokú skála (1 - teljes mértékben igaz; 2 - igaz; 3 - részben igaz; 4 - nem igaz; 5 - egyáltalán nem igaz) segítségével kellett a megkérdezetteknek választ adniuk. Ezen túl lehetőségük volt, hogy egy nyitott kérdés keretében egy pár szóban összefoglalják, hogy a fenti 19 állításon túl milyen útravalót kaptak családjuktól. Erre a kérdésre 81 fő válaszolt.

12. táblázat: A neveléssel kapcsolatos állításokkal való egyetértés szerinti eloszlás

Neveléssel kapcsolatos állítások:	1*	2	3	4	5	Nincs válasz	Átlag
Családon belül mindig megbeszéljük a problémáinkat	20	30	28	11	1	2	2,44
Sok időt töltök a családommal	24	26	26	15		1	2,35
Szüleim mindig jó anyagi körülményeket biztosítottak számomra	9	36	24	17	5	1	2,7
Gyermekkoromban minden évben nyaraltam együtt a családdal	33	31	12	11	4	1	2,14
Szüleim fontosnak tartották, hogy nyelveket tanuljak	45	26	14	5	1	1	1,8
Volt lehetőségem külföldön nyelveket tanulni	26	13	10	32	10	1	2,85
Szüleim fontosnak tartották, hogy diplomát szerezzek	45	28	6	11	1	1	1,84
Szüleim biztosították a feltételeket, hogy diplomát szerezzek	43	30	10	5	3	1	1,84
Szüleim végezték a házimunkát, nekem nem kellett segítenem	6	11	16	42	15	1	3,6
Szüleim fontosnak tartották, hogy minél előbb önálló keresetem legyen	5	15	21	41	9	1	3,37
Szüleim irányították a pályaválasztásomat	1	3	25	35	27	1	3,92
Szüleim arra neveltek, hogy ne hátráljak meg a nehéz feladatok előtt	38	39	12	1	1	1	1,76

*Ahol: 1 - teljes mértékben igaz; 2 - igaz; 3 - részben igaz; 4 - nem igaz; 5 - egyáltalán nem igaz

Azon fiatalok körében, akik arra az állításra, hogy "Szüleim fontosnak tartották, hogy diplomát szerezzek", teljes mértékben igaz, ill. igaz választ adtak, a felsőfokú végzettségűek aránya kicsit magasabb az egész csoport adataihoz képest. Azokban az esetekben viszont, ahol a szülők a diplomaszerzés feltételeit is biztosították, a felsőfokú végzettségűek, ill. tanulmányaikat folytatók jelentősen felülreprezentáltak az egész csoporthoz képest. Ez az adat is utal a nevelésnek a kulturális tőke megszerzésében játszott szerepére.

Tehát a Magyarországon élő arisztokrata családok nevelési elveiben a diplomaszerzés fontossága kiemelkedő, amelynek feltételeit is igyekeztek megteremteni, azonban a konkrét pályaválasztást csupán négy esetben irányították a szülők, a többség saját maga dönthetett erről. A tanulás fontossága mellett azonban többségükben a gyermekeket bevonták a családi munkamegosztásba is.

A diplomaszerzés fontosságán túl a nyelvtudás elsajátítás, mint nevelési stratégia is igen alacsony átlagértéket kapott, ami annyit jelent, hogy a főnemesi családok hagyományos nemzetközi jellegéből fakadó idegennyelv-ismeret megszerzésének fontosságát is tekinthetjük az arisztokrata nevelési elvek egyik alapvető összetevőjének. Az idegennyelv-tanulás egyik legcélravezetőbb módjának, a külföldi nyelvgyakorlásnak biztosítása azonban már nem olyan általános körökben, ugyanis a megkérdezettek közel egyenlő arányban állították, hogy erre volt lehetőségük, ill. hogy nem. (A nem Magyarországon élő rokonság szerepéről a külföldi tanulmányutak megszervezésében és támogatásában lásd részletesebben az V. rész 2.2. fejezetében.)

A csoport státuszreprodukciónak elősegítő tényezők kérdéskörén túlmutat, ill. azt csak közvetve magyarázza az intézményesült és az inkorporált kulturális tőke, valamint a társadalmi tőke megszerzésének elősegítésén kívüli, a nevelés során átörökölt egyéb értékek taglalása. Azonban a fejezet logikájába illeszthetőnek tartom, és így itt elemzem a főnemesi származású családokra jellemző, a szocializációt erősen meghatározó, további átadott értékeket.

A vizsgált családokat meghatározóan jellemző vallásos szellemben való nevelésről, a keresztény hit átadásának fontosságáról és jelentőségéről az előző fejezetben már részletesen szóltam.

A szülőktől "útravalóként" kapott értékeket kutató nyitott kérdésre adott válaszok tartalomelemzéséből kitűnik, hogy a keresztény vallási és erkölcsi értékek átadásán túl a becsületre (21⁵²), tisztességre, gerincességre, egyenességre (14), szeretetre (11), erkölcsi tartásra (10) való nevelés milyen nagy szerepet játszott a főnemesi családok stratégiájában. Szintén sokan említették, hogy szüleiktől a kitartást, küzdeni tudást (11), a kötelességtudatot (6), valamint a nehéz helyzeteken való felülkerekedést, a minden helyzetben való talpon maradást (5) kapták. Erre utal, hogy "A szüleim arra neveltek, hogy ne hátráljak meg a nehéz feladatok előtt" állítás kapott a nevelésre vonatkozó kérdések közül a

⁵² Az egyes értékek, tulajdonságok mellett zárójelben lévő számok a megkérdezettek általi említettség gyakoriságára vonatkoznak.

legalacsonyabb átlagértéket, ami annyit jelent, hogy a megkérdezettek 84%-a tartotta igaznak.

Többen említették még szülői örökségként a nemzeti értékek ápolását, a hazaszeretetet, a hagyományőrzést, a gyökök fontosságát valamint a tradíciók iránti tiszteletet. A becsület és tisztesség után a legtöbben a család fontosságát, a rendezett családi háttér, az otthon értékét emelték ki, mint szülőktől kapott útravalót.⁵³ Ezt támasztja alá a családi összetartásra vonatkozó állításokkal való inkább egyetértés is. A megkérdezettek 54-54%-a értett inkább egyet azokkal az állításokkal, hogy "Családon belül mindig megbeszéljük a problémáinkat", valamint, hogy "Sok időt töltök a családommal". 70%-uk esetében pedig gyermekkorukban mindig együtt nyaralt a család, ami persze önmagában még nem utal a családi értékek fontosságára, azonban a többi, erre vonatkozó kérdésre adott válasz eredményeivel együtt már értékelhető ennek megnyilvánulásaként.

Ugyanakkor összesen hárman jelölték meg az anyagi javakat, mint szülőktől kapott háttér fontosságát, valamint egy válaszadó nyilatkozott úgy, hogy "Szüleim minden jó tanáccsal elláttak, kivéve arra, hogy hogyan lehet pénzt keresni." Ezen kívül ketten állították, hogy saját értékrendjükben nem dominál a szülői értékrend, attól különböző elvek szerint élik életüket.

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a főnemesi származású fiatalok státuszreprodukcióját - a megváltozott társadalmi-gazdasági-politikai viszonyok által nyújtott lehetőségeken túl, - a családon belüli nevelés során átörökített értékek és az azok segítségével elért kedvező szociológiai, demográfiai helyzetük segíti elő. Nevelésükben pedig a diplomaszerezés és a nyelvtudás megszerzésének

⁵³ "Az elmúlt negyven év nagy agymosást jelentett. (...) Nem lehetett erről beszélni, bűnnek számított, állandó igazságtalanságot kellett átélni, de a családi összetartás és nagyszüleim példaképet mutattak. És ma is ezen elvek szerint élek. Az anyagi jólétet átmenekíteni nem lehetett, csak a mentális, erkölcsi értékeket."

fontosságán ill. annak lehetőségeinek biztosításán túl, a vallásos, keresztény és családközpontú alapértékek átadása játszott jelentős szerepet.

V. rész

Identitás, presztízs, kapcsolathálózat

1. fejezet

AZ ARISZTOKRATA IDENTITÁS TARTALMA ÉS MEGŐRZÉSÉNEK ESÉLYEI

Ebben a fejezetben arra a kérdésre keresem a választ, hogy vajon egy olyan társadalomban, amelyben a nemesi származás már nem szerepel diszkrimináló tényezőként, azonban az arisztokrácia semmilyen gazdasági, politikai vagy társadalmi relevanciával nem bír, a főnemesi származású fiatalok képesek-e, és ha igen, milyen társadalmi determinánsok mentén, megőrizni, ill. reaktiválni identitásukat, és azt milyen tartalommal töltik meg.

5. tézis: Egy olyan társadalomban, ahol a nemesség intézményesen több mint fél évszázada nem létezik, az arisztokrata identitás egyrészt a felmenők által közvetített múltból, másrészt pedig az arisztokráciáról a társadalmi közgondolkodásban megőrzött képből, presztízséből ill. azok visszatükröződéséből táplálkozhat. Ennek következtében az általam vizsgált fiatalok esetében a származás önmagában nem jár együtt egy annak megfelelő identitástudattal, hanem annak kialakulásában számos társadalmi és egyéni tényező játszik szerepet.

Az európai országok a nemességük elismerése alapján három alapvető csoportba oszthatók. Az első csoportba tartozó országokban (Benelux államok, Hollandia, Luxemburg, Svédország, Dánia és Finnország) a nemesség magánjogi intézmény, ahol a nemesi címek és címerek jogilag védettek. Ezen országok közül Belgium kivételt képez a tekintetben, hogy a nemesi címek adományozása még napjainknak is gyakorlata. A második csoportba tartozó Franciaországban, Spanyolországban, Németországban, az Egyesült

Királyságban és Írországban a nemesség mint olyan, jogilag nem elismert, azonban a nemesi címek - és adott esetben a címerek - jogi védelmet élveznek. A harmadik csoport országaiban, ahová a volt szocialista kelet- és közép-európai országokon kívül Norvégia, Izland, Svájc, Ausztria, Görögország, Portugália és Olaszország tartozik, a nemesség nem, ill. már nem jogi fogalom, továbbá a nemesi címeket az állam nem ismeri el, és nem élveznek semmiféle jogi védelmet. (Snay [1994] p. 21-25.)

A nyugat-európai társadalmakban az arisztokrácia, függetlenül a nemesség jogi megítélésétől, ill. függetlenül az alkotmányos berendezkedéstől megőrzött valamit korábbi presztízsből, jól csengő neveik egyfajta versenyképességet biztosítanak számukra. Hogy a nemesség társadalmi megítélése mögött mi áll, egyfajta polgári kíváncsiság, menekülés a realitásoktól, a társadalom pletykaéhsége, vagy a nemesség vélt ill. valós múltbeli és jelenkori értékeinek elismerése, egy másik kutatás tárgya lehetne. (Kronsbein [1998])

A nemességet, és ezen belül az arisztokráciát övező társadalmi presztízis nyomai Magyarországon is felfedezhetőek. Erre enged következtetni a témával kapcsolatos publicisztikák, kiadott könyvek, a médiában sugárzott műsorok hosszú sora, azonban ezek mögött motivációként inkább a társadalomban meglévő érdeklődés, kíváncsiság kielégítése áll. Ezt támasztják alá a vizsgált csoport tagjainak vallomásai is, akik szintén az arisztokrácia titokzatosságát, egyfajta misztifikációját érzik a társadalmi megítélésben és nem a tőkévé konvertálható presztízst. (A vizsgált csoport 25%-a esetében a közvetlen környezet, az iskola- vagy munkatársak nem is tudnak az illető főnemesi származásáról.)⁵⁴

A megkérdezettek csupán 30%-a állította, hogy eddigi élete során származott előnye arisztokrata származásából. Ezek az előnyök azonban nem

⁵⁴ Egy identitását tulajdonképpen csak felmenői anyagi javai elvesztése fölött érzett kesergésében őrző fiatal férfi így vall: "Hát büszke vagyok én az apámra, meg hogy tulajdonképpen nemesi családból származom, arra büszke vagyok. De sajnos Magyarországon ezzel nem tudsz mit kezdeni. Mert most kimegyek Ausztriába, bemegyek egy üzletbe és kérdezik, hogy hívnak, akkor azt mondom, hogy gróf xx vagyok, akkor másképp foglalkoznak az emberrel. Tisztelik az embert, de itt Magyarországon hiába van rangja az embernek. Miért tisztelnék Magyarországon akármelyik nemest? Nem. Itthon Magyarországon nem vagyok más." (1971-ben született férfi)

elsősorban a társadalmi érvényesülés területén jelentkeztek. Csupán egy személy állította, hogy iskoláztatása során előny volt a származása, négyen jelölték meg, hogy anyagi körülményeik tekintetében van ennek jelentősége, mivel támogatják rokonaik. További négyen utazási, ezen belül külföldi nyelvtanulási lehetőséghez jutottak származásuk révén. Az álláskeresés során csupán hat főnek jelentett előnyt a származása, egyikőjüknek egy bécsi arisztokrata családnál sikerült babysitter munkát találni, egy másikuk egyetemi gyakorlati helyét köszönheti egy rokonnak, egy további megkérdezett pedig egy olasz grófnőnél talált állást. Egy jelenleg még tanulmányait folytató nő szerint majd annak idején fog elképzeléseinek megfelelő munkát találni, "mert amit akar, azt eléri az ember. Ebben a családnevem is előnyt jelenthet."

A származás előnyeit azonban a többség a barátságok, személyes kapcsolatok kialakításában jelölte meg. A származásukat előnyként megjelölők közül a legtöbben (17) azt emelték ki, hogy a nemeseket tömörítő egyesületeken keresztül ismerkedtek meg hasonló származású fiatalokkal, akikkel barátság alakult ki. Ketten említették, hogy származásuk révén olyan egyesületekbe, rendezvényekre (bálok, fogadások) jutottak el, ahová egyébként nem kerülhettek volna. További hatan pedig az értékrendjük, gondolkodásmódjuk területén érzik előnynek származásukat.

A kérdőívben és a mélyinterjúk során nemcsak a származás révén élvezett előnyök területére, hanem azoknak - a származáson belüli - forrására is kíváncsi voltam. A kérdőívek eredményei alapján a legtöbben a széles rokoni hálózatban (15), azon túl a külföldi rokonok segítségével (6) jelölték meg az előnyök forrását. Ezen túl tizenhatan a családban átörökölt értékeket, valamint az eltérő neveltetést, azon belül is a nehéz helyzetekben való helytállás fontosságát emelték ki. Ezt az attitűdöt az interjúalanyok is megfogalmazták:

"Én mindenképpen azt érzem, hogy az embernek a magatartásával, a viselkedésével és az élethez való hozzáállásával kell a példát mutatni. Ezt én biztosan azért mondom, mert azt kaptam az élettől, amit kaptam, és ha visszakanyarodunk az egész beszélgetés apropójához, akkor valószínűleg, azért adatott meg, mert onnan származom, ahonnan származom és ebből fakadóan egy szerencsés helyzetben vagyok, amivel lehet, hogy nem is vagyok teljesen tisztában.

Ezt annak ellenére ki tudom jelenteni, hogy a szüleim generációja számára származása még egzisztenciális hátrányt jelentett. Nem akarok nagy szavakat használni, amit ezekben a körökben

mondanak, hogy minket nem lehet elpusztítani, ez is lehet, biztos az ember vérében van és a hozzáállásából, a családcentrikusságból fakad, hogy az embernek utódokat kell a világra hozni, és azokat fel kell nevelni, és szeretetben élni, akárki akármit mond, ehhez kellenek anyagi eszközök és feltételek. És az embernek bármilyen módon meggátolják az érvényesülését és előrehaladását, akkor is mindig valamit ki kell, hogy tudjon találni, és nem lehet abba beletörődni, hogy pl. nem veszik föl az egyetemre, vagy nem kap munkát, akkor is mindenképpen el kell helyezkedni, és a családot fenn kell tartani. Ez apámnak, nagyapámnak sikerült, nehézségek ellenére teremtettek egzisztenciát maguk körül, amiben nagy család és sok gyerek fel tudott nőni." (1973-ban született férfi)

„Talán örököltem több adottságot az életben, könnyebben feltalálom magamat, életrevalóságot. A jég hátán is megélek. Nehéz, de a jég hátán is megélek. Olyat nem találtak ki még, amit nem tudok megoldani.” (1971-ben született férfi)

A környezet kedvező megítélést azonban a megkérdezettek közül csak ketten jelölték meg, mint a származásból fakadó előny forrását.

A bevezetőben leírtakkal ellentétben, tehát hogy összességében az arisztokrata származás a mai magyar társadalomban már nem szerepel diszkrimináló tényezőként, a megkérdezettek 25%-a állította, hogy élete során már származott hátránya főnemesi származásából,⁵⁵ azonban az elmesélt esetek mind a rendszerváltozást megelőző években történtek. A hátrányos megkülönböztetésről beszámolók többsége nő⁵⁶, és az egész csoporthoz képest magasabb arányban szerepelnek közöttük vidékiek. A származásból fakadó hátrányról beszámoló budapestiek közül a legtöbben iskolai gúnyolódásról, piszkálódásról meséltek, ill. hogy áttételesen a szülők hátrányos megkülönböztetése miatt érzik, hogy származásuk hátrányt jelentett az elmúlt rendszerben. Egy 1963-ban született budapesti nő elmesélte, hogy "Az általános iskola harmadik osztályában egyszer a tanárnő azt üzenté haza édesapámnak, hogy magyarosítsa a nevét." Egy másikuk pedig a következő esetről számolt be: "Szüleim előttem is titkolták származásomat. Ezt csak nyolcadik osztályos koromban tudtam meg, amikor az iskola nem továbbította a jelentkezési lapomat a gimnáziumba, azt mondták, hogy menjek szakmunkásképzőbe." A vidékiek viszont ennél komolyabb megkülönböztetésekről, elszenvedett sérelmekről számoltak be. Hárman a főiskolai ill. egyetemi felvételi során érezték

⁵⁵ A megkérdezettek közül 10 személy előnyét és hátrányát is egyaránt élvezte származásának, 17 főnek csak előnye, 13 főnek csak hátránya származott arisztokrata mivoltából.

⁵⁶ A származásból fakadó hátrányról beszámoló 23 fiatal közül 5 férfi és 18 nő.

származásukból fakadó hátrányukat, egy fő szintén a gimnáziumi jelentkezési lap visszatartását említette, beszámoltak továbbá az általános iskolai negatív megítélésről, a tanárokkal való problémákról. "Általános iskolás koromban több kulturális versenyen első lettem járási szinten, mégis egy másik iskolatársam ment tovább, minden indok nélkül." Vagy: "Az általános iskolában többet kellett nyújtanom ugyanazért a jegyért, mint másoknak."

A megkérdezettek közül néhányan találkoztak életük során a környezet negatív előítéletével, iskolai csúfolódásokkal, gúnyolódással, kiközösítéssel, amit pl. a családnév y-os végződése váltott ki a környezetből, hárman beszámoltak arról, hogy mikor kiderült származásuk, az irigykedést váltott ki társaikból. A mélyinterjúk alanyai pedig elmondták, hogy többek között azért nem vennék fel nemesi előnevüket, címüket, ha erre törvény adta lehetőség lenne, mert az a környezetükből váltana ki ellenérzést, nagyképűségként értékelnék. "Sokan vannak úgy, hogy ha ez egy gróf vagy báró, akkor biztos úgy gondolkodik, hogy ki, ha én nem. Nekem is mondták már, hogy na, te kékvérű, meg aztán előjön az, hogy ugye régebben szokás volt, hogy egymás között házasodtak unokatestvérek is és annak milyen következményei voltak." ((1976-ban született nő)

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy bármilyen is legyen a magyar társadalomban az egykori arisztokrácia presztízszállapota, a főnemesi származású fiatalok *többsége* az egyfajta kíváncsiságon túl nem érzékeli származási csoportjának kedvező, vagy akár kedvezőtlen megítélését, nem érzi, hogy - az eltérő társasági körből adódó baráti kapcsolatokon túl - bármilyen előnye is eredt volna származásából. Így az arisztokrata identitás kialakulásának gyökereit nem elsősorban a főnemességet övező külső társadalmi megítélésben kell keresnünk, hanem annak más determinánsait kell feltárnunk.

Mielőtt azonban a főnemesi identitást meghatározó tényezőknek ill. az identitás tartalmának elemzésébe belefognék, szükségesnek érzek néhány általános megállapítást megfogalmazni.

Először is a vizsgálandó körbe bevont minden személyről elmondható, hogy az első kapcsolatfelvétel alkalmával a megkeresés tényén senki nem csodálkozott, tehát mindenki tisztában volt főnemesi származásával, azon belül is a családját korábban megillető főnemesi ranggal.

Másodsorban pedig leszögezhetjük, hogy az arisztokrata identitás tartalma semmiképpen nem negatív jellegű, ugyanis a megkérdezettek közül a "Fontos-e Önnek arisztokrata származása?" kérdésre senki nem választotta azt a kérdőívben megadott válaszlehetőséget, hogy "néha szégyellem magam miatta". Csupán egy személy jegyezte meg, hogy gyermekkorában, a rendszerváltást megelőzően, az iskolai gúnyolódások következtében szégyenkezett származása miatt, azonban mára ez az érzés elmúlt. A származás vállalására utal továbbá az a tény is, hogy a csoport tagjai közül senki nem változtatta meg főnemesi származásra utaló nevét, ahogy erre az elmúlt évtizedekben az idősebb generáció soraiban volt példa.

Az 1960 és 1980 között született főnemesi származású fiatalokról rendelkezésemre álló listán szereplő, azonban a kutatásban részt nem vevő 48 személy közül tizenegyről elmondható, hogy a kapcsolatfelvétel során jelezték, hogy mivel semmiféle arisztokrata identitással nem rendelkeznek, így nem érdekli őket a kutatás, és abban nem kívánnak részt venni.

Egy adott identitástudat fejlődése, kialakulása hosszú, életen át tartó folyamat, amelynek megerősödésében nem ritkán pusztán az identitástudatot hordozó alany életkorának előrehaladása is szerepet játszik. Különösen igaz ez egy tulajdonképpen csak a múltból táplálkozó, a jelenből meghatározó impulzusokat nem kapó, származáshoz köthető identitásra, mint az arisztokrácia. Egyrészt a fiatalabb korosztályok a rájuk globálisan jellemző ún. lázadás korszakában minden hagyományos, múlthoz tapadó értéket eleve elutasítással közelítenek meg. Másrészt az identitástudat fejlődésében sok esetben fordulópontot hozhat az identitásukat még őrző felmenők, szülők, nagyszülők halála, amivel végleg lezárul az identitást meghatározó múlt élő forrása kiaknázásának elvi lehetősége. Ez a hiányérzet keltheti fel a gyökerek, a családi múlt iránti érdeklődést. Egyik interjúalany elmondta, hogy fiatalabb korában, hiába beszélgettek erről a szülőkkel, hiába "lógott kint a dédnagymama képe a falon", és őriznek számos családi emléktárgyat, nem volt tisztában származása jelentőségével, azt egyáltalán nem tartotta fontosnak. Azonban mára a Történelmi Családok Egyesületének aktív tagja, rendszeresen tartja a

kapcsolatot hasonló származású fiatalokkal. Egy másik interjúalany pedig szintén elmondta, hogy "Igazából a gimnázium alatt kezdett bennem tudatosulni a származásom, és ahogy múlnak az évek egyre jobban átérzem ennek jelentőségét."

A fentiek következtében a vizsgált csoport korosztályi összetétele alapján, lévén a 20 és 40 év közé eső korosztályról van szó, nem feltételezek egy, az egész csoportra egységesen jellemző arisztokrata identitástudatot.

Az arisztokrata identitástudat meglétét ill. hiányát a kérdőív során kétféle módon próbáltam megragadni. Először is a megkérdezetteknek feltettem azt a kérdést, hogy "Fontos-e Önnek arisztokrata származása?", amelyre válaszként öt opcióból lehetett választani⁵⁷, valamint egy nyitott kérdés keretében lehetőséget adtam az általam megadott opciókon kívüli, vagy azokat részletesebben kifejtő válaszadásra. A másik megközelítési mód pedig a másság-tudat létezésére ill. annak mibenlétére vonatkozó kérdés⁵⁸ megfogalmazásával került be a kérdőívbe.

Az arisztokrata származás fontosságára vonatkozó kérdésre adott válaszok a következőképpen oszlanak meg. A legtöbben, a megkérdezettek közel egyharmada a "tudomásul veszem, mint tény" opciót választotta. A válaszadók 25%-a számára fontos arisztokrata származása, de úgy érzik, hogy ez számukra kötelezettségekkel jár. 13%-uk önmagában fontosnak tartja a származást. A megkérdezettek közel 20%-a számára ez egyáltalán nem fontos, olyannak tartja magát, mint bárki más. Ahogy már korábban említettem, senki nem szégyelli magát származása miatt. További 11 személy pedig a megadott lehetőségeknél részletesebben, vagy eltérő módon fejtette ki származásával kapcsolatos attitűdjét⁵⁹. Az egyéb válaszok mindegyike az arisztokrata identitás

⁵⁷ Az öt válaszadási lehetőség: 1 - igen, ez önmagában nagyon fontos; 2 - igen, de ez számomra kötelezettséggel jár; 3 - tudomásul veszem, mint tény; 4 - egyáltalán nem, olyan vagyok, mint bárki más, 5 - néha szégyellem magam miatt.

⁵⁸ "Arisztokrata származása miatt érzi-e magát valamiben különbözőnek a társadalom többi tagjához képest?"

"Ha igen, akkor miben?"

⁵⁹ A "Fontos-e Önnek arisztokrata származása? kérdésre adott egyéb válaszok: "Tudomásul veszem, mint tény, de kötelezettséggel jár." "Igen" (2 esetben - a szerző) "Fontos, de semmilyen előnyt nem jelent számomra." "Az első négy opció kombinációja." "Büszke vagyok rá, de nem törekszem rá, hogy ilyen körökben forogjak, nem kérkedek vele." "Büszke vagyok rá, megpróbálok úgy élni, hogy ne hozzak szégyent a névre." "Igen, a név kötelez, de egyenértékű vagyok másokkal." "Fontos, de nem érzem, hogy ez bármire feljogosítana." "Igen, a gyökereim miatt, tartást ad." "Fontos, de úgy

meglétére utal, mind a tizenegy személy valamilyen módon fontosnak tartja származását.

A fenti válaszok alapján az identitással nem rendelkezők köre könnyebben megragadható, mivel a származásukat - különböző módon - fontosnak tartók esetében nem beszélhetünk egyértelműen arisztokrata identitásról. Ugyanakkor azok, akik egyáltalán nem tartják fontosnak származásukat, és ugyanolyannak érzik magukat, mint bárki más, véleményem szerint nem rendelkeznek főnemesi identitással. Ezt a megállapításomat az "Arisztokrata származása miatt érzi-e magát valamiben különbözőnek a társadalom többi tagjához képest?" kérdésre adott válaszok eloszlásával is alátudom támasztani. (Lásd 13. táblázat) Míg a teljes vizsgált csoport egyharmada származása miatt valamiben különbözőnek érzi magát a társadalom többi tagjától, addig a származásukat egyáltalán nem fontosnak tartók csoportjában nem találunk származási másság-tudattal rendelkezőt. A származásukat fontosnak tartó három csoporton belül ugyan kis mértékben, de többségben vannak a magukat különbözőknek érzők, azonban azok körében, akik ezt csupán tudomásul veszik, mint tényt, csupán három másság-tudattal rendelkezőt találunk a 24 ilyen tudat nélkülivel szemben. Ezt a csoportot is tekintetjük tehát igazából arisztokrata identitással nem rendelkezőnek. (A magukat származásuk miatt különbözőnek érző három személy ezt a következőkben jelölte meg: "Sokkal kitartóbb vagyok, mint az átlag, hiszen ezt láttam szüleimtől." "Büszke vagyok az őseimre:" "Emberi minőségemben, hiszen úgy gondolom, hogy nekem is példát kell mutatnom úgy, mint az őseimnek".)

gondolom, a környezetem ne azért becsüljön és tiszteljen, mert arisztokrata származású vagyok, hanem önmagam miatt."

13. táblázat: Az arisztokrata fiatalok megoszlása az identitástudatra vonatkozó két kérdés szerint

Fontos-e Önnek arisztokrata származása?	Arisztokrata származása miatt érzi-e magát különbözőnek?		Összesen:
	Igen	Nem	
Igen, ez önmagában nagyon fontos	7	5	12
Igen, de ez számomra kötelezettséggel jár	13	10	23
Egyéb módon fontos	7	4	11
Tudomásul veszem, mint tény	3	24	27
Egyáltalán nem		19	19
Összesen	30	62	92

Az identitás megőrzését elősegítő társadalmi determinánsok feltérképezése érdekében leválogattam a teljes csoportból azokat, akiknél a két fenti kérdésre adott válasz tanúsága alapján nem fedezhetőek fel az identitástudat nyomai. Ide soroltam az "egyáltalán nem, olyan vagyok, mint bárki más" választ adókat és a "tudomásul veszem, mint tény" válaszadók közül azokat, akik nem érzik magukat különbözőnek a társadalom többi tagjához képest. Ez összesen 43 személy. Természetesen ezzel a kategorizálással elvesznek bizonyos attitűdbeli finomságok. Ugyanis pl. több, az őseire ugyan büszke, de magát a társadalom többi tagjától megkülönböztetni nem tudó (vagy nem akaró), származását nem fontosnak tartó fiatalokat az identitástudat nélküliek közé soroltam. Ugyanígy nem tekintettem identitással rendelkezőknek az olyanokat, akik származásukat csupán egyfajta érdekességként, különlegességként tartják számon, de ennek más jelentőséget nem tulajdonítanak.

A fenti módon tehát két csoportba osztottam a vizsgált minta tagjait: arisztokrata identitással nem rendelkezők (43 fő), arisztokrata identitással rendelkezők (49 fő). A két csoportra vonatkozóan kereszt táblás elemzéseket végeztem a nem, életkor, lakóhely, iskolai végzettség, szülők házasságának homogenitása a származás alapján, valamint a nevelés során átörökölt értékek (ebben az elemzésben függetlennek tekintett) változóinak tekintetében, hogy

megvizsgáljam, milyen összetevők segítik elő az arisztokrata fiatalok identitásának megőrzését.

A vizsgált csoportban a nemek szerint megoszlás alapján nem mutatkozik szignifikáns különbség az identitásukat őrző, ill. az azzal nem rendelkezők között. Mindössze 9%-kal magasabb a nők aránya az identitástudattal rendelkezők csoportjában.

Mint ahogy azt majd a következő fejezetben látni fogjuk, a fővárosban lakók inkább részesei egy nemesi kapcsolathálózatnak, körükben a vidékieknél magasabb arányban tartják hasonló származásúakkal a kapcsolatot. Ez a lakóhely szerinti különbség azonban az identitás megőrzését elősegítő tényezők körében nem jelentkezik közvetlenül meghatározó módon, mert ugyan az identitással rendelkezők körében magasabb arányban szerepelnek a fővárosiak, azonban az eltérés a teljes csoport adataihoz képest csak 5%-os. A lakóhely jelentősége viszont nagyobb a tekintetben, hogy a megkérdezett érzi-e magát különbözőnek a társadalom többi tagjához képest. Míg a vidékieknek csupán 20%-a állította, hogy van, ami származása miatt megkülönbözteti a többiektől, addig a fővárosiak közel 40%-a állította ezt.

Mivel a csoport iskolai végzettsége átlagban nagyon magas, csupán 14%-uk nem rendelkezik felsőfokú végzettséggel, az identitás szempontjából sem vártunk a végzettség szerint szignifikáns eltérést. Azt azonban leszögezhetjük, hogy a csak középfokú végzettséggel rendelkezők közül senki nem tartja magát származása miatt különbözőnek a társadalom többi tagjához képest, továbbá mindössze négyen őrzik identitásukat, tehát vagy nem tartják fontosnak származásukat, vagy azt csupán tudomásul veszik, mint tény és nem érzik magukat emiatt különbözőnek. Az identitástudattal rendelkezők 91%-a, míg a másik csoport 79%-a felsőfokú végzettségű.

A bevezető során a csoport korosztályi meghatározottságából fakadó alacsonyabb identitásszintre vonatkozó megállapításaimat támasztja alá az életkor szerinti keresztábrás elemzés eredményei is. Míg a csoport fiatalabb tagjai (jelenleg 30, a kérdőívfelvétel idején 28 év alattiak) közel egyenlő arányban (30-32) kerültek az identitás nélküli ill. az azzal rendelkezők

csoportjába, addig a 30 és 40 év közötti korosztály kétharmada esetében kimutatható volt az arisztokrata azonosságtudat jelenléte.

Ha a vizsgált csoport szüleinek házasságát tekintjük, megállapíthatjuk, hogy körükben nem túl magas a származás szempontjából homogám házasságok aránya (29%), azaz csak 9 esetben főnemes, további 18 esetben pedig köznemes a megkérdezett édesanyja is. Az identitás megőrzése szempontjából viszont a szülők házassága homogám jellegének az eddig felsorolt változóknál nagyobb a jelentősége. Ugyanis 27 nemesi édesanyától származó gyermek közül 21 esetében mutatható ki a nemesi identitás jelenléte. Megfordítva a dolgot, az identitással rendelkezők 43%-a, míg a másik csoport csupán 14%-a származik olyan családból, ahol nem csak az édesapa, hanem az édesanya is főnemesi ill. nemesi származású.

Az édesanyák származásának bevonásával elérkeztünk ahhoz a kérdéshez, hogy a családi nevelés, ill. az annak során átörökölt családi múlt ismerete mennyiben járul hozzá az arisztokrata identitás kialakulásához.

A kérdés megválaszolására a kérdőívben megfogalmazott, a nevelésre és a családi múlt ismeretére vonatkozó bizonyos állításokkal⁶⁰ való egyetértés mértékét vizsgáltam a két csoport tekintetében. Az identitásukat őrző fiatalok esetében elmondható, hogy azon túl, hogy családjuk erősebben, szorosabban tartotta a rokoni kapcsolatokat, mind szüleik, mind nagyszüleik többen meséltek a második világháborút megelőző korszakról. Ezen kívül többen tudnak családjuk történetéről, jobban ismerik családfájukat, valamint többen jártak azokon a helyeken, ahol felmenőik éltek, mint identitásukat nem őrző társaik. Összességében tehát elmondható, hogy a családi múltat jobban őrző, azt

⁶⁰ Ebben a kérdéskörben a következő állításokkal kapcsolatos attitűdöt kellett megjelölni egy ötfokú skála segítségével (1 - teljes mértékben igaz; 2 - igaz; 3 - részben igaz; 4 - nem igaz; 5 - egyáltalán nem igaz):

A családom mindig szorosan tartotta a rokoni kapcsolatokat.

Jól ismerem családom családfáját.

Szüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.

Nagyszüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.

Sokat jártam azokon a helyeken, ahol felmenőim éltek.

Sokat tudok családom történetéről.

gyermekükkel is megismertető családokban szocializálódott főnemesi származású fiatalok nagyobb eséllyel veszik át felmenőik tradícióját és őrzik, ill. reaktiválják egy letűnt társadalmi réteg identitását.

A nemesi azonosságtudatot nemcsak a nevelés során átörökölt családi múlt ismerete erősíti, hanem ebben az illető élete során megélt, származásából fakadó negatív és pozitív élmények is szerepet játszanak. Azok a fiatalok, akik számára arisztokrata származásuk egyáltalán nem fontos, túlnyomó többségükben nem számoltak be a származásukból fakadó előnyökről, ill. hátrányokról. Csupán egy személy mesélte, hogy szerinte emiatt nem továbbították az általános iskolából a gimnáziumi felvételi lapját, további kettő pedig a származása révén szerzett barátságokat említette ebből fakadó előnynek. Ezzel szemben az identitásukat őrzők 40%-a állította, hogy volt már része hátrányos megkülönböztetésben, 55%-a pedig a származásából fakadó előnyökről számolt be.⁶¹ Sem a kérdőívek adatai, sem a mélyinterjúk nem adtak választ azonban arra a dilemmára, hogy vajon a származásból fakadó előnyök és hátrányok járultak-e hozzá az identitás kialakulásához, vagy inkább arról van-e itt szó, hogy egy határozott főnemesi identitással rendelkező személy nagyobb eséllyel tulajdonítja származásának az őt ért pozitív és negatív élményeket.

A fentiekén túl az arisztokrata identitástudat kialakulásában számos egyéni tényező is szerepet játszik. Ha a főnemesi származású édesapa olyan korán meghal, hogy gyermekében - fiatalsága következtében - az apa által

⁶¹ 13.1. táblázat: Az identitásukat őrző fiatalokat, illetve az identitástudattal nem rendelkezőket ért, származásukból fakadó előnyök és hátrányok eloszlás

	Eddigi élete során származott-e származásából...						Összesen
	...előnye?			...hátránya?			
	Igen	Nem	Nincs válasz	Igen	Nem	Nincs válasz	
Identitással rendelkezők	20	27	2	18	31		49
Identitással nem rendelkezők	8	35		5	37	2	43
Összesen	28	62	2	23	68	2	92

közvetített üzenetből csak a családtól elkobzott vagyon felett érzett megbántottság marad meg, arisztokrata származásának tudata nem töltődik meg tartalommal. Olyan esetről is tudunk, ahol az édesapát származása miatt ért megpróbáltatások annyira megviselték, hogy azokat inkább kitörölni szeretné életéből, így gyermekei szinte alig tudnak valamit családjuk távoli és közeli múltjáról. Vagy a szülők válása folytán az édesanyjánál maradt gyerek számára az apai felmenőkkel és a - korábban a szülők által együtt fenntartott, - nemesi társasággal megszakadt kapcsolat hiánya folytán nem alakul ki kötődés egykori származásához. Más esetekben pedig éppen a nagyszülők által unalomig ismételt régi történetek ölik ki a fiatal leszármazottakból a családi múlt iránti fogékonyságot. Ugyanakkor egy véletlen találkozás és a hasonló származásúakkal kialakított kapcsolat keltheti fel a gyökerek iránti érdeklődést, és töltődik meg az egykori főnemesi cím tartalommal.

Az arisztokrata identitás kialakulásában játszott társadalmi, szociológiai és egyéni tényezők ismertetése után áttérhetünk arra a kérdésre, hogy ez az identitás milyen tartalommal töltődik meg az ezredvégi Magyarországon. A megkérdezettek mind a kérdőív nyitott kérdéseire adott válaszok során, mind a mélyinterjúkban a legkülönbélekeppen vallanak arról, hogy mit jelent számukra, ill. milyen jelentősége van a mai Magyarországon főnemesi származásuknak. Egyikük szerint pl. "Szerepzavart okoz az anyagi színvonal és a származás közti különbség. Ambivalens az egész generációnk. Nehéz úgy értékeket megőrizni, hogy nincs semmink.", egy másikuk pedig csupán az elveszett anyagi javak feletti kesergésben őrzi identitását. Mások számára pedig éppen a felmenők által tisztességben elszenvedett nehézségek példája ad tartást a mindennapi életben, vagy éppen származásának tulajdonítja, hogy soha nem volt problémája az önmeghatározás területén, "mindig tudtam, hogy ki vagyok".

A következőkben igyekszem összefoglalni az arisztokrata identitásnak azokat a tartalmi elemeit, amelyek a leggyakrabban és a legtöbb megkérdezett esetében említésre kerültek.

Mivel az arisztokrata identitás Magyarországon elsősorban a múltból táplálkozik, annak egyik legfontosabb tartalmi összetevője a családi és annál

tágabb múlt, történet ismerete. Ebbe beletartozik a távoli ősök által véghezvitt, nemességgel ill. főnemességgel honorált tetteken keresztül a család kiemelkedő személyiségeinek számontartása ugyanúgy, mint a család által a közelmúltban elszenvedett sérelmek, megaláztatások, veszteségek ismerete is, valamint a felmenők tetteire, szerepvállalására, közelmúltbeli kitartására való büszkeség, ami "biztonságérzetet ad és segíti a helyes életvitelt". "Amit a nagyszüleim csináltak, azt én nagyon-nagyon becsülöm bennük, hogy vállalták a kitelepítést, azt, hogy őket megalázták, hogy nem kaptak munkát, nem kaptak nyugdíjat, létlehetőséget, de nem menekültek ki ez alól, hanem vállalták származásukat. Ez az, amit átadtak." (1977-ben született nő)

Ehhez kapcsolódik a család fogalmának eltérő értelmezése körükben. Az arisztokrácia ugyanis nem csupán élő az arisztokrata személyek, hanem az arisztokrata családok közössége, amelybe a főnemesi családok kortárs tagjain kívül az összes elhunyt felmenő is beletartozik. Ha egy arisztokrata a gróf vagy báró x családról beszél, akkor abba a ma is élő tagokon kívül teljes természetességgel beleérti a családnak a történelmi emlékezetben megőrzött összes korábban élt tagját is.

Míg a büszkeség igen gyakran említett eleme az arisztokrata származású fiatalok identitásának, ez egyáltalán nem párosul valamiféle gőggel. A legtöbben éppen arról beszéltek, hogy ez számukra semmiféle előjogot nem jelent, nem érzik, hogy származásuk bármire is feljogosítaná őket, vagy emiatt különbek, többek lennének a nem arisztokrata származásúakhoz képest. „Én nem gondolom, hogy különb, több vagy kevesebb lennék a többi emberhez képest. Különbnek nem érzem magam semmiképp.... De igyekszem kihozni magamból, a belső értékeimből a maximumot."

Tehát a következő legfontosabb eleme az arisztokrata fiatalok származásából fakadó identitásának egyfajta kötelességtudat, egy olyan életvitel, "amivel ne hozzak szégyent a névre", ami általában az ősök iránti tiszteletből, valamint a rájuk való büszkeségből fakad. "Az arisztokrata származásból pedig - nem tudom konkrétan megfogalmazni, de sokszor bevillan az eszembe az, hogy én báró K. vagyok, tehát én nem viselkedhetem bárhogyan. Ez nagyon motoszkál bennem. Tehát noblesse oblige, van egy ilyen mondás, ez nagyon fontos nekem, hogy akárhogy nem viselkedhetem, mint akárki más. Erre kötelez a nagyapám meg a dédapám. Sajnos nagyapámat nem ismertem, mert három éves voltam, amikor meghalt, de róla is csak jókat hallottam. (...) Egyébként csak általánosan tudok fogalmazni. Főleg B.-ben, ahová gyakran lejárunk, ott megmaradt a ház, és ott ez kétszeresen érvényesül, mert ott tudják, hogy én vagyok a báró K., ott végképp nem viselkedhetek akárhogyan. Nem hozhatok szégyent

apámékra. Noblesse oblige. Ez nagyképűen hangzik, de megpróbálok törekedni arra, hogy édesapámhoz, nagypapámhoz, a hagyományokhoz méltó legyek. Majd ha nekem is gyerekem lesz, akkor lesz ebből kötelességem, hogy ezt továbbadjam." (1980-ban született férfi) Sokan érzik azt, hogy származásukból kifolyólag a nevelésük során valamiféle pluszt kaptak, ami erkölcsi tartást ad nekik, de éppen ez kötelezi őket példamutatásra, "... több kötelességem van, jobban oda kell figyelnem, hogy mit teszek, mert magasabbak az elvárások." Vagy: "Arisztokrata származásomat feladatként élem át. A családi hagyomány, a több évszázados tudás arra ösztönöz, hogy ezzel mások javát szolgáljam." Vagy: "Származásomból kifolyólag több kötelezettségem van a hazával, a nemzettel szemben." Ez a jellegzetes, hazával kapcsolatos attitűd a másoktól való megkülönböztetésben is szerepet játszik: egy arisztokrata "...olyan értékeket kap ezáltal, olyan értékrendet örököl, ami meghatározza a viselkedését a társadalomban. Az egyik legfontosabb, ami szembe is szokott nekem tűnni, a hazával kapcsolatos gondolkodás. Ez a réteg egy abszolút hazaszerető, hazájához hű réteg. Nekem is nagymamám édesapja dandárparancsnok volt a Ludovikában, meg is halt a hazáért, ugyan egy magasabb szinten, de tettek. És ez az egyik legfontosabb dolog, amikor szóba kerül az identitás, meg a haza, a legtöbb más származású gyerek úgy azt mondja, hogy őt nem érdekli különösebben, ha háború lenne, akkor nem harcolna egy percet sem, lehet, hogy elmenekülne. Nincs meg bennük az a feltétlen hazaszeretet, az a büszkeség, hogy magyar vagyok. Attól függetlenül, hogy milyen származású vagyok, én elsősorban arra vagyok büszke, hogy magyar vagyok. Magyar főnemes. Hogy a közelebbi őseim itt voltak, itt alkottak nagyot, ebben látom a nagy különbséget." (1980-ban született férfi)

A megkérdezettek közül többen egyfajta sajátos viselkedési módot, mások pedig a Bourdieu-i értelemben vett habitust jelölték meg, mint a csoporthoz való tartozás kritériumát. (Bourdieu [1978] és [2000a]) A Történelmi Családok Egyesületének összejöveteleiről így beszél egy 23 éves nő: "Akikkel itt találkozom, azok úgymond „unser einer”-ek, ami azt jelenti, hogy a miközülünk való egy. Más, mint egy átlagos összejövetel, külsőségekben feltétlen más. Mindenki elegánsan öltözik, a hölgyek kalapot és kesztyűt hordanak; mindenki nagyon udvarias és jól szituált. Másrészt jól lehet beszélgetni velük, márcsak azért is, mert figyelnek arra, hogy választékosan beszéljenek, kedvesek, segítőkészek intelligens, művelt emberekről van szó. Azt gondolom, hogy mindannyiunknak fontos az, hogy kik vagyunk és honnan származunk.” A csoporthoz való tartozás által nyújtott biztonságérzetten túl, a hasonló származásúak társaságait a megkérdezettek úgy is jellemzik, hogy "itt egy szerűen otthon érzem magam", továbbá, hogy ott olyan dolgokat lehet mondani, amit esetleg egy másik körben nem, és félszavakból is mindenki érti, hogy miről van szó. Egy külföldön született, az elmúlt években Magyarországra települt, 1960-ban született férfi pedig az őt,

mint arisztokratát a társadalom többi tagjától megkülönböztető jegyeket firtató kérdésekre így válaszolt: "Hát nehéz kérdés, mert vannak bizonyos dolgok, pl. olyan neveltetést kaptam, ami hagyományosan már megvolt a szüleimnek is meg a nagyszüleimnek is. Bizonyos dolgokat megtanultunk természetes módon, ami által megkaptuk ezt a belépőjegyet ebbe a társaságba. Mert nagyon jó tudni, hogy ez a társaság mikor, hogy viselkedik, hogy öltözik, meg ezek a nagyon-nagyon apró dolgok, amik olyan jelek, hogy mindenki, aki ebben benne van, rögtön látja. Látja a hibát és mondjuk egy kívülállónak nem lehet ezt úgy teljesíteni, mert nincs meg neki ez a társasági back up-ja. Nagyon érdekes, hogy nagyon jól tudjuk, hogy 1918 óta Ausztriában megszűntek a nemesi címek, de annyira léteznek mégis, hogy Bécsben mindenki tudja, hogy ez a gróf, ez a báró. Ez nem azt jelenti, hogy a grófnak, valami előjoga lenne, ez csak így van, ezt mindenki tudja, és nagyon jól ismer a társaságon belül mindenki mindenkit. Ez egy elég jó hálózat. Azért nagyon jól megkülönböztetjük magunkat más társaságoktól, mert még mindig vannak olyan dolgok, amiből látszik, hogy ez egy bizonyos társaság tagja. Külső jegyeken látszik ez legjobban."

Míg a fenti interjúrészletekben a megkérdezettek bizonyos külső jegyeket hangsúlyoznak, addig mások nem érzik, hogy az arisztokrata-lét megjelenésében is megmutatkozik. Az előbbi kérdésekre egy 28 éves budapesti férfi a következőket válaszolta: "Külsőségekben nem hiszem. Én nem tudom, szóval az erkölce és a viselkedése az embernek egy olyan neveltetésből adódik, ami ezekben a körökben kialakult és ez biztos, hogy nagyon sokat számít. Mindenképpen egy vallásos és szeretetre, egymás tiszteletére és megbecsülésére és családcentrikus életre vonatkozó nevelés." Egy a tanulmányai miatt Budapestre került 1977-ben született nő így vall származásáról: "Származásom a valláshoz hasonlóan ad valamilyen tartást, elsősorban a belső tulajdonságaimat határozza meg és nem a külsőségeket. A családom története miatt valamivel érzékenyebb vagyok, mint mások, jobban átérzem azt, hogy minden külsődleges dolog múlandó, ugyanakkor bizonyos értékek folytonosságát is. Talán ez az egyetlen dolog, amit nagyapámtól örököltünk."

Az arisztokrata identitásnak egyik további lényegi eleme a vallás, a kereszténység, valamint a keresztény értékek felvállalása, azok megtartása és továbbvitele. "Itt nagyon érdekes, van egy dolog, amiről eddig még nem beszéltünk, pedig már többször ide illett volna. Az a kereszténység, a vallás. Az én életemben és azt hiszem a velem hasonló származásúak életében is nagyon fontos. Ez egy 2000 éves hagyomány. A kereszténység mindig összetart, minden körülmények között. Én részben a családban, részben saját útkeresésem során találtam rá a kereszténységre. Pl. ha ezzel a társasággal elmegyünk valahová néhány napra, egy vadászatra, vagy valahová, akkor mindig van benne egy mise. Ez valahogy teljesen természetes. Mert mindig hálát kell adnunk, azért hogy vagyunk, és jól vagyunk." (1960-ban született férfi)

Az arisztokrata lét egyik további fontos összetevője a politikai gondolkodás, irányultság konzervatív, jobboldali jellege. Ezt az attitűdöt a

megkérdezettek pozitív és negatív irányból egyaránt megközelítették. Egyrészt többen elmondták, hogy a hasonló származásúakat tömörítő társaságokban az otthonosság érzését az is okozza, hogy a politikai hozzáállás területén egyfajta konszenzus van közöttük. Egy budapesti, magát politikailag balközép irányultságúként jellemző nő meg épp azt mesélte, hogy ebben a rétegben kevésbé lehet szabadon gondolkodni, konkrétan pedig a baloldali gondolatok népszerűtlenségére hivatkozik.

Összefoglalva tehát az arisztokrata identitásról írottakat, elmondhatjuk, annak a kialakulásában a demográfiai determinánsoknál lényegesebb szerepe van a szocializációnak, azon belül is a szülők, nagyszülők által átadott hagyományos értékeknek, a családi múlt ismeretének. Az arisztokrata identitással rendelkező fiatalok önmeghatározásában pedig hangsúlyozottan szerepel egyfajta sajátos neveltetés, viselkedés és értékrend, amelyet a kereszténység, a családi múlt, a konzervatív gondolkodás, a hazaszeretet és az ezekből fakadó kötelezettségek határoznak meg.

2.1. fejezet

AZ ARISZTOKRATA SZÁRMAZÁSÚ FIATALOK KÖZÖTTI KAPCSOLATHÁLÓZAT JELLEGE

A világháború után egy érdekes szociológiai jelenséget tapasztalunk. Amíg a második világháború előtt a köznemesség és a főnemesség elkülönülését figyelhettük meg (Gyáni [1998], Márkus [1965], Erdei [1976]), mind vagyon, mind a társasági szokások, mind a társadalmi presztízsük szempontjából, a század második felében ezek a különbségek elmosódtak. Köszönhető ez a közösen megélt sorsnak, a kitelepítésben kötött barátságoknak, az azonos iskolákban végzett tanulmányok összehozó erejének. A volt főnemesi és nemesi családok Magyarországon maradt tagjai egyre inkább összejártak, eleinte titokban, később egyre nyíltabban, teákon, kártya

partikon találkoztak, valamint gyermekeik számára mindig igyekeztek biztosítani az ún. jó társaságot, házibulikat, tánciskolákat szerveztek. (Gudenus [1989] p. 163-164.)

A fenti jelenség hatását a főnemesi származásúak fiatal generációjára a hálózatelemzési szempontoknak a kutatásba való bevonásával vizsgálhatjuk meg. Ennek segítségével választ kaphatunk a következő kérdésekre:

1.) Mennyiben követik a ma Magyarországon élő arisztokrata családok tagjai azt a hagyományt, mely szerint igyekeznek házastársukat hasonló rangú családok tagjai közül kiválasztani?

2.) Tartják-e az arisztokrata családok a szétszórátás, szétbomlasztás ellenére is egymás között a kapcsolatot? Ha igen, milyen gyakran és milyen formában, milyen keretek között?

3.) Létezik-e az arisztokrata szülőknek egy olyan törekvése, hogy gyermekeiknek biztosítsák a “jó társaságot”, a jó iskolát? Ha igen, akkor sikeres-e ez a törekvés, azaz a kutatási mintába felvett fiatalok követik-e ténylegesen szüleik társasági szokásait?

Amennyiben az arisztokrata fiatalok kapcsolatrendszerének felkutatásában csupán a hálózatelemzés módszertani szempontjait vennénk figyelembe, akkor a legmegfelelőbb választ a teljes hálózat vizsgálata során kaphatnánk, mivel a rendszer szintjén történő elemzésben felhasználható lenne az összes hálózati pont (alany) közti kötésekre vonatkozó információ.⁶²

Véleményem szerint azonban a rendszer szintjén történő megközelítéssel a valóságos helyzettől lényegesen eltérő, azt nagyon leegyszerűsítő eredményre jutnánk. Először is a teljes sokaság túl kicsi ahhoz, hogy feltételezhetnénk, ill. relevánsnak vélhetnénk egy valóságos lezárt kapcsolathálót a fiatal arisztokraták között. Másrészt történeti szempontból nézve ugyan igaz az, hogy a társasági életben meghatározó volt a főnemesi rangok figyelembevétele, ez azonban a második világháborút követő időszakban jelentős mértékben kibővült és nyitottá vált elsősorban a köznemesség felé. Napjainkban már nem a konkrét

⁶² Knocke – Kuklinski [1988] p. 99-101.

főnemesi cím az, aminek alapján a sorsközösséget érzik a főnemesi családok, hanem sokkal általánosabbá vált az ún. “unser einer”, a “származott” ill. a “jó családból való” megjelölés, amibe a régi köznemesi családok leszármazottai legalább annyira beletartoznak, mint a főnemesek. Ezt az állítást igazolják az újonnan szerveződő különböző nemesi társaságok tagfelvételi kritériumai, az újjáéledő lovagrendek hagyományos felvételi követelményrendszere, ill. a nemesi származásúak társasági eseményein a meghívottak köre.

Mindezek alapján tartalmilag indokoltnak tartom a hálózatrendszer feltérképezésénél a kérdéseket kibővíteni a köznemesség felé is. Így, mikor a társasági életre, a házasságra vonatkozó kérdéseket teszem fel, a válaszok kódolásánál nem teszek különbséget az arisztokrátákkal vagy a köznemesekkel fennálló kapcsolatok között.

6. tézis: A mai magyar társadalmon belül létezik az egykori nemesi származásúak közötti kapcsolathálózat, amibe azonban az arisztokrata származású fiataloknak csak egy része tartozik bele.

Kutatásomban az egykori arisztokrata családok fiatal leszármazottainak kapcsolatrendszerén belül vizsgálom tehát egyrészt a csoport párválasztási attitűdjeit, másrészt a társasági szokásait, kapcsolatrendszerének jellegét.

A második világháború előtt még gyakori volt, hogy főnemes főnemesi családból házasodott. Ez a szűk keretek miatt gyakran szélsőséges következményekhez vezetett, mint pl. az elsőfokú unokatestvérek közötti házasságok. A 1945 előtti egy-két évtizedben már mind gyakoribbak a rangon aluli házasságok.

(Itt néhány fogalom valódi jelentésére kell felhívni a figyelmet. Rangon aluli házasságnak két fajtája ismeretes, a *morganatikus házasság* és a *mesalliance*. Morganatikus házasság alatt rendszerint olyan házasságot értünk, melynél az egyik fél nemesi származású, míg a másik semmiféle nemesi ranggal nem bír. Ezzel szemben létrejöhet mesalliance két nemesi származású házassága esetében is. A mesalliance esetében ugyanis azt kell vizsgálni, hogy

mind a két fél rendelkezik-e nemesi őspróbához szükséges megfelelő számú nemesi felmenővel. Így mesalliance történik abban az esetben, ha egy új keletű báró egy régi köznemesi család leányát veszi el feleségül, de a köztudattal ellentétben a régi családból származó leány részéről!⁶³)

A háború utáni Magyarországon a 70-es évekig még előfordultak főnemes-főnemes házasságok, de ezek már nem annyira a hagyomány, mint inkább a hasonlóan nehéz sorsban keletkező ismeretségek következtében születtek. Gudenus János kutatásai szerint a rendszerváltozást megelőzően az utolsó főnemes-főnemes házasság 1974-ben kötött Magyarországon.

A főnemesek közti endogámiának a második világháborút megelőzően a motivációja és célja a vagyon megtartásán ill. szaporításán túl, a presztízs megőrzése, valamint a mesalliance elkövetőjét övező megbélyegzés elkerülése volt. A rang szerinti házasság stratégiájával az elithelyzetet inkább megerősíteni lehetett, mint megszerezni, tehát a funkciója elsősorban a kirekesztés volt, nem a bekerülés. (Gyáni [1998] p. 202. és Karády [1995] p.139.) "A családi reprodukció tétje ugyanis olyan nagy volt, hogy az elitcsoportok családi közösségei messzemenően kontrollálták tagjaik házasság keveredésének irányát..." (Karády [1995] p.139.)

A háborút követő gyökeres társadalmi változások következtében a homogám házasságok társadalmi előnyei megszűntek, nem meglepő az adat, hogy az általam vizsgált fiatal főnemesi származásúak szülei között is ritka a származás szempontjából homogám házasság. Ahogy egy nem nemes édesanyjától származó 1980-ban született férfi interjúalany is megfogalmazta: "Az a helyzet, hogy '45 után ez a réteg elvesztett egzisztenciáját. Előtte ezek a családok azért házasodtak egymás között, hogy a vagyon megmaradjon. Ezután ez elvesztette ezt az indíttatását. (...) Ha nem lett volna '45 után, ami jött, akkor lehet, hogy édesapámnak is arisztokrata felesége lenne."

A megkérdezettek közül tehát csupán négy személy édesanyja grófi, öt személyé bárói származású, további 18 fiatal édesanyja pedig köznemes. A vizsgált csoportnak alig egyharmada volt házas a kérdőívfelvétel idejében (25 házas és 2 elvált, de újránházasodott). A házastársak többsége (24) nem nemes,

⁶³ Kempelen [1907]

csupán három fő származik köznemesi családból. A három köznemesi származású házastársat választó fiatal közül pedig csak egy személy származik köznemes anyától, valamint egyikük sem tartja ill., tartotta fontosnak, hogy az azonos, vagy hasonló rangúval kössön házasságot. A megkérdezettek elmondása szerint sem játszott szerepet párválasztásukban jövődöbelijük származása, többsége (24) semmiféle nyomást nem érzett szülei részéről, hogy hasonló rangú párt válasszon magának, igaz, hogy általában nem is kérték ki szülei véleményét e tekintetben (20 - nem, 7 - kikérte a szülők véleményét). Egyébként a már házas fiatalok szüleinek többsége (22) egyetértett gyermeke párválasztásával. További három esetben fogalmaztak meg a szülők kritikát a jövődöbelivel kapcsolatban, a férj alacsonyabb életkora, a házastárs családjának viselkedése, és csupán egy esetben a házastárs nem nemesi származása miatt.

Az elváltak esetében a volt házastársak egyike sem volt nemesi származású, de a megkérdezettek elmondása szerint sem a házasságkötésben, sem a válásban nem játszott szerepet a másik fél származása.

Ahhoz, hogy megtudjuk, hogy az arisztokrata származású családok házassági stratégiájában az egykori nemesi cím, az ún. jó családból való származás milyen szerepet tölt be, a már házasságban élőkön kívül a csoport még (vagy már) nem házas tagjainak attitűdjeit is megvizsgáltam.

A még nem házasoknak csupán közel egynegyede (14) állította, hogy a szüleinek van valamilyen elvárása jövőbeni házastársával kapcsolatban, és ennél egy kicsit többen, tizenkilencen kívánják kikérni szülei véleményét e tekintetben. A szülők elvárásai azonban nem irányulnak feltétlen a nemesi, vagy arisztokrata származásra. Csupán egy-egy fiatal fogalmazta meg, hogy "szülei elvárják, hogy házastársa arisztokrata származású legyen", ill. "örülnének, ha nemesi származású lenne, de ez nem feltétlen elvárás". Hárman is elmondták, hogy csupán édesapjuk szeretné, ha hasonló származású párt választana, édesanyja számára ez nem fontos. A többiek pedig inkább azt érzik szülei felől, hogy szeretnék, ha keresztény, polgári vagy értelmiségi háttérrel rendelkező házastársat választana:

"Örülnének, ha értelmiségi családból származót választanék." "Legyen keresztény és jó családi háttérű."
"A házastársam legyen értelmiségi, azonos életszínvonalon élő, de a nemesség nem fontos." Stb.

Annak ellenére, hogy a fiatal arisztokraták szülei túlnyomó többsége számára az azonos vagy hasonló rangúval kötött házasság nem egy feltétlen elvárás és ők saját maguk sem tartják fontosnak, hogy házastársuk azonos, vagy hasonló rangú legyen⁶⁴, a megkérdezettek egyharmada (köztük két köznemesi származású házastársat választó) gondolja úgy, hogy vannak előnyei a származás szempontjából homogám házasságnak. Továbbá csupán tizen gondolják úgy, hogy ennek vannak hátrányai. Közülük azonban nyolcan egyben úgy is gondolják, hogy ennek előnyei is vannak. Ebből arra következtethetünk, hogy nekik egyáltalában van véleményük az azonos rangúak között kötött házasságokról, látják annak előnyeit és hátrányait is, míg a többiek - a megkérdezettek kétharmada - a kérdést indifferensnek tartják. A hátrányt elsősorban a közeli rokonok közti házasságok miatt az utódok genetikai károsodásában látják. Ezen kívül véleményük szerint egy ilyen házasság a környezetből válthat ki ellenérzéseket, valamint a párban ezáltal kialakulhat egyfajta gőg, nagyképűség, felsőbbrendűségi érzés, vagy ez erősítheti egy korábbi rend konzerválása lehetőségének illúzióját.

A nemesi származásúak között kötött házasságok előnyének a legtöbben a hasonló családi háttérből, légkörből, neveltetésből származó azonos értékrendet, normarendszert, életszemléletet és felhalmozott kulturális tőkét jelölték meg. Ebben az attitűdben szerepet játszhat a saját családjában látottakból leszűrt tapasztalat is, ugyanis a homogám házasságból született fiatalok többsége (17-8) látja előnyeit egy ilyen házasságnak, addig a nem nemes anyák gyermekeinek csak egynegyede gondolja ezt így. A tíz, a homogám házasság hátrányait említő fiatal közül 9 nem nemes édesanyától származik.)

Ezen kívül előnyt jelenthet még a közös származásból fakadó hasonló problémák, élmények megléte, valamint egy közös érdeklődési kör és ismerős

⁶⁴ A "Fontosnak tartja-e, hogy azonos, vagy hasonló rangúval kössön házasságot?" kérdésre egy megkérdezett válaszolt "igen"-nel, 14 (köztük 3, nem nemesi családból származó házastárssal rendelkező) "részben"-nel, és 77 "nem"-mel.

közeg, amibe a házastárs könnyen beilleszkedhet. Többen jelezték, hogy a hasonló neveltetésből fakadó közös értékrendet nem feltétlen a hasonló rang eredményezheti, hanem ebben más tényezők is szerepet játszhatnak, pl. "talán fontosabb itt a hit és a vallás szerepe". Ketten jelezték, hogy a cím továbbadása, valamint a hagyományok ápolása és továbbörökítése szempontjából lehet előnyös egy ilyen házasság. Voltak olyan vélemények is, amelyek szerint bizonyos politikai és gazdasági kapcsolatok, az anyagi helyzet tekintetében származhat előny nemesi származásúak között kötött házasságnak.

Az előző fejezetben ismertettem, hogy bizonyos szempontok szerint a vizsgált csoportot kettéosztottam arisztokrata identitástudattal rendelkezőkre és nem rendelkezőkre. Erre a két csoportra vonatkozóan kereszt táblás elemzést végeztem abból a szempontból, hogy előnyösnek tartják-e a hasonló rangúak között kötött házasságot. Az elemzésből azt az eredményt kaptam, hogy míg az identitással rendelkezők többsége így vélekedik, a várakozásokkal ellentétben azok között, akiknek egyáltalán nem fontos származásuk és nem is tartják magukat emiatt különbözőnek a társadalom többi tagjához képest, hat személy mégis megjelölt bizonyos, elsősorban a közös neveltetésből, háttérből és értékrendből fakadó előnyeit a származás szempontjából homogám házasságoknak. Tehát, ahogy erre már az előző fejezetben is utaltam, az identitás szerinti kategorizálásom elfed bizonyos árnyalatokat, az identitást jellemző nem karakterisztikus attitűdöket. A fenti eredményből arra a következtetésre jutottam, hogy bár az elmúlt évtizedeknek - az egyenlőség eszméjében zajló - szocializációja, valamint a mindennapi tapasztalok eredményeképpen az arisztokrata származású fiatalok egy részének esetében származásuk nem járul hozzá identitásuk kialakulásához, azonban bizonyos esetekben mégis éreznek egyfajta összekötő kapcsolatot a többi hasonló származásúval.

Összefoglalva tehát megállapíthatjuk, hogy az arisztokrata fiatalok és szüleik házassági stratégiájában a hasonló vagy azonos rangú pár választása már nem játszik szerepet, sokkal fontosabbnak találják, hogy párjuk hozzájuk hasonló értékrenddel, gondolkodásmóddal rendelkezzen. Ezt a

megállapításomat a vizsgált csoport társasági szokásaira, kapcsolati körére vonatkozó elemzésem is alátámasztja.

A rendszerváltozást követően a nemesi származásúak társasági élete nem szorult tovább lakásokba, hanem a szabaddá vált környezetben, valamint az egyesülési törvény által szabott keretek között megindult körükben egy nyilvános egyesülési folyamat. A III. fejezetben már részletesen ismertettem azokat az egyesületeket, társadalmi szervezeteket, melyeknek elsődleges célja a történelmi családok leszármazottainak megteremteni a találkozás, az együttléti lehetőségét, nem utolsósorban a fiatalabb nemzedék számára. Ezek röviden a következők:

- Magyar Nemesi Szövetség (1994) - jelenleg az egyetlen olyan magyarországi szervezet, amelyben a rendes tagság elnyerésének feltétele az atyai ágon való magyar nemesi származás;

- Magyar Történelmi Családok Egyesülete (1994);

- Szent János Ifjúsági Kör (1997)

- Apor Vilmos Társaság és Alapítvány.

Meg kell említeni továbbá a Magyarországon működő lovagrendek közül a Magyar Máltai Lovagok Szövetségét (1990) és a Johannita Rend Magyar Tagozatát (1989-90), amelyek lovagjainak nagy része - anélkül, hogy a szervezetbe való felvétel részletes szabályait ismertetném - nemesi származású. Ezekben a lovagrendekben elsősorban a magyar nemesség idősebb generációja képviselteti magát, akiknek már lehetőségük volt életük során olyan érdemeket szerezni, amelyet a tagsághoz megkövetelnek. A kérdőívek tapasztalatai alapján a vizsgált csoport tagjai nem is említették (csupán 3 esetben) a lovagrendeket, mint főként nemesi származású személyeket tömörítő társaságokat. Az egyik interjúalany mesélte, hogy a Máltai Lovagrend társasági eseményein gyakran részt vesz, anélkül, hogy lovag lenne, "... mert vannak olyan események, ahol részt lehet venni, anélkül, hogy az ember valamilyen aktív szerepet vállaljon a szeretetszolgálatnál, vagy a lovagoknál". Egy másikuk pedig többször dolgozott a Máltai Szeretetszolgálatnál, azonban ezeket a munkákat az a plébánia szervezte, amelyiknél az interjúalany aktív közösségi tag.

Az arisztokrata származású fiatalok körében a lovagrendeknél az egykori nemesi családok leszármazottait tömörítő társaságok sokkal ismertebbek, közülük is különösen a Történelmi Családok Egyesülete (a továbbiakban: TÖCSE). A Nemesi Szövetséget, a Szent János Ifjúsági Kört, vagy az Apor Vilmos Alapítványt a megkérdezettek közül csak hárman-négyen említették, míg a TÖCSE-t több mint negyvenen. Ezen kívül ketten említettek olyan nevű társaságot, ami nem létezik, valamint nyolcan ugyan nem tudták a nevét az egyesületnek, azonban mindkét esetben egyértelmű volt az elmesélésből, hogy szintén a TÖCSE-re gondolnak. (Nyolcan neveztek meg egyébként egynél több nemesi származásúakat tömörítő társaságot.) Összességében tehát elmondhatjuk, hogy a megkérdezettek több mint fele ismeri, vagy már hallott a Történelmi Családok Egyesületéről, azonban a többség egyáltalán nem jár el rendezvényeikre. Összesen hárman állították, hogy rendszeresen részt vesznek az összejöveteleken (közülük egy vezetőségi tag, egyikük a jó előadások és a jó hangulat, másikuk pedig ismeretségek és kapcsolatszerzés miatt) és huszonötön pedig, hogy csak néha. A nem rendszeresen járók az egyesület összejövetelein szerzett benyomásaikról részben pozitívan, részben negatívan nyilatkoztak. A pozitívan nyilatkozók elsősorban a jó társaságot és az érdekes előadásokat emelték ki: "Szívesen találkozom az odajáró emberekkel." "Baráti és arisztokrata kapcsolatok fenntartása miatt." "Megismerhetem a távoli rokonokat". "Mert ismerőseim és barátaim vannak ott." Van, aki pusztán kíváncsiságból, érdeklődésből ment el egy-egy rendezvényre, vagy a kulturális antropológia szakdolgozatához gyűjtendő információk miatt, van, aki édesapja unszolására, egy budapesti férfi pedig azt mondta, hogy "annyi meghívót küldenek, hogy néha azért el kell menni".

A negatív véleményeket pedig lássuk az érintettek saját elmondása szerint: "Irritál a stílus." "Sznob rongyrázás az egész, semmi értelmes nem történik." "Az idősebbek csak a saját sértettségükről beszélnek." "Soha nem éreztem jól magam. Csak azért, hogy hasonló származásúak között legyek, azért nem megyek, mert illene."

Akik egyáltalán nem járnak a TÖCSE rendezvényeire részben időhiányra hivatkoznak, részben vidéken élőként a távolságra, vagy pedig még soha nem hívták őket, néhányan pedig szándékoznak valamelyik összejövetelen részt venni, de eddig még nem volt rá alkalmuk. Néhányuk alapvetően nem szeretik

az egyesületeket, klubokat, vagy valamilyen okból nem foglalkoztatja őket a kérdés. A legtöbben azonban valamilyen konkrét negatív véleményt fogalmaztak meg: "Egészségtelennek tartom." "Nem tartom fontosnak ezt az összekötő kapcsolatot." "Fölényes emberek, akik idejárnak. Nem szimpatikus a viselkedésük. Nem tudok köztük természetesen viselkedni." "Számomra ez nem összetartó ereje egy társaságnak." "Mert nem csinálnak semmit." "Nem azt az alapgondolatot tükrözi, amire létrejött. Nem szeretem az ottani stílust, társágot." Azt gondolom, hogy sznobok." "Régebben jártam, de már nem, mert nem osztom az értékrendjüket és nem velem egykorúak járnak oda." A mélyinterjúk során alkalmam volt a nemesi szervezeteket elutasító attitűdöt jobban megismerni:

"... nagyon előkelősködő volt. Nekem valójában nem igazán tetszett. Hasznos volt különben, mert megismertem egy-két családtagot, családot. Voltak ilyen kulturális események is. De mit mondjak neked, kb. az emberek 20%-át tartottam odavalónak és 80%-a pedig mondjam azt, hogy sznobok. Tehát nem oda tartozó emberek, nem azért, mert nem arisztokraták, hanem viselkedésük miatt." (1968-ban született férfi)

"Rendszeresen küldik a meghívókat, én pedig rendszeresen nem válaszolok. Az elején, amikor a TÖCSÉ alakult, akkor szintén szülői nyomásra részt vettem egy darabig. (...)Én úgy érzem, ezeket a dolgokat nem kimondani kell, és nagy hanggal bizonygatni, hogy mi mások és különbek vagyunk, hanem ezt tudja mindenki a másiktól és inkább ennek megfelelően kellene viselkedni és tenni az embernek a dolgát. Ez kicsit ellentmond annak, hogy ennek vannak karitatív oldala, amiben az ember részt vehetne, de azt meg lustaságból nem teszi meg az ember." (1973-ban született férfi)

"Kapok mindig meghívókat, de ez távol áll tőlem. A barátaimmal nem ilyeneken találkozom. Én ennek egyáltalán nem vagyok híve, nem látom ennek pozitív szerepét. Úgy is ismerjük egymást, mi kell most." (1960-ban született férfi.)

A többi mélyinterjúból is kiderült, hogy az érintettek hiányolják a nemesi szervezetek karitatív oldalát, amiben egyébként szívesen részt vennének.

A fenti eredmények alapján gondolom, hogy - annak ellenére, hogy ez nem célja vagy feladata dolgozatomnak, - kijelenthetjük, hogy a nemesi családok leszármazottait tömöríteni kívánó egyesületeknek megalakulásuk óta nem sikerült megtalálniuk a fiatal arisztokrata leszármazottakhoz a csatornákat, formációjuk nem vonzó számukra, így üzenetüket és felvállalt céljaikat sem képesek efelé a generáció felé közvetíteni.

A másik jellegzetes attitűd, ami a fenti interjúrészletekben is megfogalmazódott, hogy a nemesi származású fiatalok egy része úgy érzi, hogy azért nincsen szükség ilyen jellegű formális szervezetek létrehozására, mert úgy is tudják egymásról, hogy ki kicsoda, és a formális rendezvényeken kívül

egyébként is találkoznak hasonló származású fiatalokkal. Ezzel már áttértünk a főnemesi származású fiatalok kapcsolatrendszerének formális kereteiről az informális társasági kapcsolataira.

A mélyinterjúk és nemesi származású fiatalokkal folytatott beszélgetéseim alapján sikerült feltárni egy, a magyarországi nemesi családok leszármazottai közötti kapcsolathálót, amely a kérdőívek kérdéseire adott válaszokból csak közvetetten derül ki. Ezek szerint már az '50-es évektől kezdve "... a főnemesi családok fiataljai szerveztek mindig ilyen házibulikat. Az én szüleim is ott ismerkedtek össze. Ezek nagyon híresek voltak a főnemesi családok körében, mert több emberrel is találkoztam, akiknél kiderült, hogy az ő szüleik is jártak ezekre a bulikra."

Ezek a fiataalkori társaságok (mert nem egy körről van szó), ahová fő- és köznemesi származásúak egyaránt tartoztak, sok esetben a mai napig megmaradtak, tagjai "... ad hoc jelleggel, kirándulásokon, szilveszterkor, bulikon, születésnapok, kerekesebb évfordulók alkalmával találkoznak." Azonban nemcsak a szülők generációja tartotta egymással a kapcsolatot, hanem gyermekeik számára is megszervezték az együttlét lehetőségét. Eleinte főleg bridzs-partikat szerveztek, később már a fiatalok rendeztek maguknak házibulikat, közös kirándulásokat, nyáron vizitúrát, télen sítúrát. Ahogy a gyerekek generációja (az általam vizsgált csoport) is kezdett önálló családot alapítani, a megszületett kisgyerekekkel találkoznak hétköznapiokon az édesanyák, hétvégenként az egész családdal.

Mások esetében pedig nem a szülők társaságának gyermekeiből alakult ki egyfajta baráti kör, hanem pl. egy külföldről Magyarországra települt fiatal megérkezése után felvette a kapcsolatot azoknak a hozzá hasonló korú gyerekeivel, akikről annak idején saját felmenőik mesélték, hogy egy társaságba jártak a '30-as '40-es években. Egy budapesti férfi pedig elmesélte, hogy éppen a TÖCSE rendezvényein ismerkedett össze azokkal a nemesi származású fiatalokkal, akikkel azóta a formális keretektől kiszakadva heti rendszerességgel együtt kártyázik.

Összefoglalva tehát elmondhatjuk, hogy Budapesten létezik több olyan informális baráti társaság, amelynek tagjai fő- ill. köznemesi édesapától és/vagy édesanyától származnak, valamint a legfőbb összetartó erőt köztük elsősorban a hasonló származás, és az ebből fakadó azonos értékrend, habitus képezi. Ez

azonban korántsem azt jelenti, hogy az általam vizsgált csoport minden tagja része valamilyen hasonló társaságnak, sőt ez a fiatal főnemesek csak egy szűk szeletéről mondható el. Ezt igazolja a kapcsolathálóra vonatkozó kérdésekre adott válaszok elemzése is.

A többség, ugyanis míg ugyan családi rendezvényeken (értelemszerűen) rendszeresen, ill. alkalmanként találkozik nemesi származású fiatalokkal, addig sem házibulikon, vagy bálokon⁶⁵, sem kártyapartikon, vagy egyéb formális, szervezett keretek között nem tartja a kapcsolatot velük.⁶⁶

Ezt támasztja alá a megkérdezettek öt legjobb barátjának származására vonatkozó elemzés is. A csoport kétharmadának a legjobb barátai között egy nemesi vagy főnemesi származású fiatal sincsen. További tizenegy arisztokrata fiatalnak egy, tíznek kettő, négynek három, háromnak négy fő- és köznemesi származású barátja van, és csupán egyetlen egy személy állította, hogy mind az öt legjobb barátja nemes apától származik.

A továbbiakban megvizsgáltam, hogy milyen tényezők játszanak szerepet abban, hogy a vizsgált csoport tagjai tartják-e a kapcsolatot egymással ill. más nemesi származású fiatalokkal.

⁶⁵ A nemesi bálók esetében, amelyek közül a legismertebb az Apor Vilmos Alapítvány által szervezett Apor-bál, többen megjegyezték, hogy ugyan kapnak ezekre meghívót, és el is mennének szívesen, azonban ennek anyagi vonzatát nem tudják vállalni.

"Azért nem mentem el egyik bálra sem, mert nem fogok három hónapot dolgozni, hogy el tudjak menni. És sok ilyen van, mint én, tehát fontos arisztokrata család és nem tűnik fel, (...) mert nem engedheti meg magának." (1968-ban született férfi)

⁶⁶ 14. táblázat: Nemesi származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága

Milyen gyakran találkozik nemesi származású fiatalokkal az alábbi eseményeken?	Rend- sze- resen	Alkal- mank- ként	Ritkán	Soha	Nincs válasz	Össz.
Családi rendezvények	53	11	10	17	1	92
Esküvők, temetések	39	25	9	16	3	92
Házibuli	6	15	22	47	2	92
Bridzs- ill. tarokkparti	7	5	5	64	11	92
Nemesi bálók	7	11	10	59	5	92
Nemesi családok egyesületeinek rendezvényei	9	10	17	51	5	92
Társadalmi szervezetek, klubok rendezvényei	1	13	18	53	7	92
Egyéb	10	7	11	1	63	92

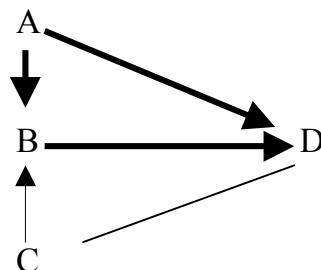
2. ábra: Az arisztokrata származású fiatalok közti kapcsolathálózat létrejöttében szerepet játszó tényezők:

A: Lakhely

B: Szülők által a gyermekkorban szervezett találkozási alkalmak

C: Édesanya származása

D: Jelenlegi társasági élet

Ebben a tekintetben vizsgáltam meg azt a kérdést, hogy az érintettek gyerekkorában a szülők megteremtették-e a hasonló származású fiatalokkal való találkozás lehetőségét, tehát hogy szerveztek-e olyan eseményeket (házibuli, tánciskola, kártyaparti, kirándulás stb.), ahol nemesi családból származó fiatalokkal lehettek együtt. Erre a kérdésre három válasz közül lehetett választani: "igen"; "nem, de örültek, ha részt veszek ilyeneken"; "nem". A válaszokból kiderült, hogy a vizsgált csoport szüleinek többsége nem igyekezett gyermekei számára biztosítani az ún. "jó társaságot", mivel a megkérdezettek közül ötvenkilencen adtak a fenti kérdésre nemleges választ, csupán tizenhatan válaszoltak "igen"-nel, továbbá a fennmaradó tizenhét fiatalnak szülei ugyan nem szerveztek ilyen eseményeket, de örültek, ha gyermekeik részt vesznek ezeken - a mások által megszervezett - alkalmakon.

Ehhez hasonló eredményre jutottam, mikor azt vizsgáltam, hogy a szülők igyekeztek-e gyermekeiknek az iskolán belül is a "jó társaságot" biztosítani, azaz olyan iskolába írátkák gyermeküket, ahol a diákok körében - tapasztalatuk szerint - felülreprezentáltak a nemesi családból származó fiatalok. A megkérdezettek többsége (49 fő) ugyanis azt állította, hogy iskolatársai között

nem ismer nemesi származású fiatalokat, tizenöten alig ismernek ilyeneket, huszonnégyen néhányat, és csupán négyen állították, hogy sokat.⁶⁷

A magyarázó tényezők sorában vizsgáltam az édesanya származásának szerepét is. Ugyanis feltételeztem, hogy a származás szempontjából homogám szülőpárok esetében erőteljesebb volt a törekvés és a lehetőség a gyermekeik számára "megfelelő társaság" biztosítására, tehát az ilyen a családban nevelkedett fiatalok gyermekkorukban nagyobb eséllyel ismerkedtek össze hasonló társadalmi háttérrel rendelkezőkkel.

Figyelembe vettem továbbá a megkérdezettek lakhely szerinti megoszlását is, mivel mind az informális társaságokban, mind később a formális szervezetekben való részvételt - hipotézisem szerint - szignifikánsan meghatározza, hogy az illető Budapesten él-e, vagy egy vidéki helységben elszigetelve a hasonló származásúak többségétől. Ugyanis - ahogy korábban láttuk - a megkérdezettek kétharmada Budapesten él, valamint a nemesi származásúakat tömöríteni kívánó társaságok is fővárosi székhellyel rendelkeznek és programjaikat is itt szervezik, tehát feltételezhető, hogy a vidéken élő fiatalok kisebb eséllyel vesznek részt a nemesi származásúak akár formális, akár informális társasági életében.

A fenti változókra végzett keresztábrás elemzésekből a 2. ábrából is leolvasható eredményre jutottam. Ezek szerint a gyermekeik számára a hasonló származásúak közötti társaságot megszervező szülők többsége a származás szerint homogám szülőpárok közül kerül ki, ill. az ilyen jellegű eseményeket nem szervező szülők többsége esetében az édesanya nem nemes. Azonban nem mondható el, hogy az édesanya származása egyértelműen meghatározó ebben a kérdésben, ugyanis a nemes édesanyák gyermekei 10-6-11 arányban adtak erre a kérdésre "igen - nem, de örültek - nem" válaszokat. Abból a szempontból viszont, hogy a megkérdezettek milyen gyakorisággal találkoznak hasonló származású fiatalokkal, az édesanya származásának semmiféle kimutatható

⁶⁷ Azok a fiatalok, akik a mai napig rendszeresen tartják a kapcsolatot nemesi származású volt iskolatársukkal, esetleg a legjobb barátjuk közülük való, néhány esetben kifejezetten hangsúlyozták, hogy ez csak véletlen: "Rendszeresen találkozom velük, de nem a származásuk miatt." "Alkalmanként találkozom egy nemesi származású volt iskolatársammal, de nem a származása miatt, hanem mert a barátom." "Véletlenül egyik legjobb gimnáziumi barátnőm arisztokrata."

hatása nincsen, ugyanis erre a kérdésre adott "rendszeresen - alkalmanként - ritkán - soha" válaszok egyenletesen oszlanak meg a vegyes és azonos származású szülőpárok gyerekeinél.

Abban a kérdésben, hogy a szülők mennyire igyekeztek biztosítani gyermekik szármára a hasonló származásúakkal való találkozás lehetőségét, az édesanya származásánál lényegesen nagyobb szerepet játszik a lakóhely. Ugyanis az erre a kérdésre "igen"-nel válaszoló fiatalok mindegyike - egy kivételével a fővárosban él, továbbá a 29 vidéki megkérdezett közül húsznak a szülei egyáltalán nem szerveztek ilyen alkalmakat, és csak nyolcan mondták, hogy bár a szüleik a szervezésben nem vettek részt, de örültek, ha elment ezekre a találkozókra. A családi eseményeken, esküvőkön, temetéseken hasonló származásúakkal való találkozások gyakorisága esetében nem mutatható ki eltérés a lakóhely szerint. Ám a kereszttablás elemzések alapján világosan kimutatható, hogy a házibulikon, kártyapartikon, nemesi bálokon, egyesületi, társadalmi szervezetek rendezvényein, valamint egyéb alkalmakkor nemesi fiatalokkal rendszeresen vagy alkalmanként találkozó fiatalok túlnyomó többsége budapesti, a vidékiek közül csak elvétve találunk erre egy-egy példát.

A lakóhelynél gyengébb, azonban még mindig kimutatható összefüggést találunk továbbá a fenti eseményeken nemesi fiatalokkal való találkozás gyakorisága és a között, hogy a szülők - az édesanya származásától függetlenül - annak idején igyekeztek-e megteremteni gyermekeik számára a "jó társaságot". A családi rendezvények, esküvők, temetések és a nemesi bálók esetében nem mutatható ki összefüggés, azonban a házibulikon, kártyapartikon, és kisebb mértékben a nemesi családok egyesületeinek rendezvényein gyakrabban találkoznak egymással olyan nemesi származású fiatalok, akiknek a szüleik már gyermekkorukban is megteremtették a közös társaság kialakulásának lehetőségeit.

Összefoglalva tehát a fejezetben leírtakat elmondhatjuk, hogy Magyarországon létezik a nemesi származású fiatalok közötti - elsősorban informális keretek között működő - kapcsolatháló, azonban ebben az

arisztokrata családból származó fiataloknak csak egy kisebbik - elsősorban fővárosi és már gyermekkorában is hasonló származásúakkal összejáró - része vesz részt. A hasonló társadalmi háttér viszont nem vezet már a fő- ill. köznemesek közötti házasságokhoz, ezeket a fiatalokat házastársuk kiválasztásában már nem a származás, hanem a közös értékrend, hasonló gondolkodásmód vezeti.

2.1. fejezet

A KAPCSOLATHÁLÓZAT SZEREPE AZ IDENTITÁS MEGŐRZÉSÉBEN ÉS A STÁTUSZREPRODUKCIÓBAN

Az előző fejezetben láttuk, hogy a magyarországi nemesi származású fiatalok között fennálló kapcsolathálózatban az általam vizsgált, arisztokrata származású fiataloknak csak egy része vesz részt, a többségük azonban nem rendelkezik ilyen, származási alapon körülhatárolható kapcsolati körrel. Ez azonban koránt sem jelenti azt, hogy a szülők és főképp a nagyszülők generációja ne tartaná a kapcsolatot egykori társadalmi rétegének tagjaival, ne ápolták volna a megváltozott társadalmi környezetben korábbi baráti és rokoni viszonyait, valamint ne követte volna figyelemmel külföldre távozott családtagjainak, fő- és köznemesi ismerőseinek sorsát. "A második világháborút követően az arisztokrácia tagjai a földbirtokreform és az államosítások, valamint a későbbi megpróbáltatások hatására sorstársakká is lettek, és ez a kapcsolatok ápolásában újabb tényezőt jelentett. Sok család 1951-ben, a kitelepítésben került egymással jó barátságba. A régi kapcsolatok alapján kisebb társasági körök alakultak ki, szokássá váltak a «teák», melyeken a rokonok, a barátok, az egykori katonatársak és az iskolatársak gyűltek össze nosztalgiával, de olykor politizálva is. Mind gyakoribbá váltak a «vizitek», valamint a bridzspartik." (Gudenus [1989] p. 163.)

Ebben a fejezetben tehát arra a kérdésre keresem a választ, hogy a magyar arisztokrácia külföldön és Magyarországon élő tagjai között meglévő

kapcsolatháló felfogható-e a Bourdieu-i értelemben vett - meghatározott feltételek mellett gazdasági tőkévé konvertálható - társadalmi tőkeként, azaz a hasonló származású ismeretségi kör, a nemesi családok között meglévő nemzetközi baráti és rokoni kapcsolatok mennyiben járultak hozzá a magyarországi arisztokrata származású fiatalok kedvező társadalmi mutatóinak kialakulásához. Másrészt pedig megválaszolom azt a kérdést, hogy egy olyan társadalomban, ahol a nemesi származás nem bír semmilyen relevanciával, a főnemesi fiatalok arisztokrata identitástudatának megőrzésében és fejlődésében mennyiben játszik szerepet a szülők, majd az érintettek által fenntartott kapcsolatháló.

Az első kérdés megválaszolása során vizsgáltam egyrészt azt, hogy az arisztokrata származású fiatalok családjának külföldre távozott, többségében kedvezőbb anyagi körülmények között élő rokonai és barátai milyen és mennyi segítséget, támogatást nyújtottak az itthonmaradottaknak az elmúlt évtizedekben. Másrészt elemeztem a magyarországi kapcsolathálózat szerepét az egyéni érvényesülésben.

A kérdőívek elemzése során a nemesi származásból fakadó előnyök vizsgálatának eredményeiből már következtethettem arra, hogy a széles rokoni hálózathálóból eredő kapcsolathálózatnak a szerepe nem jelentős. Ahogy a IV. rész 4. fejezetében már ismertettem, a megkérdezettek közül a kérdőív kérdéseire adott válaszok során csak néhányan említették, hogy a széles rokoni hálózat, ill. a külföldi rokonok segítségével előnyt élveztek származásukból. Ezt a következtetésemet támasztja alá a mélyinterjúk tanúsága is. Bár az interjúalanyok mindegyike elmesélte, hogy a rokonságnak egy része külföldön, Nyugat-Európában vagy a tengeren túl él, és közülük számos családtaggal tartják is a kapcsolatot, azonban ez a levelezésen, telefonbeszélgetéseken, egy-egy rövidebb látogatáson kívül abban merül ki, hogy - elsősorban anyagi különbségek miatt- a külföldi rokonok látogatnak Magyarországra. Vannak rá példák, hogy a vizsgált csoport tagjai rövidebb-hosszabb időt eltöltöttek a külföldi rokonoknál, esetleg nyelvtanulási célzattal, azonban ez egyáltalán nem általános.

"Én nem jártam náluk. Ők szoktak jönni, de ennek inkább anyagi vonzata van. Pedig én német szakos is vagyok, de valahogy nem jött össze, hogy hozzájuk menjek." (1976-ban született nő)

"Külföldön nem voltam náluk. Ha Magyarországon vannak, akkor a nagymamám próbálja, hogy tartsuk a kapcsolatot a hasonló származásbeliekkel." (1980-ban született férfi)

"Hát voltam kint a nagybátyáimnál (...) Látogatás volt csak, nem hosszabb ott tartózkodás." (1971-ben született férfi)

"Nem, nem voltam náluk, nem is hívtak és nagyon én sem akartam. Az öcsém viszont volt." (1973-ban született férfi)

Többen beszámoltak a rokonságtól kapott ruha- és élelmiszercsomagokról, a rendszeres pénzküldésre is van példa. Ezek a támogatások, bár adott esetben az életkörülményeket kis mértékben javították, azonban a státuszreprodukcióban játszott szerepük elhanyagolható.

Tehát elmondhatjuk, hogy a külföldi kapcsolathálózat függetlenül attól, hogy a szülők, nagyszülők generációjának életében milyen konkrét segítséget jelentett, a fiatal arisztokraták nem érzik át ennek jelentőségét és saját érvényesülésükben ennek nem látják pozitív hatását.

Itt kell megjegyezni, hogy többen megfogalmazták azt az attitűdöt, mely szerint a társadalmi tőke felhalmozásához nem elegendő a szülők által átörökölt kapcsolatok ápolása, hanem az új kapcsolatok létesítése bizonyos értelemben gazdasági tőke befektetésével is jár. (Bourdieu [2000] p. 439.) Itt nem csupán arról van szó, hogy bizonyos elsősorban a nemesi családok leszármazottai számára rendezett összejövetelek (pl. nemesi bálók) részvételi költsége olyan magas, hogy az erőteljesen megszüri a meghívást elfogadók körét, hanem többek között az anyagi különbségek válnak gátjává a külföldről hazatelepült fiatal nemesek és a magyarországiak társasága keveredésének. (A kérdésről lásd részletesebben a VI. részben.)

A fentihez hasonló eredményre jutunk, ha a magyarországi kapcsolatháló szerepét vizsgáljuk az egyéni érvényesülés területén. Akár a munkahelyen való elhelyezkedésben, akár a lakáskilátások megítélésben nem fedezhető fel a nemesi származásúak közötti kiterjedt kapcsolatrendszer előnyeinek nyomai. A jelenleg már munkában állók közül összesen nyolcan említették, hogy többek között családjá, rokonai segítségével, azok közbenjárására találta meg jelenlegi munkahelyét, további hárman pedig, hogy már létező családi vállalkozásba

lépett be. A még tanulók körében pedig csak ketten hivatkoztak arra, hogy majd szüleik segítségével fognak elképzelésüknek megfelelő munkát találni, egy személy érezte úgy, hogy elhelyezkedésében "a családnév is előny lehet". Ugyanezt mondhatjuk el az önálló lakással nem rendelkezők lakáskilátásairól is, ugyanis körükben csupán heten említették, hogy családi átköltözések során, vagy szülői, nagyszülői támogatással fognak lakáshoz jutni. Azonban mind három esetben inkább a más társadalmi körökben is jellemző családi szolidaritás általános megjelenéséről van szó, mint a hasonló származásúak közt fennálló kapcsolathálózat szerepéről.

Míg a külföldi és hazai nemesi kapcsolathálózatnak a főnemesi származású fiatalok státuszreprodukciójában játszott szerepe a kutatás eredményei alapján elhanyagolhatónak tekinthető, addig összefüggés mutatható ki az arisztokrata identitástudat megléte és a hasonló származású fiatalokkal fenntartott kapcsolatok sűrűsége között.

Ha az V. rész 1. fejezetében már ismertetett identitás szerinti kategorizálást tekintjük, azt látjuk, hogy azon fiatalok közül, akiknek szülei gyermekkorában szerveztek olyan eseményeket, ahol volt alkalmuk hasonló származásúakkal találkozni, ill. a szülők örültek, ha gyermekük ilyen eseményeken részt vesz, majdnem négyszer annyian rendelkeznek - az én kategorizálásom szerint - arisztokrata vagy nemesi identitástudattal. Ugyanez figyelhető meg a jelenlegi társasági szokások esetében is. Az identitástudattal rendelkezők lényegesen nagyobb arányban vesznek részt rendszeresen vagy alkalmanként olyan eseményeken (házibuli, kártyaparti, bálók, formális társasági alkalmak), ahol nemesi származású fiatalokkal találkoznak. (14.1. táblázat)

14.1. táblázat: Nemesi származású fiatalokkal való kapcsolattartás gyakorisága az identitásukat tartó, ill. az azzal nem rendelkező főnemesi származású fiatalok körében

Milyen gyakran találkozik nemesi származású fiatalokkal az alábbi eseményeken?	Rendsze- resen		Alkal- manként		Ritkán		Soha		Nincs válasz	
	1*	2	1	2	1	2	1	2	1	2
Családi rendezvények	30	23	7	4	5	5	7	10		1
Esküvők, temetések	24	15	15	10	3	6	7	9		3
Házibuli	6		13	2	11	11	19	28		2
Bridzs- ill. tarokkparti	7		3	2	2	3	30	34	7	4
Nemesi bálók	5	2	10	1	8	2	24	35	2	3
Nemesi családok egyesületeinek rendezvényei	8	1	8	2	11	6	20	31	2	3
Társadalmi szervezetek, klubok rendezvényei	1		12	1	11	7	22	31	3	4
Egyéb	4	2	2	2	1		1		41	39

• 1 - identitással rendelkező

2 - identitással nem rendelkező

A "Nincs válasz" ebben az esetben egyértelműen azt jelenti, hogy az érintett egyáltalán nem jár ilyen jellegű összejövetelekre, a "soha" válasz pedig jelentheti egyrészt azt, hogy ugyan jár ilyen összejövetelekre, de ott nem találkozik nemesi származású fiatalokkal, vagy másrészt azt, hogy nem is vesz részt ilyen eseményeken.

A kérdőívek és a mélyinterjúk nem adnak arra a kérdésre választ, hogy vajon a hasonló háttérrel rendelkező fiatalokból álló társaság, a velük eltöltött idő, a lefolytatott beszélgetések alakítják-e ki, ill. erősítik a közös identitástudatot, vagy inkább arról van szó, hogy a már eleve identitástudattal rendelkezők keresik azokat az alkalmakat, ahol hozzájuk hasonló fiatalokkal lehetnek együtt. Abból a tényből, hogy a gyerekkorukban is nemesi fiatalokkal egy társaságba járók között lényegesen nagyobb arányban találunk arisztokrata-tudattal rendelkezőt, következtethetünk a kapcsolatháló identitásformáló szerepére. Erre a mélyinterjúk alanyai között van is példa. Egy 26 éves identitását tartó, budapesti férfi elmondta, hogy gyerekkorában, mikor szülei kifejezetten forszírozták a saját hasonló származású barátaik gyerekeivel való összejöveteleket, még egyáltalán nem volt tisztában azzal, hogy mi köti őket össze egymással. "Akkor azt tudtam, hogy a szülőknek a régi társaságából a leszármazottak. (...) Aztán később, gimnazista koromban derült ki, hogy mi köt bennünket össze. Ez egyrészt a szülőkkel való beszélgetés során derült ki, másrészt, pedig ahogy a társaságban, magában beszélgetett az ember, és az idősebbek, akik már tudták a történeteket, azokon keresztül is szembesült az ember, hogy ki

kicsoda és kivel milyen távoli rokonságban van, és hogy is vannak ezek a dolgok." (1973-ban született férfi)

Mások esetében pedig éppen amiatt, hogy a származását fontosnak tartja, jár össze rendszeren hasonló családi háttérű fiatalokkal. Egy szintén identitását őrző 18 éves férfi arra a kérdésemre, hogy van-e értelme olyan társaságokat létrehozni, amely nemesi származásúakat tömörít, a következőt válaszolta: "Persze, hogy van. Az, hogy mi (fő- és köznemesi származású fiatalok - a szerző) tizenvalamennyien egy héten egyszer összejövünk, az nagyon jó dolog. Összeköt a közös származás. Ezt nagyon fontosnak tartom, de nem ez a legfontosabb. Összejárunk, és így tényleg azt mondunk ki, amit csak egymás között mondhatunk ki. És ezt mindenki érti." (1980-ban született férfi)

Tehát a nemesi kapcsolathálózat és nemesi identitástudat viszonyáról annyit mondhatunk, hogy egymással kölcsönös összefüggésben állnak, köztük egymásra ható kapcsolatról van szó.

VI. rész

A külföldről Magyarországra települt arisztokrata származású fiatalok

Bár számarányukban nem meghatározó csoportról van szó, úgy érzem, mégis megéri egy rövid fejezetet szentelni a Magyarországon élő arisztokrata származású fiatalokon belül azoknak, akik életük meghatározó részét különböző okokból külföldön töltötték, és csak utóbbi években költöztek Magyarországra.

A kutatásomban együttműködni kész 92 arisztokrata származású fiatal közül összesen nyolcan töltötték életük jelentős részét külföldön. Itt kell megjegyezni, hogy bár Gudenus János listáját a Magyarországon élő főnemesekről összességében teljesnek és hitelesnek tekinthetjük, addig ugyanezt nem mondhatjuk el a hazatelepültek esetében. Ugyanis itt egy állandóan változó körről van szó, számos esetet ismerünk, mikor egy külföldön született magyar főnemesi fiatal kedvező ajánlatot kapva Magyarországra települ, ahol megtalálja számításait, azonban egy újabb munkajánlat, vagy szerelmi viszony újra külföldre szólítja. Becslések alapján elmondható, hogy a vizsgált korosztályban a külföldről hazatelepült arisztokraták száma arányaiban (~ 10%) nem térhet el lényegesen az általam megtaláltak számához képest, azonban ezeket az eseteket csak példa-jellegűnek tekintem.

A vizsgált csoportban szereplő nyolc személy közül négyen a mai Románia területén születtek, tehát a határok megváltozása folytán kerültek külföldre.

Közülük hárman ugyanabból az erdélyi, református bárói családból származnak, ketten testvéri, a harmadikkal pedig unokatestvéri viszonyban vannak. Ők mindhárman, mivel soha nem érezték magukat otthon Romániában, ezt egyfajta kényszerhelyzetnek tekintették, szüleikkel együtt 1990-ben települtek át Magyarországra, ahol egyetemi diplomát szereztek. Ketten Budapesten, egyikük pedig egy főváros környéki faluban él. Elmondásuk szerint itt részben megtalálták számításukat: "Még van megvalósítanivalóm." "Lelkileg még mindig nem találtam meg a teljes nyugalمامat." "Már megszoktam, de eleinte nehéz volt

integrálódni." Mindhárman rendelkeznek egyfajta nemesi identitástudattal, és bár egyikük néha eljár a Történelmi Családok Egyesületének rendezvényeire, elsősorban informális keretek között (házibulik) tartják a kapcsolatot hasonló származású magyarországi fiatalokkal.

A másik erdélyi főnemesi családból származó fiatal már a rendszerváltást megelőzően települt át édesapja után Magyarországra, egy vidéki városba, mert úgy érezték, hogy "ide tartozunk, Romániában nem lett volna jövőm". A középiskolát még Erdélyben végezte, jelenleg egyéni vállalkozó, számításait megtalálta, mert "megvannak azok a lehetőségek, amik ott nem voltak, ez itt nem a Balkán". Érdekes módon, ő az egyetlen a vizsgált csoportban, aki nincs megkeresztelve, annak ellenére, hogy egy nagy múltú, az országnak számos ismert személyiségét adó, régi református családból származik. Egy nemeseket tömörítő egyesület (amelynek nevét nem tudja) rendezvényeire néha eljár, hogy távoli rokonait megismerhesse, azonban más alkalmakkor nem találkozik hasonló származású fiatalokkal.

További egy fiatal testvérpár 1987-ben szüleivel emigrált Nyugat-Európába, mivel elmondásuk szerint "az akkori politikai helyzetben egyre erősödő veszély volt a bebörtönzésre". A szüleik 1992-ben hazatelepültek, mert akkorra "megszűnt ellenük az eljárás, rehabilitálták őket", másrészt hazahívta őket a hazaszeretet, "valamint az, hogy az anyanyelvükön jobban ki tudják magukat fejezni, ezáltal itthon egy sor probléma megoldódik". A gyerekek azonban felsőfokú tanulmányaik befejezése miatt továbbra sem tértek még állandó letelepedési szándékkal haza, bár rendszeresen, az iskolai szünetekben Magyarországon tartózkodnak.⁶⁸ Mindketten, ha Budapesten vannak, eljárnak a TÖCSE és a két lovagrend rendezvényeire, ahol ismerősökkel és barátaikkal szoktak találkozni, egyébként informális keretek között is tartják a kapcsolatot hasonló származású fiatalokkal.

A vizsgált csoportban szerepel továbbá egy budapesti férfi, aki részben szülei külföldi munkahelyei, részben saját felsőfokú tanulmányai miatt élete jelentős részét külföldön töltötte. Ő hazatérést követően (1993) is itthon érzi magát, mivel "egyelőre van mód az előrelépésre és fejlődésre az élet minden területén". Bár rendelkezik egyfajta arisztokrata identitástudattal, ami a származásából fakadó

⁶⁸ Ez a körülmény a vizsgált csoportba való felvételüket megkérdőjelezi.

kötelezettségvállalásban, példamutatásban, önfegyelemben és belső tartásban nyilvánul meg, hasonló származású fiatalokkal semmilyen formában nem tartja a kapcsolatot.

A vizsgált csoportba tartozó 92 személy között egyetlen egy található, aki édesapja emigrációja folytán külföldön született, ott nevelkedett, járt iskolába, és mivel édesanyja nem magyar, így magyarul igazán csak felnőtt korában tanult meg. 1994-ben települt Magyarországra. Ebben a döntésében jelentősen motiválták a gyerekkorában, magyarországi nyaralásokon szerzett élményei, valamint a rendszerváltozást követően gyűjtött tapasztalatai:

"Ezek a gyerekkori élmények meghatározóak voltak. Aztán mikor már nem a szüleimmel laktam B.-ben, onnan is rendszeresen jártam haza, vagy Magyarországra, vagy hogy mondjam. Akkor voltak baráti kapcsolataim, főleg vidéken. És amikor volt a rendszerváltás, akkor kezdődött itt minden valahogy, és az volt az érdekes, hogy nagyon sok emberrel találkoztam, akikről tudtam, hogy nagynéném mesélte, hogy ő velük jóban volt. Szóval újra valahogy ezek a kapcsolatok újra létrejöttek, és akkor értettem meg igazából, hogy miről volt szó, amikor a nagynéném mesélt nekem. Pont azokkal az unokákkal találkoztam, akikkel ő annak idején jóban volt, a kép valahogy összejött, amit ő próbált nekem. Ezek főleg nemesi származásúak voltak. És volt ez a hullámszerű dolog a változás után, hogy sokan előjöttek, vagy visszajöttek, mint én félmagyar származású, akik próbáltak itt helyet találni. (...) Volt valami érdekes mozzanat, hogy valahogy volt elég sok ember, aki visszatalált a gyökerekhez. (...) ... akkor már megismertem sok mindenkit. És nagyon vegyes volt, itt született és volt, aki kint... És olyan izgalmas volt, olyan jó volt. Olyan jó barátságokat tudtam kötni ezekkel a fiatalemberekkel. És ők rábeszéltek, hogy miért nem jössz Budapestre. És az is számított elég sokat. És bejeztem B.-ben azt, amit be kellett fejeznem és úgy jöttem ide."

Az interjúalany a kérdőív és a mélyinterjú alapján erősen őrzi identitását, amelynek lényeges összetevője a kereszténység, a példamutató, egyenes élet és bizonyos társasági "back-up", és hálózat. Bár ismer nemesi származásúakat tömöríteni kívánó egyesületet, annak életében nem vesz részt, mivel - szerinte - a hasonló származásúak amúgy is ismerik egymást és összejárnak, nincs szükség ilyen szervezetek működtetésére.

Már az V. rész 2.1. fejezetében is utaltam arra a jelenségre, hogy a mindig is Magyarországon élő nemesi származásúak baráti körei és a rendszerváltást követően idetelepült teljesen, vagy félig magyar nemesi családokból származó fiatalok társaságai a kezdeti lelkesedést követően szétváltak. A külföldről hazateleült és a magyarországi nemesek közötti ellentétek elsősorban az

emigráció eltérő megítélése miatt, valamint az elmúlt évtizedekben megszokott különböző körülmények folytán az idősebb generáció soraiban is megtalálható.⁶⁹ Ezen kívül a nyugati emigrációból visszatért főnemesek egészen más anyagi kondíciókkal rendelkeznek, ami hosszútávon megnehezíti a kapcsolattartást. Bár egy mindig is Magyarországon élő, itteni és hazatelepült fiatal nemesekkel is rendszeresen találkozó, 1980-ban született interjúalany szerint "... velük ugyanolyan a viszony. Tudnak magyarul, persze kicsit törik, de tudnak. Nincs ellentét az itt éltek, és a külföldről hazajöttek között. Persze ők gazdagabbak, de ez áthidalható".

Erről a kérdésről a nyugati emigrációból hazatelepült interjúalany eltérő tapasztalatokkal rendelkezik:

"Vannak az én generációmban is bizonyos nehézségek. Mert hogy ha például - most már nem annyira erős -, de az első években volt egy olyan csoport, amelyik félmagyarokból, külföldiekből állt és elég kevés volt abban a csoportban olyan magyar, aki, itt született, vagy itt élt mindig. Mert nekünk elég könnyű volt a héten kétszer valahova menni és vacsoráztunk, mert elég jól fizettek minket. Aki itt született, az egy másik szint volt anyagilag. És elég nehéz volt ezt kiegyenlíteni, a magyarok visszahúzódtak ebből a körből, mert a magyarok ugyan nem szégyellték magukat, de ez elég rosszul esett nekik. Én például nagyon próbáltam az itteniekkel is minél jobban a kapcsolatot tartani, mert csak ezáltal tudok itt elhelyezkedni. A lényeg abban van, hogy mi történik az országgal, hogyan gondolkodnak az itteniek. Rengeteget tanultam magyaroktól, attól is érzem magam jól itt, mert próbálok mindenkivel, ahogy lehet kapcsolatot tartani."

Összefoglalásul tehát elmondhatjuk, hogy a magyar főnemesi családok külföldre emigrált leszármazottai a rendszerváltozást követően jellemzően nem tértek vissza Magyarországra. Bár az idősebb generáció képviselői közül erre

⁶⁹ Van elég sok ellentét, sajnos. Hát sokféle. Ez nagyon difficil. Az én generációmban ez sokkal egyszerűbb már. De például édesapám azt mondja, aki mindig nagyon szorosan tartotta a kapcsolatot Magyarországgal, a magyarsággal, nem tudja akceptálni a kárpótlást, hogy ilyen formában ment végbe. Ő azt abszolút nem tartja helyesnek és véleménye szerint az ez nagy hülyeség. Ugyanígy akik itt éltek, meg kell érteni, hogy ők mennyire örültek, hogy újra megjött nekik a szabadság és azon kívül valamiféle kárpótlást is kaptak, amiről nem is álmodtak. Ez érthető, hogy különböző vélemények vannak. Az, aki átélte a nehéz éveket, tényleg nagyon örült, hogy végre kiment a Vörös Hadsereg és újra demokrácia van, amilyen formán is van, de van. Hogy tudnak szabadon beszélni, szabadon találkozni. És az, aki kint volt, ott lehet, hogy nagyon nehezen felépítette magának, itt azt gondolja, hogy akkor hol vannak a dolgaink és az anyagi részét teljesen másképp látja. (...) Például olyan dolgok voltak, amiktől égnék állt a hajam. Olyan emberekkel találkoztam, akik úgy gondolták, hogy most újra szabad Magyarország és jöttek és azon panaszkodtak, hogy itt Magyarországon ha étterembe mennek, nincs szénsavmentes ásványvíz. Ilyen dolgokon törték a fejüket." (1960-ban született férfi)

több példa akad, ám az általam vizsgált korosztály tagjai a tartós letelepedést általában nem vállalják.

VII. rész

A főnemesi családok leszármazottainak értékrendje⁷⁰

A volt főnemesi családok fiatal leszármazottainak értékszociológiai vizsgálatával egyszerre van esélyünk annak tanulmányozására, hogy ténylegesen működnek-e az arisztokrata családokon belül bizonyos értékátörökítési mechanizmusok, és hogy egy korábban tradicionális, rendies, elit hivatástudattal rendelkező, de védetten kényelmes élethelyzetben lévő, a társadalmi valóságtól nagymértékben izolált (vagy legalábbis ilyennek feltételezett), majd kedvezőtlen politikai rendszerváltozás következtében erőszakosan kényszerdeklasszált társadalmi csoport milyen értékeszközökkel, erőforrásokkal rendelkezik ahhoz, hogy optimalizálja (vagy éppen tovább nehezítse) megváltozott helyzetét.

7. tézis: A volt főnemesi családok leszármazottai egy sajátos, rájuk jellemző, arisztokrata származásukkal is magyarázható értékrenddel rendelkeznek.

Nem okvetlen arról van szó, hogy olyan értékrendet tudunk leírni, amely más társadalmi csoportoknál ne fordulhatna elő, de mindenképpen olyant, amelyik egyrészt nem jellemez nyilvánvaló módon tetszőleges más társadalmi csoportokat, másrészt viszont az általunk vizsgált csoport tagjainak nagyobb részét jellemzi, és tartalmát tekintve magyarázható, összefüggésbe hozható az arisztokrata származással.

⁷⁰ A fejezet Balázs Jánossal közösen írt *"Harmoniae Dignitatis". Az értékrend vizsgálata a főnemesi családok leszármazottainak körében* című, a Századvégnél megjelent cikk alapján készült. (Balázs - Sztárayné [2001])

1. fejezet

AZ ALKALMAZOTT ÉRTÉKSZOCIOLÓGIAI MÓDSZER

Értékekről, egy társadalom vagy egy társadalmi csoport értékrendjéről, értékrendszeréről többféle értelemben is beszélhetünk. Beszélünk pl. abban az értelemben, hogy egy adott korban, adott társadalmi feltételek között melyek azok a legfontosabb ideológiák, nézetek, vélemények, magatartási módok, minták, amelyeket a társadalom többsége vagy meghatározó csoportjai érvényesnek, helyesnek tekintenek, amelyeket követnek vagy amelyeket követni kellene, illene, amelyek áthatják a közvéleményt, és az amelyek szerinti viselkedést a közösség által elvártnak vélik a társadalom tagjai. Egy adott kor értékrendje ebben az értelemben állhat az egyenlőségeszmény vagy a versenyszellem alapján, lehet jellemző az értékrendre a vallásosság vagy a felvilágosultság, az iparosítás vagy a környezetvédelem eszméje. Mikroszinten hasonlóak lehetnek a fogyasztói szokások, a párválasztás vagy a gyereknevelés aktuális eszményei, vagy akár a futball iránti össztársadalmi lelkesedés. Ezen “értékek” ideológiákból, attitűdökből, szokásokból és divatokból szerveződnek, általában valamely időszerű, tartósabb vagy tűnékenyebb jelenségre vonatkoznak, és többnyire átmenetiek, még akkor is, ha ez az átmenet olykor nem is olyan rövid. Átmeneti abban az értelemben, hogy csak egy adott jelenséghez kapcsolódik, és a jelenség fontosságának csökkenésével az “érték” is eltűnik, és átmenetiek abban az értelemben is, hogy a gazdasági-politikai viszonyok megváltozása tömegével termel új “jelenségeket”, miközben a régi jelenségeket tömegesen söpri el.

Az értékszociológia általában ennél konkrétabb értelemben használja az értékek fogalmát. Mindenekelőtt eleve megkülönbözteti az érték fogalmát a normák, az attitűdök, az érdekek, az eszmények, az értékorientációk, a viselkedés, a társadalmi jelenségekről alkotott vélemények rokon fogalmaitól. Az értékszociológia megközelítésében az értékek elvont kulturális alapelvek, amelyek az ember vagy a közösségek számára a dolgok végső értelmére vonatkoznak. *Milton Rokeach* szerint az értékek vagy a létezés önmagukban

való végállapotaira (end-state of existence), vagy magatartásmódokra (mode of conduct) vonatkoznak. (Rokeach [1973]) Nem véletlenül hivatkozunk Rokeach-ra. Vizsgálatunk során az ő által konstruált értékvizsgálati módszernek a főnemesi származásúak körében fölvelt adatait fogjuk elemezni.

Rokeach szerint az “érték” *tartós*, ami a társadalomban a stabilitást és folytonosságot biztosítja. Az emberek viszonylag *kevés számú értékkel* rendelkeznek, melyek mindannyiunk számára *közösek*. A döntő különbség az emberek között abban van, hogy mi ezeknek az értékeknek *fontossági sorrendje*. Vannak hasonló, tipikus értékpreferenciák, melyek *értékrendbe* szerveződve jellemzik szocio-kultúrálisan is együvé tartozó emberek csoportjait. Egy társadalomban együttélő értékrendek viszonyrendszerét tekintjük a társadalom *értékrendszerének*. A társadalom értékrendszere tagolt, strukturált, nem homogén rendszer, és nincs fedésben a társadalom osztályréteg szerkezetével, mert az értékrendi csoportok határai többnyire keresztbe metszik a strukturális és a kulturális csoportok határait.

Az értékek tartósságát Rokeach szerint az biztosítja, hogy a korai szocializációs korban mélyen elültetődő, *izolált alapértékek* a gyerekkori, fiatalkori élettapasztalatok eredményeként stabil *preferencia-sorrendbe* rendeződnek. Az értékpreferencia rendszer az élet során a magatartás *motiváló tényezőjévé, szabályozójává és mércéjévé* válik. Az egész életpálya során meghatározza a legfontosabb döntéseket, választásokat, és jellemző magatartási módokat. Az értékek, értékrendek több generáción és társadalmi-gazdasági változásokon keresztül átívelő folytonosságát pedig a legfontosabb alapértékeknek a szocializációban való átadása biztosítja.

Rokeach értékvizsgálati módszere ezeken az elveken nyugszik, és éppen ezek az elvek azok, amelyeket a főnemesi származásúak értékvizsgálatában fontosnak tekintettünk. Vizsgálati módszere egyszerű: az embereknek fontossági sorrendbe kell rendezniük 18 kártyát, melyek mindegyikén egy ún. *célérték* van megnevezve, majd hasonlóképpen kell sorbarendezeni 18 ún. *eszközértéket* megnevező kártyát. Rokeach szerint a célértékek egy-egy “end-state of existence”-nek, az eszközértékek pedig egy-egy “mode of conduct”-nak

felelnek meg. A sorbarendezeéssel a vizsgált személy reprodukálja, modellezi értékpreferencia rendszerét, amely így már megfigyelhető, mérhető, leírható. Az értékkártyák sorrendjüknek megfelelő rangpontoszámot kapnak, ahol a legfontosabb érték pontoszáma 1, a legkevésbé fontosé pedig 18. Az egyes értékekre adott egyéni rangszámok átlagaiból alakul ki a vizsgálati csoport értékrendjét jellemző értéksorrend.⁷¹

A Rokeach-teszt alkalmazásának jelentős hagyományai vannak a magyar értékszociológiában. Az első országosan reprezentatív vizsgálat több mint húsz éve történt, és ennek eredményeként a magyar és az amerikai értékrend összehasonlítására alapozva fejtette ki *Hankiss Elemér* a magyar társadalom negatív modernizációjának gondolatát. (Hankiss - Manchin - Füstös - Szakolczai [1982]) Az elmúlt évtizedben szinte évenként készültek országos reprezentatív mintákon Rokeach-teszt felvételek. Ezek sorozatával főképp a rendszerváltás előtti és utáni értékrendi változások tesztelésére, magyarázatára történtek kísérletek *Füstös László* és *Szakolczai Árpád* tanulmányaiban. (Füstös - Szakolczai [1994])

A teszt egyes csoportosajátos értékrendek leírására éppúgy alkalmas, mint átfogó vizsgálatra, sőt az értékrendszer inhomogén, strukturált jellegéből egyrészt, jellegzetes körülhatárolható értékrendek létezéséből másrészt, egyenesen következik a Rokeach-teszt ilyen felhasználásának lehetősége. A magyar gazdasági és politikai elit Rokeach-tesztes vizsgálata azt mutatja, hogy jellegzetes funkciókkal rendelkező, szocio-kultúrálisan is jól körülhatárolható csoportok a társadalmi átlagtól nagyon elütő, közös értékrenddel rendelkeznek. (Balázs [1997] és [1999]) Egyébként az országos felvételek elemzésével is

⁷¹ A teszt kártyáin lévő tételeket tartalmazzák elemzési táblázataink.

A teszt értékelésével kapcsolatos komoly módszertani kifogás, hogy az értékválasztás sorrendszámait rendező (ordinális) skálán való értelmezést jelentenek, azaz csak azt tudjuk megmondani, hogy egy érték megelőzi az utána következőt, illetve az előtte álló mögött található, de azt nem mondhatjuk, hogy a közöttük lévő távolság a sorrend rangszámok különbsége, azaz 1. Nem tudjuk tehát, hogy milyen "távolságra" helyezkedik el egy érték az előtte és az utána lévőtől. Ebben az értelemben nem korrekt dolog a sorrend rangszámok átlagait távolságként értelmezni, és ez nemcsak elvi-matematikai kifogás, hanem mint azt majd később látni fogjuk, értelmezési hibákat is eredményezhet. Az elterjedt gyakorlat szerint mégis élünk ezzel a módszerrel, feltételezve, hogy mind az elemzők, mind az olvasók tekintettel vannak a módszer alkalmazhatóságának korlátaira.

kimutatható, hogy az egyes értékrendek között sokkal nagyobb differenciák léteznek, mint amekkorákat évtizedes változások produkálnak.

Olyan társadalmi csoportról azonban tudomásom szerint eddig még nem készült Rokeach-tesztes vizsgálat, amelyik esetében a történelmi léptékekkel is “hosszútávú” értékőrzés hipotézisét fogalmazhattuk volna meg.

A rendelkezésemre álló, Magyarországon élő, arisztokrata származású fiatalokat tartalmazó 143 fős listáról - mint láttuk - a teljes kérdőívre 92 fő válaszolt, közülük pedig tizenketten elutasították az értékmérő Rokeach-teszt kitöltését. Így az értékvizsgálatot 80 főnemesi származású fiatalra vonatkozóan tudtuk elvégezni.

2. fejezet

ÖSSZEHASONLÍTÁS A MAGYAR TÁRSADALOM ÉRTÉKRANGSORÁVAL

Ha azt a kérdést akarjuk vizsgálni, hogy melyek az arisztokrata származásúak fiatal generációja értékválasztásainak a társadalom többi részétől megkülönböztető sajátosságai, egyszerű megoldásként - követve Hankiss és munkatársainak módszerét a magyar és az amerikai társadalom értékrendjének összehasonlításában - az arisztokrata vizsgálati csoport Rokeach értékválasztási sorrendjét összevethetjük egy ugyanakkor készült országos reprezentatív vizsgálat szerinti értékválasztási sorrenddel. Az összehasonlításhoz az 1997-es vizsgálat adatait használjuk fel, mivel ez áll időben legközelebb a mi felvételi évünkhöz.⁷²

Ha a célértékek választásaiból indulunk ki, néhány érték besorolása feltűnően különbözik (lásd az 15.1. táblázatot). Pl. az *Igaz szerelem* 9, az *Üdvözlés* 7, az *Érdekes élet* 3 hellyel áll előrébb, azaz fontosabb az arisztokraták számára, mint ahogy az az országos sorrendben található. Ezzel

⁷² Az országos felvételek rendelkezésünkre bocsátásáért Füstös Lászlónak és a Magyar Gallup Intézetnek tartozunk köszönettel.

szemben az *Anyagi jólét* 10, a *Társadalmi megbecsülés* 6, a *Béke* 4, a *Haza biztonsága* és a *Kellemes élet* 3 hellyel van hátrébb, mint az országos sorrendben, azaz ezek sokkal kevésbé fontosak számukra.

15.1. táblázat: Célértékek választásai

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatják

Országos adatok 1997		Arisztokraták		19-39 éves felsőfokú végzettségűek 1993-97	
(n=1373)		(n=80)		(n=395)	
CSALÁD BIZTONSÁGA	3,73	CSALÁD BIZTONSÁGA	4,16	CSALÁD BIZTONSÁGA	4.23
BÉKE	4,84	IGAZI SZERELEM	5,33	BOLDOGSÁG	5.53
BOLDOGSÁG	5,89	BELSŐ HARMÓNIA	6,38	BÉKE	6.12
ANYAGI JÓLÉT	6,77	BOLDOGSÁG	6,55	BELSŐ HARMÓNIA	6.56
BELSŐ HARMÓNIA	7,44	IGAZI BARÁTSÁG	7,06	IGAZI SZERELEM	6.82
A HAZA BIZTONSÁGA	7,91	BÉKE	7,99	IGAZI BARÁTSÁG	7.86
IGAZI BARÁTSÁG	9,11	EMBERI ÖNÉRZET	8,80	ANYAGI JÓLÉT	7.96
SZABADSÁG	9,58	SZABADSÁG	9,06	SZABADSÁG	9.42
EMBERI ÖNÉRZET	10,01	A HAZA BIZTONSÁGA	9,25	EMBERI ÖNÉRZET	9.70
IGAZI SZERELEM	10,30	BŐLCSESSÉG	9,94	A HAZA BIZTONSÁGA	9.74
TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	10,50	ÜDVÖZÜLÉS	10,09	ÉRDEKES ÉLET	10.10
BŐLCSESSÉG	10,97	MUNKA ÖRÖME	10,61	MUNKA ÖRÖME	10.58
EGYENLŐSÉG	11,14	ÉRDEKES ÉLET	11,41	BOLCS	11.09
MUNKA ÖRÖME	11,16	ANYAGI JÓLÉT	12,24	TÁRSADALMI MEGB.	11.30
KELLEMES ÉLET	11,27	EGYENLŐSÉG	12,36	KELLEMES ÉLET	11.54
ÉRDEKES ÉLET	11,47	SZÉPSÉG VILÁGA	12,85	EGYENLŐSÉG	12.84
SZÉPSÉG VILÁGA	13,57	TÁRSADALMI MEGBECSÜLÉS	13,20	SZÉPSÉG VILÁGA	13.23
ÜDVÖZÜLÉS	15,35	KELLEMES ÉLET	13,72	ÜDVÖZÜLÉS	16.37

Az a tény önmagában, hogy egy érték néhány hellyel előrébb vagy hátrébb áll, nem minden esetben jelent különbséget, ugyanis a rendező skála tulajdonságaiból (lásd a 71. lábjegyzetet) és az esetleg egymástól nem nagyon különböző átlagértékek miatt olykor a sorrend esetleges. Azt mondhatjuk viszon, hogyha nemcsak a sorrend különbözik legalább 2 pozícióval, hanem az átlagérték maga is különbözik legalább 1-gyel, annak már oka van. Esetünkben az átlagok különbségei az arisztokratáknak fontosabb *Üdvözlés* esetében 5.2, az *Igaz szerelemnél* 5.0 az *Érdekes életnél* viszont nincs különbség. Ezzel szemben az *Igaz barátság* átlagértéke a 2.0-val “előrébb mutat”. A kevésbé elfogadott értékeknél az átlagkülönbség. *Anyagi jólétre* 5.5, a *Béke* esetében 3.2, a *Társadalmi megbecsülésre* 2.7, a *Kellemes életre* 2.5, a *Haza biztonságára* 1.3.

Mit jelenthetnek ezek a differenciák?

Az Üdvözülés esetében kézenfekvő magyarázat a főnemesi származásúak fokozott vallásossága, értékrendjüknek tehát az intenzív vallásosság lehet az egyik különös jellemzője. Az Üdvözülés fontosságának ilyen magas szintje (11. hely szemben a “megszokott” 17-18. hellyel) azonban önmagában is szokatlan. Ráadásul a Szerelem és Barátság ettől elütő értékválasztás, e két érték sem az eddigi kutatási tapasztalat, sem a hétköznapi felfogás szerint nem szokott “együtt járni” a vallásossággal. A Szerelem és Barátság választása tipikusan a fiatal (25 év alatti) korosztályokat jellemzi, és valóban, vizsgálati csoportunkból hiányzik a felső-középkorú és az idős korosztály. Az életkor szerinti választásnak viszont ellentmond a Kellemes élet alulértékelése, amely szintén a fiatalabbak számára fontosabb általában.

A többi, alulrangsorolt érték sem könnyen magyarázható. Jóllehet, az Anyagi megbecsültség általában ellenpontozza a vallásos Üdvözülés előnyben részesítését, akkor sem egyértelmű, miért becsülik ennyire alul az Anyagi jólétet egy valamikor kiemelkedő jólétben élt társadalmi csoport utódai? Hogyan, miért foszlott szerte a Társadalmi megbecsültség (presztízs) értéke arisztokrataéknál akkor, amikor már csak a magas presztízs különböztetheti meg e származási csoportot a köznéptől? A konzervatív és nemzeti Haza biztonsága miért nem fontos egy konzervatív és nemzeti tradíciójú osztály leszármazottainak? Miért erodálódott a Béke, amely más vizsgálatokban a szintén konzervatív Család biztonságával vetekszik a vezető helyért? E konzervatív értékek hogyan, miért ellenpontozzák a vallásos attitűdöt?

Az arisztokrata célértékválasztásnak van még egy különös jellegzetessége. Nem minden értékre igaz általában, hogy az egyéni választások kisebb-nagyobb szóródással az átlag körül tömörülnek, mert olykor egyenletesen oszlanak el 1 és 18 között, olykor pedig két csúcspontja van az eloszlásnak. Az arisztokrata vizsgálati csoportban viszont szélsőségesen megosztó az Üdvözülés rangsorolása. A 80 válaszolóból 26 fő az első helyre, 34 fő a 17-18 helyre sorolta ezt az értéket, a maradék 20 fő pedig viszonylag egyenletesen oszlik el a közbülső helyeken.

Ha az eszközértékek választását vesszük szemügyre, három értéket találunk fontosabbnak, mint az országos választás, ezek sorrendben *Szeretettel teljes* (7 hely, 2.6 átlag különbség), *Megbocsátó* (8 hely, 1.7 átlag különbség), *Előítélet mentes* (6 hely, 1.6 átlag különbség). Kevésbé fontos a *Tiszta* (7 hely, 2.7 átlag különbség), *Logikus*, *Önálló*, *Fegyelmezett* (5-6 hely, de minimális átlag különbség!), *Törekvő* és *Engedelmes* (ugyanaz a pozíció de 1.7 átlag különbség)⁷³. Az arisztokraták által fontosabbnak tartott eszközértékeket általában “keresztény értékeként” szokás értelmezni, ezek választása tehát megfelel az Üdvözülés célérték kiemelkedő fontosságának. A kevésbé fontos értékek azonban két ellentétes típust alkotnak. A Logikus és Önálló individuális-intellektuális értékpár, ezzel szemben a Tiszta, Fegyelmezett, Engedelmes értékeket általában tekintélyelvűsége utalókként szokás értelmezni. Ha tehát két értéktípus keveredéséről van is szó, valószínűleg nem ugyanazon válaszolók diszpreferálják az egyik típust mint a másikat.

A fenti tények tehát egyrészt arra utalnak, hogy a főnemesi származásúak értékválasztásai nem követnek egy tipikus mintát, ezért további, finomabb elemzést lehetővé tevő összehasonlításokat is el kell végeznünk, másrészt ezek az értékválasztások nem teljesen homogének, azaz meg kell vizsgálnunk annak belső összetételét, összefüggéseit, szerkezetét is.

⁷³ Korábbi elemzéseink szerint a célértékek tekintetében nagyobb a társadalmi konszenzus, mint az eszközértékekében, azaz a nagy értékrendi különbségek az eszközérték választásokban nyilvánulnak meg. Ennek következménye, hogy az eszközértékek átlagai országos adathoz nagyon “középre húznak”, miközben elfedik az értékdiffereciákat, ezzel szemben kisebb és homogénebb társadalmi csoportoknál az eszközválasztás sajátosságai jönnek ki. Emiatt a skálázás gyakran, és esetünkben is, sokkal erőteljesebb, mint a célértékekénél.

15.2. táblázat: Eszközértékek választásai

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatja

Országos adatok 1997		Arisztokraták		19-39 éves felsőfokú végzettségűek 1993-97	
(n=1372)		(n=79)		(n=391)	
1. Szavahihető	6,61	SZAVAHIH	5,15	ERTELMES	5.54
2. Felelősségteljes	6,78	ERTELMES	6,09	SZAVAHIH	6.05
3. Értelmes	7,03	FELELOS	6,14	FELELOS	7.18
4. Bátor, gerinces	7,81	SZERETET	7,48	BATOR	8.04
5. Fegyelmezett	9,05	BATOR	7,70	ALKSZELL	8.71
6. Önálló	9,14	SEGITO	8,56	LOGIKUS	8.92
7. Segítőkész	9,25	MEGBOCS	9,15	ONALLO	9.20
8. Tiszta	9,38	TOLERANS	9,15	SZERETET	9.21
9. Jókedélyű	9,66	JOKEDELY	9,35	JOKEDELY	9.35
10. Logikus gondolkodású	10,03	FEGYELM	9,56	TISZTA	9.55
11. Szeretettel teljes	10,11	ONALLO	9,85	TOLERANS	9.88
12. Udvarias	10,19	LOGIKUS	10,42	FEGYELM	10.23
13. Alkotó szellemű	10,68	UDVARIAS	10,47	SEGITO	10.30
14. Előítélettől mentes	10,71	ALKSZELL	11,15	UDVARIAS	10.66
15. Megbocsátó	10,87	TISZTA	12,08	HATEKONY	11.30
16. Törekvő	11,19	TOREKVO	12,87	TOREKVO	11.73
17. Engedelmes	11,23	HATEKONY	12,91	MEGBOCS	11.96
18. Hatékony	11,27	ENGEDELM	12,92	ENGEDELM	13.18

Egyfelől meg kell vizsgálnunk azt, hogy az értékválasztásoknak az országosan tipikustól való eltérései mennyire magyarázhatók a vizsgálati csoport szocio-demográfiai jellemzőivel, azaz a vallásos attitűddel, az általánosnak tekinthető felsőfokú iskolai végzettséggel és az életkori tényezővel. Amennyiben ugyanazok az eltérések jellemzőek az azonos életkorú felsőfokú végzettségűek értékválasztásaira, valamint a hívőkére, mint vizsgálati csoportunké, akkor valószínűleg nem beszélhetünk arisztokrata értéksajátosságokról, legfeljebb csak annyiban, amennyiben a volt főnemesi családok leszármazottainak fiatal generációját általában jellemzi az iskolai végzettség és vallásosság igen magas szintje. Ha viszont a szocio-demográfiai jellemzők nem adnak elégséges magyarázatot - és az eddigi értéksajátosságok alapján ez a sejtésünk - akkor a finomabb elemzéssel kell megkísérelnünk az arisztokrata értékrend értelmezését.

Másfelől viszont a belső struktúrát fürtelemzéssel⁷⁴ kíséreljük meg feltárni, annak ellenére, hogy vizsgálati csoportunk nem túl nagy. Mégis ez a módszer tűnik alkalmasnak, mivel a fürtelemzés révén képet kaphatunk arról, hogy a dominánsnak mutató értékekre (esetünkben pl. az Üdvözlést tekinthetjük ilyennek) hogyan szerveződik rá a többi. Rokeach is hangsúlyozza, hogy egyes célértékekhez több eszközérték is tartozhat, ugyanakkor egy eszközérték több célértékkel is összefügghet. Az eddigi magyar értékvizsgálatok is bizonyítják, hogy egy domináns értékről sorrend-rangszáma alapján csak azt tudjuk meg, hogy fontosabb a többinél, vagy az egyik csoport számára fontosabb, mint más társadalmi környezetben egy másik számára, azt azonban nem, hogy a jelentése miben lehet más és más az általa vonzott vagy taszított értékek környezetében.

2.1. fejezet

ÖSSZEHASONLÍTÁS A NEGYVEN ÉVNÉL FIATALABB DIPLOMÁSOK ÉRTÉKRANGSORÁVAL

Egyetlen, a '90-es években készült országos reprezentatív kérdőíves szociológiai kutatás nem készült akkora mintával, hogy a fiatal diplomás generáció az összehasonlításhoz szükséges kellő létszámmal lett volna képviselve benne, legalábbis azok, amelyekben a Rokeach-teszt is felvételre került. Az 1993 és 1997 között fölvetett öt vizsgálat együttesen már megfelelő elemszámot, közel 400 teljes esetet biztosított. A rendelkezésünkre állt adatkészletekből nem az 1960 és 1980 között születetteket válogattuk le, ami pontosan azonos lett volna az arisztokrata kohorsszal, hanem a 19 és 39 év közöttieket. Az első esetben túlreprezentálttá váltak volna a mintában a 30 éven aluliak, és ez az értékválasztásokat az ebben az életkorban még számottevő

⁷⁴ "cluster analysis". Tanulmányunkban a fürtelemzés ill. fürt kifejezést alkalmazzuk. A cluster-analysis sokváltozós statisztikai eljárás, amellyel az n-dimenziós térben egymáshoz közel álló, fürtszerűen tömörülő pontokat gyűjtjük közös csoportba. A Rokeach-tesztben a rangsor pontszámok a 18 dimenziós tér koordinátái, a pontok pedig, akik "fürtszerűen tömörülnek", a tesztet kitöltő személyek. A fürt tehát egymáshoz nagyon hasonló értékrendű embereket válogat össze.

generációs tényező hatására torzította volna el. A második, általunk alkalmazott esetben azzal a feltételezéssel kell élnünk, hogy ez alatt az öt év alatt nem változhatott számottevően a 40 év alatti generáció értékrendje. Mintánkba azok kerültek be, akik vagy felsőfokú végzettségűek, vagy pedig érettségiztek és foglalkozási besorolásuk szerint tanulók, azaz feltételezhetően valamilyen felsőoktatási intézményben folytatnak tanulmányokat.

Az arisztokrata származásúak a fiatal diplomások mintája értékválasztásaival való összehasonlítása szerint 7 hellyel és 6.5 átlagértékkel előbbre sorolják az *Üdvözülés*, 3 hellyel és 1.5 átlag különbséggel az *Igaz szerelem*, 3 hellyel és 1.2 átlag különbséggel *Bölcsesség* célértékeket. Kisebb mértékben (2 hely és 0.9 átlag különbség) fontosabbnak tartották még az *Önérzet* értéket. Kevésbé fontosak az arisztokrata származásúak számára az *Anyagi jólét* (7 hely és 4.3 átlag különbség), a *Kellemes élet* (3 hely és 2.2 átlag különbség), a *Társadalmi megbecsülés* (3 hely és 1.9 átlag különbség), a *Béke* (3 hely és 1.8 átlag különbség), valamint az *Érdekes élet* (2 hely és 1.3 átlag különbség).

Eszközértékek közül az arisztokraták fontosabbnak tartják a *Megbocsátó* (10 hely és 2.8 átlag különbség), *Segítőkész* (7 hely és 1.7 átlag különbség), *Szeretettel teljes* (4 hely és 1.7 átlag különbség), valamint kisebb mértékben az *Előítélet mentes* (3 hely és 0.7 átlag különbség) tételeket. Kevésbé fontos eszközértékek: *Alkotó szellemű* (9 hely, 2.5 átlag különbség), *Logikus gondolkodású* (6 hely és 1.5 átlag különbség), *Tiszta* (5 hely és 2.5 átlag különbség), *Hatékony* (2 hely és 1.6 átlag különbség), ezenkívül az *Önálló* (4 hely, de csak 0.7 átlag különbség). (lásd 15.2. táblázat)

Az, hogy az *Üdvözülés* megítélésében most is ilyen nagy különbség mutatkozik, nem igazán meglepő. A vallásosság az idősebbek generációjában magasabb, mint a fiatalokéban, bár sajátos módon a fiatal generációban nagyobb arányú a diplomás fiatalok vallásossága, mint az alacsonyabb

képzettségüké.⁷⁵ A vallásos attitűdöt most is az Anyagi jólét relatív leértékelése ellenpontozza.

Ebben az összehasonlításban számos korábbi értékdifférenca eltűnt, viszont új értékdifférenciák bukkantak elő. Az országos értékrendtől és a fiatal diplomások értékrendjétől való eltérésekben a legnagyobb változás a relatíve elutasított eszközértékek között tapasztalható. Ezek az értékek most már nem tűnnek kétféle értékrendből származóknak, hanem egyértelműen az intellektuális (Alkotó szellemű és Logikus szellemű) és autonómia (Önálló, Hatékony) értékek diszpreferálását jelzik. Az Alkotó szellemű minden korábbi értékvizsgálat szerint a magas iskolai végzettségű, értelmiségi foglalkozású csoportokban nemcsak vezető érték, hanem a legnagyobb különbséget is jelenti a társadalmi értékpreferenciához viszonyítva. Látványosan igaz ez a fiatal diplomások mintájára is az országos sorrendhez viszonyítva. Nem igaz viszont a fiatal arisztokraták esetében. Önmagában a Tiszta diszpreferálását nehéz értelmezni.

A fontosabbnak tartott eszközértékek esetében még egyértelműbb a keresztény értékek választása. A Megbocsátó előresorolása még hangsúlyosabb lett, és a Segítőkész is jelentős helyet kapott közöttük. Az eszközértékeknek választásának az azonos generációjú diplomásokkal való összehasonlítása világossá teszi, hogy a főnemesi családból származók értékrendje annak ellenére nem viseli magán a tipikus értelmiségi jegyeket, hogy tagjai zömében felsőfokú végzettségűek ill. felsőfokú oktatási intézményekben tanulnak.

Az értékválasztások sajátosságai a célértékek esetében is világosabbá váltak. Az Igaz szerelem kiemelkedő fontossága továbbra is megmaradt, azaz nem kizárólag generációs hatás ennek preferálása, mint ahogy nem generációs jellegű az ehhez újként társuló Bölcsesség sem. A generációsan fiatalok által fontosnak tartott Érdekes és Kellemes élet hátrébb sorolása is arra mutat, hogy arisztokrata származású vizsgálati csoportunk értékrendjében a generációs elem nem játszik jelentős szerepet. Ha a célérték választásokban az előrébb sorolt

⁷⁵ A vallásosság elterjedtségéről és a magasabb iskolai végzettségű fiatalok vallásosságáról lásd Hegedűs Rita [2000]

értékeket a hátrébb soroltakkal hasonlítjuk össze, arra az eredményre juthatunk, hogy két önmegvalósítási minta értékei állnak szemben egymással. Egyfelől az Anyagi jólétre a *szubjektív jólét* hétköznapi módon megragadható értékei szerveződnek rá, azaz nemcsak a Kellemes és Érdekes élet, Boldogság, hanem a Béke és a Társadalmi megbecsültség is ekként, azaz egyfajta naponta megélhető biztonsági hasznossági javakként értelmezendők. Ezzel szemben állnak az önmegvalósításnak elvontabb, általánosabb, talán magasabb rendűnek tekintett elvei, mint pl. a Bölcsesség, az Üdvözülés, úgy tűnik tehát, hogy ebben a felfogásban kell értelmezni harmadikként az Igaz szerelem értékét is. Az arisztokrata származásúak ez utóbbi önmegvalósítási mintát részesítik előnyben.

2.2. fejezet

ÖSSZEHASONLÍTÁS A VALLÁSOS ATTITÜDDEL RENDELKEZŐKKEL

Az 1993 és 1997 között készült országos reprezentatív mintából a vallásosak leválogatása jelentette az egyik legnehezebben megoldható problémát. Ugyan minden évben szerepelt a kérdőíveken legalább egy olyan kérdés, amelyik a vallásos attitűdre vonatkozott, ezek azonban évről-évre más kérdések voltak. A templomba járás gyakorisága, a vallásosság szerinti önbesorolás, az önmaga számára ill. a gyereknevelési elvekben érvényített vallásosság voltak a felhasználható változók. Bár a kérdések tartalma különbözik, minthogy nem magáról a vallásosságról akartunk következtetéseket levonni, arra mégis alkalmasnak bizonyultak, hogy mintánként leválogassuk a legvallásosabbak eseteit. A fiatal diplomások mintáiból végül is összesen több mint negyven főt, tehát valamivel több 10 %-t tudtunk kigyűjteni.

Összehasonlítva a vallásos fiatal diplomások értéksorrendjét az arisztokrata származásúakéval azt láthatjuk, hogy a vallásosság jellemzésére eddig alkalmazott *Üdvözülés* választása körülbelül azonos szintű a két csoportban, a vallásos fiatalok átlagosan a 12. helyre, az arisztokraták pedig a

11. helyre tették. Ez egyúttal azt is jelenti, hogy pusztán a vallásosság tényéből nem következik automatikusan az, hogy az Üdvözülést a legfontosabb célértéknek tekintsék. Más olyan értékek vonatkozásában azonban, amelyek rangsorolásával az arisztokraták preferenciákat vagy diszpreferenciákat fejeztek ki a fiatal diplomások választásaihoz képest, a vallásosak nem választottak azonosan. Az arisztokraták az *Önérzetet* 4 hellyel és 2.2 átlag különbséggel, az *Igaz szerelmet* 3 hellyel és 2.9 átlag különbséggel előrébb helyezik, mint a vallásosak. Az *Anyagi jólétet* a vallásosaknál is hátrébb helyezik 4 hellyel ill. 3.1 átlag különbséggel, a *Békét* 3 hellyel és 2.2 átlag különbséggel, ezenkívül a *Társadalmi megbecsülést* 2 hellyel és 1.6 átlag különbséggel.

Kiderült tehát, hogy az Anyagi jólét diszpreferálását nem teljesen lehet az Üdvözülés ellenpontosításának tekinteni, mert annál sokkal nagyobb jelentősége van annak. A Béke és a Társadalmi megbecsülés jellegzetesen csak az arisztokrataknál kerül a szubjektív jólét kevésbé becsült, míg a Szerelem a fontos tényezői közé. Ugyancsak nem a vallásossággal együtt járó sajátosság az Alkotó szellemű értelmiségi értéknek az elutasítása, minthogy azt a vallásos fiatalok éppen olyan fontosnak tekintik, mint a nem vallásosak. Leszögezhető, hogy a fiatal arisztokrata származásúak értékrendjének egyes jellemzői, amelyek közvetlen (Üdvözülés) vagy közvetett negatív (pl. Anyagi jólét) tartalmi összefüggésbe hozhatók a vallásossággal, nem kizárólag a vallásos attitűd hatására veszik fel a rájuk jellemző értékrendi pozíciót, hanem abban része van az arisztokraták saját értékrendi orientációinak is.

3. fejezet

FÜRTELEMZÉS

Az Üdvözülés értékének szélsőségesen kétféle választása azt sejtette, hogy célértékek szempontjából egy erősen vallásos és egy kevésbé vallásos, kb. egyenlő nagyságú részre fog oszlani vizsgálati csoportunk. A kétfürtös megoldásnál is jobb eredményt adott a háromfürtös megoldás. Igaz, a legtöbb

elemet tartalmazó fürtnek az bizonyult, amelyikben zömmel az Üdvözülést első helyre tevők kerültek be (a 16.1. táblázatban a 2. fürt).

16.1. táblázat: Célértékek választására vonatkozó fürtelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatja

1. fürt (n=20)		2. fürt (n=31)		3. fürt (n=29)	
1. CSALÁD BIZTONSÁGA	4,25	ÜDVÖZÜLÉS	2,13	CSALÁD BIZTONSÁGA	3,79
2. IGAZI SZERELEM	4,35	CSALÁD BIZTONSÁGA	4,45	BÉKE	5,00
3. IGAZI BARÁTSÁG	5,95	BELSŐ HARMÓNIA	5,48	IGAZI SZERELEM	5,31
4. BELSŐ HARMÓNIA	6,50	IGAZI SZERELEM	5,97	BOLDOGSÁG	5,34
5. SZABADSÁG	6,75	BOLDOGSÁG	6,39	BELSŐ HARMÓNIA	7,24
6. BÖLCSESSÉG	6,85	IGAZI BARÁTSÁG	7,16	A HAZA BIZTONSÁGA	7,24
7. EMBERI ÖNÉRTZET	8,15	BÉKE	8,16	IGAZI BARÁTSÁG	7,72
8. ÉRDEKES ÉLET	8,35	A HAZA BIZTONSÁGA	8,55	EMBERI ÖNÉRTZET	7,90
9. BOLDOGSÁG	8,55	SZABADSÁG	9,81	ANYAGI JÓLÉT	8,76
10. MUNKA ÖRÖME	9,35	BÖLCSESSÉG	10,00	SZABADSÁG	9,86
11. EGYENLŐSÉG	11,45	EMBERI ÖNÉRTZET	10,06	MUNKA ÖRÖME	10,76
12. SZÉPSÉG VILÁGA	11,75	MUNKA ÖRÖME	11,29	TÁRS. MEGBECSÜLÉS	10,90
13. BÉKE	12,05	SZÉPSÉG VILÁGA	11,71	ÉRDEKES ÉLET	11,90
14. ANYAGI JÓLÉT	12,20	EGYENLŐSÉG	11,90	BÖLCSESSÉG	12,00
15. KELLEMES ÉLET	13,10	ÉRDEKES ÉLET	12,94	KELLEMES ÉLET	13,03
16. A HAZA BIZTONSÁGA	13,25	TÁRS. MEGBECSÜLÉS	14,71	EGYENLŐSÉG	13,48
17. ÜDVÖZÜLÉS	13,95	KELLEMES ÉLET	14,77	SZÉPSÉG VILÁGA	14,83
18. TÁRS. MEGBECSÜLÉS	14,20	ANYAGI JÓLÉT	15,52	ÜDVÖZÜLÉS	15,93

Az első fürtöt érzelmi indíttatású értékválasztás jellemzi. A másik két fürthöz képest mind a materialista, mind a vallásos értékeket hátrább sorolják. Vezető értékeként nemcsak a Családi biztonságot tartják fontosnak, hanem az Igaz szerelmet, az Igazi barátságot, amihez még a Belső harmónia járul.

A második fürt egyértelműen a vallásos értékrenddel rendelkezőket tömöríti és az elsőhöz képest sokkal homogénebb, a többi változóval is magyarázható képet mutat. Ami azonban döntően megkülönbözteti a többi esettől, az Üdvözülés első helyre sorolása. Az olyan egyértelműen materialista értékek, mint az Anyagi jólét és a Kellemes élet, a két utolsó helyre szorultak Ha ennek a fürtnek az értéksorrendjét összehasonlítjuk az 1993-97-es fiatal, diplomás mintákból leválogatott vallásos csoportéval, meglepő különbségeket tapasztalunk. Az Üdvözülést a “vallásosak” csoportban 11 hellyel hátrébb, az

Anyagi jólétet viszont 8 hellyel előrébb találjuk, mint ebben az arisztokrata fűrtben.

A harmadik fűrtöt az elsőtől leginkább materialista és az ideológiai értékek választása különbözteti meg. Az Anyagi jólét mellett az olyan kollektív értékeket, mint a Haza biztonságát és a Békét, a Társadalmi megbecsülést igen fontosnak tartják. Az arisztokrata csoporton belül ez az értékválasztás áll a leginkább közel ahhoz, ami a társadalmat általában is jellemzi.

Bár ezt inkább a célértékfűrtöktől vártuk, az eszközértékek kétfűrtös megoldásában válnak ketté világosan a keresztény és az intellektuális értékrend jellemzői.

16.2. táblázat: Eszközértékek választására vonatkozó fűrtelelemzés az arisztokrata származású fiatalok körében

Az egyes oszlopokban látható sorrend az adott csoport értékválasztásának sorrendjét jelenti, a számok pedig az egyes értékhez tartozó átlagértéket mutatja

1. fűrt (n=46)		2. fűrt (n=33)	
1. SZERETETTELJES	4.48	ERTELMES	5.30
2. SZAVAHIHETŐ	4.89	SZAVAHIHETŐ	5.52
3. MEGBOCSÁTÓ	6.07	FELELOSSÉGTELJES	5.61
4. FELELOSSÉGTELJES	6.52	BATOR	7.70
5. ERTELMES	6.65	ONALLO	7.91
6. SEGITOKÉSZ	7.24	LOGIKUS	8.03
7. BATOR	7.70	FEGYELMEZETT	9.58
8. TOLERANS	8.20	JOKEDELYŰ	9.64
9. JOKEDELYŰ	9.15	ALKOTÓSZELLEMŰ	9.73
10. FEGYELMEZETT	9.54	HATEKONY	9.97
11. UDVARIAS	10.74	UDVARIAS	10.09
12. ONALLO	11.24	TOREKVO	10.33
13. ENGEDELMES	11.91	SEGITOKÉSZ	10.39
14. LOGIKUS	12.13	TOLERANS	10.48
15. ALKOTÓSZELLEMŰ	12.17	TISZTA	11.27
16. TISZTA	12.65	SZERETETTELJES	11.67
17. TOREKVO	14.70	MEGBOCSÁTÓ	13.45
18. HATEKONY	15.02	ENGEDELMES	14.33

Az első fűrtbe tartozók tartják fontosnak a Szeretet, Megbocsátó, Segítőkész és Előítélettől mentes, azaz keresztény értékeket, a második fűrtben az intellektuális (Értelmes) és individuális (Bátor, Önálló) értékek dominálnak.

A két fűrt közötti jelentős sorrendi differenciák igen kifejezőek. Az első fűrtben a másodikhoz képest előrébb található: Logikus gondolkodású (8 hely,

4.1 átlag különbség), Hatékony (8 hely, 5.0 átlag különbség), Önálló (7 hely, 3.2 átlag különbség), Alkotó szellemű (6 hely, 3.5 átlag különbség), Törekvő (5 hely, 4.4 átlag különbség), Értelmes (4 hely, 1.3 átlag különbség).

A második fűrtben az elsőhöz képest előrébb található: Szeretettel teljes (15 hely, 7.1 átlag különbség!), Megbocsátó (14 hely, 7.0 átlag különbség!), Segítőkész (7 hely, 3.1 átlag különbség), Előítélettől mentes (6 hely, 2.3 átlag különbség), Engedelmes (5 hely, 3.4 átlag különbség).

Nincs viszont különbség a két fűrt között a Szavahihető és a Felelősségteljes erkölcsi értékei besorolásában.

4. fejezet

KÖVETKEZTETÉSEK

Hipotézisemet, a mely szerint volt főnemesi családok leszármazottai körében egy sajátos, rájuk jellemző, az arisztokrata származással magyarázható értékrend él, lényegében igazoltnak tekinthetjük. Különösen fontos, hogy ennek az értékrendnek a létezése nem magyarázható kizárólag vizsgálati csoportunknak az elmúlt fél évszázad alatt a megváltozott társadalmi-gazdasági rendszerhez történt alkalmazkodásával, fennmaradási stratégiáival, jelenlegi szocio-demográfiai jellemzőivel, habár nem különíthető el világosan az sem, hogy mi és mennyi magyarázható a tradicionális értékek változatlan átörökítésével, és mennyire transzformálódtak pl. társadalomlélektani okokból az eredeti értékek.

Megállapítható, hogy a vallásosságnak kiemelkedő szerepe van az arisztokrata származásúak értékrendi sajátosságaiban, ezek a sajátosságok azonban sokkal erőteljesebbek, semhogy pusztán a vallásos attitűd magas szintje erre magyarázatot adna. Ellentétben a csoport szocio-demográfiai karakterével, nem jellemzőek a viszonylag fiatal életkorral magyarázható értékválasztások, továbbá ellentétben azzal, hogy a fiatal arisztokrata származásúak döntő többsége felsőfokú végzettségű, nem jellemzőek azok az

intellektuális, autonómia és hatékonyság értékek sem, amelyek egyébként oly jellemzőek az értelmiségi csoportokra. Jellemző viszont célértékek esetében az önmegvalósítás spirituális és érzelmi eszményeinek (Üdvözülés, Bölcsesség, Igaz szerelem) nagymértékű elfogadása az anyagi és a szubjektív jólét önérvényesítést szolgáló javaival szemben. Eszközértékek tekintetében a keresztény humánus értékek képezik a pozitív választást az intellektuális értékekkel szemben.

Mégis, a volt főnemesi családok mai leszármazottainak értékrendje nem tekinthető teljesen homogénnek. Viszonylag éles határvonallal válik el a jellegzetesen *“arisztokrata”* értékrendűek köre a referencia társadalmi csoportokhoz leginkább hasonlító értékrendűek körétől.

VIII. rész

ÖSSZEGZÉS

1. fejezet

A KUTATÁS EREDMÉNYEI

A ma Magyarországon élő, egykori arisztokrata családokból származó fiatalokra vonatkozó kutatásom eredményeinek ismertetése végén nem marad más hátra, mint összefoglalni megállapításaimat.

1.) A XX. század végi Magyarországon 130-ra tehető azon családoknak a száma, amelyek egykor főnemesi ranggal bírtak. Közülük 51 család rendelkezik 1960 és 1980 között született, Magyarországon élő taggal. Tehát a kutatási mintámat 92 arisztokrata származású fiatal alkotta.

2.) A vizsgált csoport tagjai a szüleik és nagyszüleik generációját ért hátrányos megkülönböztetések ellenére igen jó eséllyel kerülhetnek a társadalmon belül egy magas státuszcsoportba. Kétharmaduk Budapesten él, 865-ük felsőfokú végzettségű, ill. felsőfokú oktatási intézmény hallgatója, közel 90%-uk beszél legalább egy idegen nyelvet valamilyen szinten. Előnyös pozíciójukat a kedvező szocio-demográfiai tényezőkön kívül, ill. azokra is erősen hatva köszönhetik a családon belüli nevelés során átörökített értékeknek, amelyben a diplomaszerezés és a nyelvtudás megszerzésének fontosságán ill. annak lehetőségeinek biztosításán túl a vallásos, keresztény és családközpontú alapértékek játszottak jelentős szerepet.

3.) A státuszreprodukción elősegítő stratégiák jellege azonban abban a tekintetben eltér felmenőikétől, hogy elsősorban a versenyszférában igyekeznek érvényesülni, és jellemzően nem követik felmenőik tradícióját, mely szerint a közigazgatásban betöltött pozíciókon keresztül igyekeznének az ország sorsára befolyást gyakorolni.

Ugyanez az attitűd mutatkozik meg szerepvállalásuk területén is. Ugyanis a főnemesi származású fiatalok szakítva az arisztokrácia tradíciójával nem vesznek részt aktívan a közéletben. Ugyanakkor politikai beállítottságukra nagy hatással vannak a családon belül átörökített tapasztalatok és

meggyőződések, így elsősorban a jobboldali, keresztény-konzervatív pártokkal, politikai irányvonallal szimpatizálnak, a nemzeti, demokratikus, szélsőségektől mentes politikai ideológiához kötődnek.

4.) A csoport tagjai többségükben katolikus - keresztények, túlnyomó többségük magukat hívőnek vallják, valamint az országos átlaghoz képest igen magas körükben a hitüket rendszeresen gyakorlók aránya. Hitüket - a vallásos nevelés útján irányított - egyéni útkeresésnek köszönhetik, amely életükben többségüknél alapvető szerepet játszik, központi helyet foglal el, egy másik meghatározott csoportjuk esetében pedig elsősorban erkölcsi értékrendjük megformálásában segíti őket. A vallás az életükben már nem szerepel sem diszkrimináló, sem státuszreprodukáló tényezőként.

5.) A főnemesi származású fiatalok *többsége*, a magyar társadalmon belül az egykori arisztokraták presztízszállapotától függetlenül, az egyfajta kíváncsiságon túl nem érzékeli származási csoportjának kedvező, vagy akár kedvezőtlen megítélését, nem érzi, hogy - az eltérő társasági körből adódó baráti kapcsolatokon túl - bármilyen előnye is eredt volna származásából. Így az arisztokrata identitás kialakulásának gyökereit nem elsősorban a főnemességet övező külső társadalmi megítélésben kell keresnünk. Az identitás kialakulásában a demográfiai determinánsoknál lényegesebb szerepe van a szocializációnak, azon belül is a szülők, nagyszülők által átadott hagyományos értékeknek, a családi múlt ismeretének. Az arisztokrata identitással rendelkező fiatalok önmeghatározásában pedig hangsúlyozottan szerepel egyfajta sajátos neveltetés, viselkedés és értékrend, amelyet a kereszténység, a családi múlt, a konzervatív gondolkodás, a hazaszeretet és az ezekből fakadó kötelezettségek határoznak meg.

6.) A network-analízis vizsgálat tapasztalatai alapján elmondhatjuk, hogy Magyarországon létezik a nemesi származású fiatalok közötti - elsősorban informális keretek között működő, és nem a nemesi származásúakat tömöríteni kívánó szervezetekhez kötődő - kapcsolatháló, azonban ebben az arisztokrata családból származó fiataloknak csak egy kisebbik - elsősorban fővárosi és már gyermekkorában is hasonló származásúakkal összejáró - része vesz részt. A

hasonló társadalmi háttér viszont nem vezet már a fő- ill. köznemesek közötti házasságokhoz, ezeket a fiatalokat házastársuk kiválasztásában már nem a származás, hanem a közös értékrend, hasonló gondolkodásmód vezeti.

Míg a külföldi és hazai nemesi kapcsolathálózat szerepét a fiatal főnemesek státuszreprodukcijában nem tapasztalják, addig kölcsönös összefüggés és egymásra ható kapcsolat mutatható ki az arisztokrata identitástudat megléte és a hasonló származásúakkal fenntartott kapcsolatok sűrűsége között.

7.) Az egykori magyar arisztokrácia, külföldön szocializálódott fiatal leszármazottai körében csak elvétve találunk olyat, aki a rendszerváltás követően az állandó letelepedés célzatával hazatért volna Magyarországra.

8.) Az értékszociológia megközelítés eszközeivel a volt főnemesi családok leszármazottai körében egy sajátos, rájuk jellemző, a származással is magyarázható értékrendet figyelhettünk meg.

2. fejezet

A KUTATÁS TOVÁBBI LEHETSÉGES IRÁNYAI

A ma Magyarországon élő, apai ágon arisztokrata származású fiatalokra vonatkozó kutatás technikai és elméleti tapasztalatai alapján lehetségesnek és szükségesnek érzem a téma továbbgondolását a minta kibővítésén keresztül. Mivel a fiúágon való leszármazásnak a mai magyar társadalomban közjogi és szociológiai relevanciája nincsen, valamint egy családon belül az értékátörökítő szerepét az apa és az anya egyaránt betöltheti, a vizsgálandó csoport kiterjesztésének egyik iránya lehet az anyai ágon arisztokrata származásúaknak a kutatásba való bevonása. Az előzőekben láttuk, hogy pusztán az, hogy valaki egy főnemesi őse nevét viseli, önmagában nem elegendő ahhoz, hogy arisztokrata identitással rendelkezzen. Ehhez - sok más tényezőtől túl - szükség van szüleinek, nagyszüleinek ilyen irányú törekvésére is. Így főnemesi identitással, a csoportra jellemző karakterrel, attitűddel rendelkező fiatalot hasonló sikerrel kereshetünk az arisztokrata anyától származóak között is.

Ahogy láttuk, napjainkra az egykori arisztokrácia és a köznemesség közötti egykori különbségek, mind vagyon, mind befolyás és presztízs szempontjából megszűntek. Tehát a kutatás kibővítésének másik iránya lehet a hasonló korú apai, vagy anyai ágon köznemesi származású fiataloknak a kutatásba való felvétele. Mivel itt egy sokkal népesebb csoportról van szó, mint az arisztokraták esetében, vagy a reprezentativitás szempontjait kell átgondoltan meghatározni, vagy a véletlenszerű mintavétel eljárásához folyamodni.

A két világháború közti származási elit leszármazottaira vonatkozó kutatás eredményeit és tapasztalatait felhasználva lehetségesnek látom a korábbi elit különböző csoportjainak, mint a gazdasági, politikai, katonai és tudáselit (amelyekre vonatkozó alapkutatások a rendelkezésünkre állnak; lásd Lengyel [1989, 1993], Sáros - Stier - Vida [1967], Püski [1993. 1995, 1996], Szakály [1987], Huszár [1993] stb.) leszármazottai sorsának szociológiai módszerekkel való nyomon követését és feltérképezését.

FÜGGELÉK

1. sz. függelék

A nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép földhöz juttatása tárgyában kibocsátott 600/1945. E. kormányrendelet - részletek -

Bevezető rendelkezések

1.§ A rendelet célja, hogy az Ideiglenes Nemzetgyűlés Szózatában és az Ideiglenes nemzeti Kormány Nyilatkozatában lefektetett elvek és a megadott felhatalmazás alapján, a nagybirtokrendszer megszüntetésével valóra váltsa a magyar földműves nép évszázados álmát, és birtokába adja ősi jussát, a földet.

A feudális nagybirtokrendszer megszüntetése biztosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődését, a földesúri birtokok parasztkézre adása megnyitja a politikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedés útját, az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt.

A földreform végrehajtása életbevágó nemzeti érdek és gazdasági szükségszerűség. A nagybirtokrendszer megszüntetése után Magyarország mezőgazdasága erős, egészséges és termelőképessé kisbirtokokon fog nyugodni, melyek a birtokosok telekkönyvileg bejegyzett magántulajdonát képezik. (...)

Földbirtokok elkobzása

4.§ Teljes egészében és nagyságra való tekintet nélkül el kell kobozni a hazaárulók,
a nyilas, nemzeti szocialista és egyéb fasiszta vezetők,
a Volksbund tagok, továbbá
a háborús és népellenes bűnösök földbirtokait. (...)

Földbirtokok megváltása

9.§ A megváltásnál az 1944. évi január első napján fennállott tényleges birtokállapotot kell figyelembe venni azzal, hogy egy tulajdonost illető valamennyi mezőgazdasági művelés alatt álló ingatlant egybe kell számítani.

10.§ Földhözjuttatás céljára megváltás ellenében igénybe kell venni a 100 kat. holdon felüli, illetve a Székesfőváros határától számított 30 kilométeres körzetben az 50 kat. holdon felüli birtokokat.

11.§ Teljes egészében igénybe kell venni az 1000 kat. holdat meghaladó minden mezőgazdasági földbirtokot, a kereskedelmi törvény és más kereskedelmi vonatkozású törvények alapján létesült összes társas vállalatok, valamint az elismert vállalati nyugdíjpénztárak és társadalombiztosító intézetek földbirtokait, terjedelmükre való tekintet nélkül.

12.§ A 100-1000 kat. holdig terjedő mezőgazdasági földbirtokoknál, továbbá terjedelmükre való tekintet nélkül a törvényhatóságok, községek és egyházak földbirtokainál, valamint a 17.§-ban körülírt eljárás eredményétől függően, az alapítványi birtokoknál 100 kat. hold mezőgazdasági ingatlan mentes a megváltás alól.

Ha azonban valamely községben, vagy felosztási csoportban az igényjogosultak számához képest kevés a felosztható föld, az Országos Földbirtokrendező Tanács elrendelheti a megváltást szenvedő természetes személy teljes földbirtokának igénybevételét. Ez esetben a megváltást szenvedőnek, az ország más részében kell azonos minőségű 100 kat. hold ingatlant juttatni.

13.§ Mindazokat az 5 kat. holdon felüli ingatlanokat, amelyeket a tulajdonos 1939. Évi szeptember hó 1. Napja utáni időben adás-vételi jogügylettel szerzett meg, - amennyiben a szerző félnek a gazdálkodás nem élethivatása, vagy ingatlanszerzése nem létfenntartását szolgálta - 5 kat. holdat meghaladó részükben igénybe kell venni.

14.§ 200 kat. hold kiterjedéséig mentesül az igénybevétel alól annak a földműves családból származó birtokosnak az ingatlana, akinek a mezőgazdasági termelés az élethivatása.

15.§ 300 kat. holdig mentesül az igénybevétel alól annak az ingatlana, aki a nemzeti ellenállásban és a németellenes szabadságharcban kimagasló érdemeket szerzett. Ennek megállapítása a Nemzetgyűlés politikai bizottságának feladata. (...)

Igényjogosultság megállapítása

35.§ A kiosztásra kerülő földekből kisgazdaságok létesítésére földhözjuttatandók a gazdasági cselédek és mezőgazdasági munkások, - birtokuk kiegészítésére a törpebirtokosok és olyan nagycsalású kisbirtokosok nős fiúgyermekai, akiknek földbirtoka várható örökrészükkel együtt 5 kat. holdnál nem több. (...)

Kártalanítás

39.§ E rendelet céljainak megvalósításánál irányadó elv, hogy a 4.§-ban felsorolt személyek kivételével az igénybevett földbirtok ingó és ingatlan felszerelés, üzemek stb. tulajdonosának kártalanítás jár, a földhözjuttatottak pedig megváltási árat tartoznak fizetni.

Az igénybevett földbirtokok tulajdonosainak kártalanítása, illetve a kártalanítás erejéig a telekkönyvi hitelezők kielégítése az állam feladata.

2. sz. függelék

1947. évi IV. törvény
egyes rangok és címek megszüntetéséről*

1. § (1) A magyar nemesi és főnemesi rang (herceg, örgróf, gróf, báró, nemes, primor, lófő) megszűnik. A külföldi államfők által adományozott nemesi és főnemesi rangot jelző címek viselésére adott engedélyek, illetőleg az ilyen engedélyek jellegével bíró törvényi rendelkezések hatályukat veszítik.

(2) Az "örökös főispán" cím megszűnik.

(3) megszűnnek azok a rangjelző címek (méltóságok), amelyeket mint kitüntetések rendszeresítettek (valóságos belső titkos tanácsos, titkos tanácsos, kormányfőtanácsos, kormánytanácsos stb.). Az ilyen címekre (méltóságokra) vonatkozó adományozások hatályukat veszítik.

2. § (1) A közzolgálat körében rendszeresített állás címét közzolgálatban nem álló személynek adományozni a jövőben nem szabad. Ez a rendelkezés nem vonatkozik a külügyi szolgálatban, valamint a tudományos és művészi életben rendszeresített, illetőleg szokásos címekre.

(2) Tiszteletbeli tisztviselővé kinevezni a jövőben nem szabad.

3. § (1) A jelen törvény 1. §-ában említett rangjelző címek, valamint a "vitéz" cím használata tilos.

(2) Nemesi előnévnek, nemesi címernek és jelvénynek vagy a nemesi nemzetiségi származásra utaló kifejezésnek (de genere...) használata tilos.

(3) Tilos olyan címezést használni, amely a jelen törvénnyel megszüntetett rangra vagy rangjelző címre (méltóságra) utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.)

(4) Tilos olyan címezést használni, amely a közzolgálat körében rendszeresített álláshoz fűződik, vagy társadalmi megkülönböztetésre utal (főméltóságú, nagyméltóságú, kegyelmes, méltóságos, nagyságos, tekintetes, nemzetes stb.)

(5) A (3), illetőleg a (4) bekezdése nem vonatkozik a nemzetközi érintkezésben szokásos, címzésekre, továbbá az egyházi személyek nem világi eredetű, hanem kizárólag egyházi természetű címzéseire.

4. § A jelen törvény kihirdetésének napján lép hatályba; végrehajtásáról a belügyminiszter - az igazságügyminiszterrel egyetértve - gondoskodik.

* A kihirdetés napja: 1947. január 14.

Az európai nemesség etikai kódexe⁷⁶

Oly korban, amikor Európa döntő lépéseket tesz az egység irányában és a szabadság szele lehetőséget ad a közép- és kelet-európai országoknak, hogy felújítsák történelmi gyökereiket, az európai országok nemessége egyszerre találja magát szembe egy kihívással és egy lehetőséggel: újra meg kell fogalmazni azon értékeket, amelyek létjogosultságát adják és síkra kell szállni a teljes átalakulásban lévő európai társadalom érdekében.

Valóban Európa, amely most szerveződik és gyógyítja be a megosztottság által elszenvedett sebeit, összehasonlíthatatlan lehetőséget nyújt a nemzetköziségében és tradíciójában gazdag európai nemességnek arra, hogy megerősödve jelenjen meg ebben a térségben, amelyben a keresztény és humanista értékek kétezer éven át fejlődtek.

E lehetőség megragadásának érdekében fontos, hogy az európai országok nemessége az övének tartott értékek tudatosításán alapuló egységes képet mutasson.

Ezért a Portóban 1989. szeptember 1-2-án tartott C.I.L.A.N.E. kongresszus meghosszabbításán a C.I.L.A.N.E. tagszervezetei elhatározták, hogy etikai kódexben foglalják össze a nemesség értékeit képviselő, alább felsorolt tételeket, és előmozdítják tagszervezeteiknél ezen értékek terjesztését.

A. Szellemi és erkölcsi dimenzió

Kapcsolódjanak akár keresztény katolikus, protestáns, ortodox, akár más vallási vagy filozófiai tradícióhoz, az európai nemesség férfiai és asszonyai olyan

⁷⁶ Forrás: C.I.L.A.N.E. [1999] p. 111-115.

Ford.: a szerző

szellemi örökséget hordoznak, amely felértékeli a személy méltóságát. Ebben a perspektívában az európai nemesség a következő magatartást javasolja tagjainak:

1. Kiállni az emberi személy lelki dimenziója mellett.
2. Kifejezni vallási és filozófiai meggyőződését, tiszteletben tartva másokét, ami kizárja az intolerancia és a szektásság minden formáját.
3. Kiállni minden személy méltósága és jogai mellett, bármi legyen is eredetük, faja vagy társadalmi helyzete, és mindezt különösen a gyengék érdekében.
4. Gyakorolni a becsületet és a tisztességet, különös értéket tulajdonítva a vállalkások tiszteletben tartásának és az adott szónak.
5. Megtalálni a szabadság értelmét a kiválóságra törekvésben, általános módon elfogadni a felelősséget és az önzetlen szolgálatot; elismerni a munka és a tevékenység értékét egy humánusabb társadalom létesítésében való részvételként.

B. Családi értékek

A nemesség inkább családok, mint személyek közössége. Különlegessége, hogy tagjainak személyi teljesítményét családi kontinuitásban értékeli. A családban látja a társadalom alapsejtjét, az ideális környezetet a személyiség kibontakozásához és azt az intézményt, amelynek útján értékei átadásra kerülnek. Ebben a szellemben a következő értékekhez kötődik:

1. A hitvesi szerelem szépsége, a házasság méltósága, stabilitásának védelme, azon értékek elismerése, melyet mindkét fél a házasságba hoz, akár szülői minőségében és az otthonért való felelősségben, akár hivatása, vagy más, a családon kívül zajló tevékenység gyakorlásában.
2. A házaspár nagylelkű nyíltsága a jövő felé, felelősségteljes termékenység útján.
3. A családi nevelés elsődleges fontossága. Ennek célja ugyanannyira a jellem kialakítása és a szív értékeink a kibontakoztatása, mint ismeretek szerzése.
4. Szolidaritás és kölcsönös tisztelet a különböző generációk között, a holtakra való emlékezés, a kulturális örökség és a családi tradíciók megőrzése abban, amiben ezek a legjobbak.

5. A családi szolidaritás kiterjesztése a családi alapsejten túlmenően, családi társulások útján.

C. Szerep a társadalomban

A nemességhez való tartozás arra a kiugró szerepre emlékeztet, amelyet egy történelmi pillanatban akár a nemesség egy tagja maga, akár egy vagy több felmenője játszott. A nemesség létjogosultságának az egyik igazolása, hogy családi tradíción útján tartja fenn a kiválóság vágyát és a szolgálat szellemét, ami megnyilvánulhat egyes tagjai által gyakorolt vezető szerepben, de általánosabban a minőségre való törekvésben a társadalmi kapcsolatok ápolásának terén.

Vezetői hivatásra való nevelés

Az európai országok nemessége degenerálódásra lenne ítélve, ha elveszítené azon ambícióját, hogy soraiban vezetői hivatásokat támasszon, amely vezetők képesek lesznek a társadalom különböző szektoraiban felelősséggel működni, nem a hatalom szellemében, vagy hogy abból előnyt szerezzenek, hanem hogy előmozdítsák a társadalomban azon értékek érvényesülését, amelyekhez ők maguk kötődnek. Ebben a perspektívában arra bátorítja tagjait, hogy a következő képességeket és attitűdöket fejlesszék ki:

1. Ismeretek rendszeres szerzése, beleértve a nyelvtudást, valamint azon jellemtulajdonságok kifejlesztése, amelyek vezetői tevékenység betöltéséhez szükségesek.
2. Professzionalizmus és minden közepszerűség elvetése.
3. "Leadership", amely az odaadás példáján alapul, az emberekkel való igazi törődésen, továbbá azon a képességen alapul, hogy világosan megfogalmazott értékrendhez csatlakozik, meghaladva a haszon és a hatalom közvetlen perspektíváit.
4. A felelősség gyakorlásában hosszú távú, történelmi szemlélettől áthatott vízió érvényesülésének gondja.

5. Vállalkozási kedv és képesség a kockázatok és áldozatok bátor vállalásával.
6. Állampolgári szellem, a közjó iránti gond minden szinten, részvétel Európa építésében és a jelenkori problémák világméretre történő megnyitásban.

A társadalmi kapcsolatok minőségének fejlesztése

Ha a nemesség tagjainak csak egy kisebbsége kerül valóban vezető helyzetbe, tagjainak összessége gyakoroljon egy bizonyos stílust és bizonyítsa a minőség iránti törekvését a társadalmi kapcsolatokban. Különösen a következő magatartások javasoltak:

1. Értékesíteni az "emberi erőforrást" és keresni az emberi kapcsolatokat, különösen személyre szóló figyelemmel a tevékenység minden körében, törődni mindenkinek a jólétével és különösen a leginkább megfosztottakéval és gyengékével.
2. Megtartani a szokásokat és különösen az udvariasság gyakorlatot, amely kifejezi a másik iránti tisztelet és fenntartja az emberi kapcsolatok harmóniáját; gondot fordítani a szokások adaptálására és fejlesztésére, megfelelő megkülönböztetésekkel.
3. Gyakorolni a helyi közösségben való meggyökeresedést, amely különösen előnyös a személyiség kibontakozása szempontjából; kombinálni a helyi kötődést egy legitim nemzeti büszkeséggel és az európai polgárság érzésével.
4. Hivatás választásánál figyelembe venni annak társadalmi hasznosságát, nem csupán anyagi perspektíváit, vagy az általa adott presztízst.
5. Védeni az élet keretét, a természet tiszteletével, erőforrásainak mértékletes felhasználásával és a környezet kímélésével.
6. Elismerni a humornak azt a pozitív szerepét, amelyet az emberi kapcsolatokban játszhat.
7. Kristályosodási és tájékozódási pontként szerepelni környezete számára.

4. sz. függelék:

KÉRDŐÍV
AZ ARISZTOKRATÁK A MAI MAGYARORSZÁGON
CÍMŰ KUTATÁSHOZ

Kutatásunk az OTKA (Országos Tudományos Kutatási Alap) támogatásával készül, célja a fiatal magyarországi főnemesekről egy átfogó szociológia kép megrajzolása.

Az adatok egyedileg nem használhatók fel, csupán statisztikai feldolgozásra kerülnek. A válaszadás önkéntes!

Kérdőbiztos neve:

Dátum:

I. Az első kérdéscsoport az Ön és szülei személyes adataira, valamint életkörülményeire irányul.

1. Neme: 1 - férfi 2 - nő

2. Születési éve: 19 __

3. Szülei állandó lakhelye az Ön születésekor:

1 - falu, tanya

2 - kisváros (25.000 fő alatt)

3 - város (25.000 és 100.000 fő között)

4 - város (100.000 fő fölött)

5 - főváros

6 - külföld:

4. Jelenlegi lakóhelye:

1 - falu, tanya

2 - kisváros (25.000 fő alatt)

3 - város (25.000 és 100.000 fő között)

4 - város (100.000 fő fölött)

5 - főváros

5. Szülők:

5.1. Édesapja:

5.1.1. Származása: 1 - herceg

2 - gróf

3 - báró

5.1.2. Legmagasabb iskolai végzettsége:

1 - befejezetlen általános

2 - általános

3 - szakmunkásképző

4 - szakközépiskola

5 - gimnázium

6 - felsőfokú (Melyek:))

7 - egyéb

5.1.3. Jelenlegi (nyugdíjas esetén utolsó) foglalkozása, beosztása: .

.....

5.1.4. Mit gondol, édesapjának olyan végzettsége volt, amit hivatásának tekintett?

1 - igen

2 - nem

Ha nem, miért?

.....

Ha igen, volt mindig lehetősége a szakmájában dolgozni?

1 - igen

2 - nem

Ha nem, miért?.....

5.2. Édesanyja:

5.2.1. Származása: 1 - herceg

2 - gróf

- 3 - báró
- 4 - köznemes
- 5 - egyéb

5.2.2. Legmagasabb iskolai végzettsége:

- 1 - befejezetlen általános
- 2 - általános
- 3 - szakmunkásképző
- 4 - szakközépiskola
- 5 - gimnázium
- 6 - felsőfokú (Melyek:)
- 7 - egyéb

5.2.3. Jelenlegi (nyugdíjas esetén utolsó) foglalkozása, beosztása:

5.2.4. Mit gondol, édesanyjának olyan végzettsége volt, amit hivatásának tekintett?

- 1 - igen
- 2 - nem

5.2.4.1. Ha nem, miért?

5.2.4.2. Ha igen, volt mindig lehetősége a szakmájában dolgozni?

- 1 - igen
- 2 - nem

Ha nem, miért?

6. Mikor kapta édesapja családja a főnemesi rangot?

Miért?

7. Mikor kapta édesapja családja a nemesi rangot?

Miért?

8. Édesapja családja mekkora földbirtokkal rendelkezett az államosításokat megelőzően?

- 1 - 1000 hold felett
- 2 - 1000 hold alatt
- 3 - nem volt földbirtokuk
- 4 - nem tudom

9. Édesapja családjának ill. családjá tagjainak a két világháború között

9.1. jelentős gazdasági vezető szerepe volt 1 - igen 2 - nem Ha igen, mi?

9.2. jelentős politikai vezető szerepe volt 1 - igen 2 - nem Ha igen, mi?

9.3. ipari, kereskedelmi, banki vállalkozásban (rész)tulajdona volt 1 - igen 2 - nem Ha igen, mi?

9.4. ipari, kereskedelmi, banki vállalkozásban

10. Ön mely intézményekben végzi ill. végezte iskoláit?

- a. általános:
- b. középfokú:
- c. felsőfokú:
- d. posztgraduális:

Ön életének jelentős részét

- 1 - Magyarországon töltötte

(Ebben az esetben a VII. kérdéscsoport kérdéseit ne válaszolja meg!)

- 2 - Magyarországon kívül, külföldön töltötte

(Ebben az esetben a I./12.2. kérdéseket ne válaszolja meg!)

12.1. Beszél-e idegen nyelveket és milyen szinten?

- 1 - anyanyelvi
- 2 - tárgyalóképes
- 3 - középszintű
- 4 - alapszintű

12.2. Járt-e külföldön iskolába? 1 - igen

- 2 - nem

Ha igen, mennyi ideig?

milyen ország(ok)ban?

milyen intézmény(ek)ben?

13. Tanult-e Ön ?

9.1. zenét 1 - igen 2 - nem

Ha igen, mit?

9.2. balettozni, művészi tornát 1 - igen 2 - nem

9.3. teniszezni, lovagolni, vitorlázni 1 - igen 2 - nem

9.4. egyéb sportot (.....) 1 - igen 2 - nem

9.5. táncolni (tánciskolában) 1 - igen 2 - nem

14. Lakáskörülmények

14.1 Jelenlegi lakhelyén 1 - önállóan lakik
2 - testvérével, barátjával, barátnőjével, házastársával lakik
3 - szüleivel lakik
4 - nagyszüleivel lakik
5 - egyéb

14.2. Jelenlegi lakhelye tulajdonviszony szerint

1 - saját lakás vagy ház
2 - szülei, nagyszülei lakása vagy háza
3 - önkormányzati ill. állami bérlakás
4 - magánszemélytől bérelt teljes lakás
5 - magánszemélytől bérelt lakrész, szoba
6 - szolgálati, vagy a vállalata által bérelt lakás
7 - kollégium
8 - egyéb

14.3. Jelenlegi lakásának/lakrészének

14.3.1. alapterülete: ____ m²

14.3.2. szobák száma: ____

14.3.3. benne lakók száma: ____

14.4. Jelenlegi lakóhelye komfortfokozata

1 - összkomfortos
2 - komfortos
3 - komfort nélküli

14.5. Elégedett-e saját lakáskörülményeivel? 1 - igen 2 - nem

Ha nem, miért?

14.6. Ha nem rendelkezik önálló lakással (pl. szüleivel, nagyszüleivel, kollégiumban, albérleti lakrészben él), milyen lakáskülönlegességei vannak?

.....

14.7.

14.7.1. Vannak-e a lakásában a múltat reprezentáló értéktárgyak?

1 - igen
2 - nem

Ha igen, mondana néhány példát?

14.7.2. Ha igen, ezeket (Ön vagy a családja)

1 - örökölte
2 - vásárolta
3 - múzeumoktól visszaszerezte
4 - egyéb.....

15. Van-e Önnek autója? 1 - igen 2 - nem

Ha igen, 15.1. Hány? ____ db

15.2. Típusa:

15.3. Kora:

16. Van-e Önnek vagy családjának nyaralója? 1 - igen 2 - nem

II. A következő kérdések az Ön munkájára vonatkoznak.

1. Jelenleg Ön 1 - tanuló, egyetemi, főiskolai hallgató
 2 - tanulmányai mellett dolgozik
 3 - főfoglalkozásban munkában áll
 4 - munkanélküli
 5 - háztartásbeli, vagy gyermeke(i)vel otthon van

Amennyiben 1, vagy 2 választ adott, csak a 2. és 3. és 4.2., és 4.3. kérdést válaszolja meg!

Amennyiben 3 választ adott csak a 4-9. kérdéseket válaszolja meg!

Amennyiben 4 választ adott, csak a 3., 4.2., 4.3., 10., és 11. kérdést válaszolja meg!

Amennyiben 5 választ adott, csak a 4.2., 4.3. és 12. kérdést válaszolja meg!

2. Tanulmányai befejeztével milyen jellegű munkahelyet szeretne választani?

3. Mit gondol, fog-e elképzeléseinek megfelelő munkát találni?

1 - igen

2 - nem

Miért?

4. Jelenlegi munkahelyének típusa

1 - közszolgálati szféra (állami és önkormányzati igazgatás)

2 - versenyszféra (termelés, kereskedelem, szolgáltatás)

3 - egyéb:

- 4.1. Amennyiben a közszolgálati szférában dolgozik,

4.1.1. Annak mely területén?

4.1.2. Mi motiválta a munkahelyválasztásban?

- 4.2. Ha nem a közszolgálati szférában dolgozik, vállalna-e ott szívesen állást?

1 - semmiképpen sem

Miért?

2 - talán, ha

3 - szívesen, ha

- 4.3. Felmerő között tud-e olyanokról, akik a közszolgálatban dolgoztak?

1 - igen 2 - nem

Ki és mikor, milyen területen?

- 4.4. Amennyiben a versenyszférában dolgozik, a vállalkozás jellege:

4.4.1. Tulajdonviszonyok I.

1 - egyéni vállalkozó

2 - saját (rész)tulajdonú gazdasági társaság

3 - egyéb magántulajdonú gazdasági társaság

4 - állami vállalat

5 - vegyes (állami+magán) tulajdonú gazdasági társaság

4.4.2. Tulajdonviszonyok II.

1 - hazai

2 - külföldi

3 - vegyes

4.4.3. Mérete

1 - kis

2 - közép

3 - nagy

4.4.4. Eredményessége

1 - nyereséges

2 - veszteséges

- 5.1. Jelenlegi munkahelyének neve:.....

- 5.2. Jelenlegi beosztása:

6. Hányadik munkahelye ez? ____

7. Hogyan találta ezt a munkát? (Több válasz lehetséges!)

1 - önálló vállalkozást alapított, ill. egyéni vállalkozói igazolványt váltott

- 2 - családi vállalkozásba lépett be
3 - álláshirdetés alapján
4 - fejevadászcégen keresztül
5 - Önt keresték meg
6 - előző munkahelyén keresztül
7 - családja, rokonai segítségével, azok közbenjárására
8 - barátai segítségével
9 - saját utánajárással
10 - egyéb
8. Mik motiválták jelenlegi munkájának elvégzését? (Több válasz lehetséges!)
- 1 - átlagon felüli jövedelem
2 - átlagos jövedelem
3 - végzettségének megfelelő
4 - képességeinek, habitusának megfelelő
5 - kihívás
6 - könnyű munka
7 - jó munkahelyi légkör
8 - érdeklődésének megfelelő
9 - rövid munkaidő
10 - rugalmas munkaidő
11 - hasznos munka
12 - az ország szolgálata
13 - valaki rábeszélte
14 - jobbat nem talált
15 - gyors előmenetel
16 - magas presztízsű munka
17 - családi hagyomány
18 - későbbi munkához felhasználható tapasztalatszerzés
19 - egyéb:
9. Elégedett-e jelenlegi munkájával?
	1 - igen	2 - nem
- Miért?
- Amennyiben munkánélküli,
	1 - sohasem állt munkában	
	2 - elvesztette a munkahelyét	
- Össze tudná foglalni röviden, hogy mi az Ön munkanélküliségének oka?
.....
.....
- Amennyiben jelenleg háztartásbeli, össze tudná foglalni, hogy miért választotta ezt az életformát?
.....
.....

III. Ez a kérdéskör az Ön politikai attitűdjeire vonatkozik.

Az 1-3. kérdésekre az alábbi skála segítségével válasszon!

1 - rendkívül fontos	Valamint részt vett	a - minden alkalommal
2 - fontos		b - nem minden alkalommal
3 - inkább nem fontos		c - soha sem
4 - nem fontos		
1. Mennyire tartja fontosnak a részvételét az országgyűlési választásokon? _____
2. Mennyire tartja fontosnak a részvételét az önkormányzati választásokon? _____
3. Mennyire tartja fontosnak a részvételét az országos ill. helyi népszavazásokon? _____

A 4 -10. kérdésekre az alábbi skála segítségével válaszoljon!

1 - naponta többször	6 - érdekesebb eseményekkor
2 - naponta	7 - választásokkor
3 - hetente	8 - ritkán
4 - havonta	9 - soha
5 - évente	

4. Milyen gyakran olvassa a napilapok politikai rovatait? _____
5. Milyen gyakran olvas politikai folyóiratot? _____
6. Milyen gyakran hallgatja a rádió hír- és politikai műsorait? _____
7. Milyen gyakran nézi a tv hír- és politikai műsorait? _____
8. Milyen gyakran hallgat vagy néz külföldi hírműsorokat? _____
9. Milyen gyakran vesz részt politikai rendezvényeken, gyűléseken? _____
10. Milyen gyakran vesz részt politikai témájú konferenciákon? _____

11. Tagja-e valamilyen politikai pártnak, csoportosulásnak?

1 - igen 2 - nem

Ha igen, melyiknek?

12. Volt-e tagja valamilyen pártnak vagy politikai csoportosulásnak?

1 - igen 2 - nem

Ha igen, melyiknek?

13. Indult-e már országgyűlési választásokon jelöltként?

1 - igen 2 - nem

13.1. Ha igen, 1 - sikeresen Mikor?..... Milyen színekben?
2 - sikertelenül

Ebben az esetben a 29.1. kérdésre ne válaszoljon!

14. Indult-e már önkormányzati választásokon jelöltként?

1 - igen 2 - nem

14.1. Ha igen, 1 - sikeresen Mikor?..... Milyen színekben?.....
2 - sikertelenül

Ebben az esetben a 29.1. kérdésre ne válaszoljon!

15. Kérem, részletesebben fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre szívesen szavazna!
(Képviselt értékrendje, politikai irányultsága, tagsága stb. alapján)

16. Kérem, részletesen fejtse ki, hogy milyen lenne az a párt, amelyre semmiképpen sem szavazna!

Az alábbi állításokra (17 - 30.) vonatkozó véleményét kérem a következő skála szerint jelölje!

- 1 - mélységesen egyetért
- 2 - egyetért
- 3 - igen is, nem is
- 4 - nem ért egyet
- 5 - egyáltalán nem ért egyet

17. A demokrácia a létező legjobb politikai berendezkedési forma.

18. Az emberek többsége nem ért a politikához, így az ország vezetőinek választását nem lehet rájuk bízni.

19. Az ország vezetőit nem választani kellene, hanem érdemeikre tekintettel kijelölni.

20. Felelős magyar állampolgárnak részt kell vennie az országgyűlési választásokon!

21. Családom neve is kötelez, hogy aktívan felelősséget vállaljak az ország sorsának irányításában.

22. A politikusok úgy is csak a maguk hasznára dolgoznak.

23. A politika és az erkölcs két külön terület.

24. Élnünk kell a demokrácia számunkra biztosított eszközeivel.

25. Egy ember szavazata nem számít a választásokon, így én nem szavazok.

26. A pártok csak egymással veszekednek, nem az ország sorsával foglalkoznak.

27. A politikai tájékozottság az általános műveltség része.

28. A politikai történések személyes sorsomra nincsenek befolyással.

29. A főnemesség hagyományosan is részt vett a közügyek intézésében, így ezt a hagyományt nekem is folytatnom kell(ene).

29.1. Amennyiben 1,2,3 választ adott, van-e Önnek ténylegesen ilyen ambíciója?

1 - igen 2 - nem

30. Magyarországon a kíváncsú államforma az alkotmányos monarchia lenne.

30.1. Amennyiben 1,2, 3 választ adott, kit látna szívesen a királyi trónon?

.....

IV. A következő kérdések az Ön vallásos attitűdjeire vonatkoznak.

1. Mely vallásban keresztelték meg, vagy jegyezték be?
 - 1 - katolikus
 - 2 - református
 - 3 - evangélikus
 - 4 - egyéb
 - 5 - nem keresztelték meg, vagy jegyezték be
2. A vallással kapcsolatos beállítottsága
 - 1 - hívő, hetente, vagy gyakrabban jár templomba
 - 2 - hívő, havonta jár templomba
 - 3 - hívő, nagyobb ünnepeken jár templomba
 - 4 - hívő, de nem jár templomba
 - 5 - nem hívő, de nagyobb ünnepeken jár templomba
 - 6 - nem hívő, de tiszteli a vallási hagyományokat
 - 7 - nem hívő, ateista
3. Vallásos nevelést kapott-e?
 - 1 - igen 2 - nem
 - 3.1. Ha igen,
 - 1 - otthon
 - 2 - iskolában
 - 3 - iskolán kívüli hittanórán
 - 3.2. Volt-e elsőáldozó, bérnált, konfirmálva ?
 - 1 - igen
 - 2 - nem
4. Szülei templomban esküdtek-e? 1 - igen 2 - nem
- 5.1. Ha házas, templomban esküdt-e? 1 - igen 2 - nem
- 5.2. Ha nem házas, szeretne-e majd templomban esküdni? 1 - igen 2 - nem
6. Amennyiben hívő, kérem, röviden foglalja össze, hogy milyen szerepet játszik életében a hit!

V. Az alábbi kérdések az arisztokrácia társadalmi presztízsére vonatkoznak.

1. Fontos-e önnek arisztokrata származása?
 - 1 - igen, ez önmagában nagyon fontos
 - 2 - igen, de ez számomra kötelezettséggel jár
 - 3 - tudomásul veszem, mint tény
 - 4 - egyáltalán nem, olyan vagyok, mint bárki más
 - 5 - néha szégyellem magam miatta
 - 6 - egyéb:.....
2. Arisztokrata származása miatt, érzi-e magát valamiben különbözőnek a társadalom többi tagjához képest?
 - 1 - igen 2 - nem
 - Ha igen, akkor miben?
 -
3. Iskolatársai tisztában voltak/vannak-e származásával?
 - 1 - általában igen 2 - részben igen 3 - nem
 - 3.1. Ha 1. vagy 2., mert
 - 1 - megmondtam nekik
 - 2 - nevem alapján
 - 3 - rákérdeztek
 - 4 - beszélgetés során derült ki
4. Ezt a kérdést abban az esetben válaszolja meg, ha Ön munkában áll! Munkatársai tisztában vannak-e származásával?
 - 1 - általában igen 2 - részben igen 3 - nem
 - 4.1. Ha 1. vagy 2., mert

- 1 - megmondtam nekik
 2 - nevem alapján
 3 - rákérdeztek
 4 - beszélgetés során derült ki
5. Eddigi élete során származott-e előnye származásából?
 1 igen 2 - nem
 Ha igen, 5.1. Milyen területen? (Több válasz lehetséges.)
 1 - iskoláztatás
 2 - anyagi körülmények
 3 - utazási lehetőségek
 4 - álláskeresés
 5 - barátságok, személyes kapcsolatok kialakítása
 6 - egyéb.....
 Tudna-e konkrét példákat említeni?

 5.2. Miből származtak ezek az előnyök az Ön megítélése szerint?
 1 - eltérő neveltetés
 2 - a családban átörökölt értékek
 3 - széles rokoni hálózat
 4 - külföldi rokonok segítsége
 5 - a környezet kedvező megítélése
 6 - egyéb:
6. Eddigi élete során, bármilyen területen származott-e hátránya származásából?
 1 - igen 2 - nem
 Ha igen, milyen területen? Tudna-e konkrét példát említeni?.....

VI. A következő kérdések az Ön baráti és rokoni kapcsolataira irányulnak.

1. Családi állapot
 1 - házas
 2 - elvált
 3 - elvált és újrakházasodott
 4 - nőtlen, hajadon
- Ha 1 vagy 3:
 2. Házastársa származása:
 1 - főnemes 2 - köznemes 3 - egyéb
 3. Szerepet játszott-e a párválasztásában házastársa származása?
 1 - igen 2 - részben 3 - nem
 4. Érzett-e szülei részéről nyomást, hogy hasonló rangú házastársat válasszon?
 1 - igen 2 - részben 3 - nem
 5. Kikérte-e szülei véleményét a párválasztásban?
 1 - igen 2 - nem
 6. Szülei egyetértettek-e a párválasztásával?
 1 - igen 2 - részben 3 - nem
 Ha 2 vagy 3, miért?
- Ha 2:
 7. Volt házastársa származása:
 1 - főnemes 2 - köznemes 3 - egyéb
 8. Szerepet játszott-e házasságkötésében házastársa származása?
 1 - igen 2 - részben 3 - nem
 9. Szerepet játszott-e válásában házastársa származása?
 1 - igen 2 - részben 3 - nem
- Ha 4:
 10. Tartja-e a kapcsolatot hasonló származású fiatalokkal?
 1 - rendszeresen

2 - alkalmanként

3 - ritkán

4 - soha

11. Van-e szüleinek valamilyen elvárása jövőbeni házastársának származásával kapcsolatban?

1 - igen 2 - nem

Ha igen, melyek ezek?

12. Szándékozik-e kikérni szülei véleményét párválasztásáról?

1 - igen 2 - nem

Mindenki:

13. Fontosnak tartja-e, hogy azonos vagy hasonló rangúval kössön házasságot?

1 - igen 2 - részben 3 - nem

14. Vannak-e előnyei a hasonló rangúak között kötött házasságnak?

1 - igen 2 - nem

Ha igen, mi?

15. Vannak-e hátrányai a hasonló rangúak között kötött házasságnak?

1 - igen 2 - nem

Ha igen, mi?

16. Iskolatársai között ismer-e (ill. ismert-e) nemesi származású fiatalokat?

1 - igen, sokat

2 - igen, egy néhányat

3 - alig

4 - nem

16.1. Ha 1, 2 vagy 3, milyen gyakran tartja velük a kapcsolatot?

1 - rendszeresen

2 - alkalmanként

3 - ritkán

4 - soha

17. Meg tudja mondani 5 legjobb barátjának származását?

1 - főnemes 2 - köznemes 3 - egyéb

I. ____ II. ____ III. ____ IV. ____ V. ____

18. Milyen gyakran találkozik nemesi származású fiatalokkal az alábbi eseményeken?

1 - rendszeresen 3 - ritkán

2 - alkalmanként 4 - soha

18.1. családi rendezvényeken (szül.nap, Karácsony stb.) _____

18.2. esküvőkön, temetéseken _____

18.3. házibulikon _____

18.4. bridzspartin, tarokkpartin _____

18.5. nemesi bálokon _____

18.6. nemesi családok egyesületeinek rendezvényein _____

18.7. társadalmi szervezetek, klubok rendezvényein _____

18.8. egyéb: _____

19. Ismer-e Magyarországon nemesi egyesületeket?

1 - igen 2 - nem

19.1. Ha igen, melyeket?

19.2. Ha igen, eljár-e ezek rendezvényeire?

1 - igen 2 - néha 3 - nem

Miért?

20. Gyerekkorában szülei szerveztek-e olyan eseményeket, ahol nemesi származású fiatalokkal lehetett együtt? (Pl. házibuli, tánciskola, kirándulás stb.)

1 - igen

2 - nem, de örültek, ha részt veszek ilyeneken

3 - nem

VII. A következő kérdések azokra vonatkoznak, akik életük jelentős részét külföldön töltötték.

(I. I./11. kérdés)

1. Hány éves korában került külföldre?

1 - ott született

2 - _____

2. Külföldre kerülésének módja.

1 - szülei emigráltak

2 - szülei külföldön dolgoztak

3 - külföldi rokonok befogadták

4 - saját elhatározásból

5 - egyéb:

3. Kérem mondja el röviden, hogy mi motiválta Önt vagy szüleit, hogy külföldre távozzon!

.....

4. Magyarországra való hazatérésének dátuma: 19 __

(Több válasz lehetséges!) 1 - szüleivel tért haza

2 - házastársával tért haza

3 - egyedül tért haza

4 - egyéb:

5. Kérem, mondja el röviden, hogy mi motiválta Önt vagy szüleit a hazatérésben?

.....

6. Megtalálta-e számításait Magyarországon?

1 - igen

2 - részben

3 - nem

Miért?

VIII. Az alábbi kérdések az Ön egyéb attitűdjeire vonatkoznak.

Az alábbi állításokra vonatkozó véleményét a következő skála alapján jelölje!

1 - Teljes mértékben igaz

2 - Igaz

3 - Részben igaz

4 - Nem igaz

5 - Egyáltalán nem igaz

1.1. Nevelésben fontos szerepet játszott a vallásos hit.

1.2. A családom mindig szorosan tartotta a rokoni kapcsolatokat.

1.3. Jól ismerem családom családfáját.

1.4. Szüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.

1.5. Nagyszüleim sokat meséltek a háború előtti korszakról.

1.6. Sokat jártam azokon a helyeken, ahol felmenőim éltek.

1.7. Sokat tudok családom történetéről.

1.8. Családon belül mindig megbeszéljük a problémáinkat.

1.9. Sok időt töltök a családommal.

1.10. Szüleim mindig jó anyagi körülményeket biztosítottak számomra.

1.11. Gyermekkoromban minden évben nyaralt együtt a család.

1.12. Szüleim fontosnak tartották, hogy nyelveket tanuljak.

1.13. Volt lehetőségem külföldön nyelveket tanulni.

1.14. Szüleim fontosnak tartották, hogy diplomát szerezzek.

1.15. Szüleim biztosították a feltételeket, hogy diplomát szerezzek.

1.16. Szüleim végezték a házimunkákat, nekem nem kellett segítenem.

1.17. Szüleim fontosnak tartották, hogy minél előbb önálló keresetem legyen.

1.18. Szüleim irányították a pályaválasztásomat.

1.19. Szüleim arra neveltek, hogy ne hátráljak meg a nehéz feladatok elől.

2. Egy pár szóban kérem, foglalja össze, hogy (a fentiekén kívül) milyen útravalót kapott családjától?

.....

3. Férfiak esetében:

3.1. Teljesített-e Ön sorkatonai szolgálatot?

1 - igen 2 - nem

Ha nem, milyen okból?

3.2. Hajlandó lenne-e Ön az országért harcolni?

1 - igen 2 - nem

Az alábbi kérdésekre a következő skála alapján válaszoljon!

1 - nagyon fontos

2 - fontos

3 - nem nagyon fontos

4 - egyáltalán nem fontos

Az Ön életében milyen szerepet játszik

4.1. a munka

4.2. a család

4.3. a barátok

4.4. a szabadidő

4.5. a politika

4.6. a vallás

4.7. a sport?

5. Kérem, hogy a mellékelt két értéklíst az ott található utasítások alapján rendezze!

Végül van-e még valami, amit szükségesnek tart elmondani?

Köszönöm a beszélgetést!

Kérdőbiztos megjegyzései:

Felhasznált irodalom

Actes du XIVe Congrès de la CILANE [1996]. Bruges, 26, 27 et 28 septembre 1996

Antal László: A tartalomelemzés alapjai. Magvető Kiadó Budapest

Ányos Lajos [1936]: Általános tudnivalók a nemességigazoláshoz. In: Turul (A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye) p. 90-95.

Árokszállási Éva [1992]: Arisztokraták a mai Magyarországért. In: Új Magyar Hírek. 3. szám p. 22-25.

Babbie, Earl [1996]: A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó Budapest

Balázs János [1997]: A rendszerváltás előtti magyar gazdasági elit értékrendje. In: Janky Béla - Vedres Balázs (szerk.): A magyar gazdasági elit a 90-es évek elején. BKKE Szociológiai és Szociálpolitikai Tanszék. Műhelytanulmányok.

- [1999]: A magyar politikai elit értékvizsgálata 1998 elején. In: Kurtán Sándor - Sándor Péter - Vass László (szerk.): Magyarország Politikai Évkönyve. Budapest

Bánffy Miklós [1993]: Erdélyi történet. Szabad Tér Kiadó Budapest

Bánó Attila [1996]: Régi magyar családok. Mai sorsok. Gemini Budapest Kiadó Kft.

Barta Gábor [1994]: A vitézlő rend világa. In: Rubicon 4-5. szám

Barta János [1994a]: A békesség ára. In: Rubicon 4-5. szám

- [1994b]: Az arisztokrácia válaszüttja. In: Rubicon 10. szám

Bertényi Iván [1979]: Főbb magyar világi méltóságviselők a középkorban. In: História 3. szám

Bibó István [1942]: Elit és szociális érzék. Stephaneum Budapest

Bloch, Marc [1992]: Écrire la Société féodale. Édition IMEC Paris

- Bohanan, Donna [1993]: A nemesség műveltsége a XVII. századi Aix-en-Provence-ban. In: Kontler László (szerk.): Túlélők - Elitek és társadalmi változás az újkori Európában. Atlantisz
- Bónis György [1943]: Hűbériség és rendiség a középkori magyar jogban. Bólyai Tudományegyetem Kolozsvár
- Borbándi Gyula [1989]: A magyar emigráció életrajza 1945-85. Budapest
- Borsa Iván [1994]: Záloglevél. In: Rubicon 10. szám
- Bourdieu, Pierre [1978]: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése. Különbségek és megkülönböztetések. Gondolat, Budapest
- [1989]: La noblesse d'Etat. Ed. de Minuit Paris
 - [2000a]: A mezők logikája. In: Felkai Gábor - Némédi Dénes - Somlai Péter (szerk.): Olvasókönyv a szociológia történetéhez. II. kötet. Szociológiai irányzatok a XX. században. p. 418-430. Új Mandátum Könyvkiadó Budapest
 - [2000b]: Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In: U.o. p. 431-445.
- Böölöny József [1979]: Országzászlósaink az újkorban - A nádor. In: História 2. szám
- [1981]: Arisztokraták, arisztokraták. In: História 4. szám
 - [1985]: Főhercegek király nélkül. In: História 3. szám p.13.
 - [1992]: Magyarország kormányai 1848-1992. Akadémiai Kiadó. Budapest
 - [1994]: A Nemzeti Casinóról. In: História 9-10. szám p.19-21.
- Brunner, Edgar Hans [1989]: La noblesse an Suisse. In: La brochure de la CILANE éditée en 1989
- Bukodi Erzsébet [2000]: Ki, mikor és kivel házasodik? A házasság helye az egyéni életútban és a történeti időben. In: Szociológiai szemle 2. szám
- CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe) 1999. [1999] Madrid
- Cseh-Szombathy László - Ferge Zsuzsa [1971]: A szociológiai felvétel módszerei. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó Budapest

- Domonkai Antalné [1992]: A kényszermunkatáborokba hurcoltakról és a kitelepítettekről. In: Hódoltságban p. 99.
- Dooley, Brendam [1993]: Válság és túlélés a XVIII. századi Itáliában: A velencei patriciátus visszavág. In: Kontler László (szerk.): Túlélők - Elitek és társadalmi változás az újkori Európában. Atlantisz
- Duby, Georges: [1984]: A katedrálisok kora. Művészet és társadalom 980-1420. Gondolat, Budapest
- [1996]: Féodalité. Édition Gallimard
- Dunai Ákos [1984]: Magyar főnemesek az emigrációban. Katolikus Magyarok Vasárnapja. Youngstown, Ohio
- Edelsheim Gyulai Ilona Gróf, Horthy István kormányzóhelyettes özvegye [2000, 2001]: Becsület és kötelesség. 1908-1944, 1945-1998. 1-2. kötet Európa Könyvkiadó Budapest
- Engel Pál [1977]: Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437). Akadémiai Kiadó Budapest
- [1994a]: Hadakozók rendje. In: Rubicon 4-5. szám
 - [1994b]: A főnemesség megerősödése a Zsigmond-korban. In: Rubicon 10. szám
 - [1994c]: Zsigmond bárói. In: Rubicon 10. szám
- Erba Odescalchi Sándor herceg [1991]: Testamentum. Életem regénye. 1-2. kötet. Budapest
- Erdei Ferenc [1976]: A magyar társadalom a két világháború között. Valóság 4-5. szám
- Erekly István [1925]: A magyar felsőház. Budapest. Magyar Királyi Állami Nyomda
- [1908]: Tanulmányok a vármegyei önkormányzat köréből. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata Budapest
- Fehérváry István [1978]: Börtönvilág Magyarországon 1945-1956. Alpha Publications USA

- Folk Mayer Tibor - Török Sándor [1987]: Nagybirtok az ellenforradalom korszakában. In: Lengyel György (szerk.): Történet-szociológiai tanulmányok a 19-20. sz.-i magyar társadalomról. MKKE Szociológia Tanszék
- Fügedi Erik [1984]: A nemesek országa 1-2. Rész. In: Gólyavári esték - Előadások a magyar történelemről. RTV-Minerva, Budapest,
- Füstös László - Szokolczay Árpád [1994]: Értékek változásai Magyarországon. Szociológiai Szemle 1. szám.
- Gerő András [1988]: Elsőpró kisebbség. Gondolat Budapest
- Gosztonyi Péter [1992]: Magyar Golgota. In: Kritika 2. szám p. 21
- Görgey Gábor [1996]: 1951. jún. 17. In: 168 óra 1996. jún. 18. p.14.
- Granovetter, Marc [1991]: A gyenge kötések ereje. A hálózatelemzés felülvizsgálata. In: Angelusz Róbert - Tardos Róbert (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata. Magyar Közvéleménykutató Intézet. Budapest
- Gronow, Tito [1998]: The Finnish Nobility. In: Le Gratiné n°189
- Gudenus János - Szentirmay László [1989]: Összetört címerek. Mozaik Budapest
- Gudenus János [1990, 1993, 1998, 1999]: A magyarországi főnemesség XX. századi genealógiája. I. kötet 1990 - Natura, II. kötet 1993 - Tellér, III. kötet 1998 Heraldika, IV. kötet 1998 - Heraldika, V. kötet 1999 Heraldika Budapest
- Gyáni Gábor - Kövér György [1998]: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Osiris, Budapest
- Hahner Péter [1994]: Szolgálni és fenntartani - A francia nemesség a forradalom előtt. In: Rubicon 4-5. szám
- Hanák Péter [1962]: Vázlatok a századelő magyar társadalmáról. In: Történelmi Szemle 1. szám
- Hankiss Elemér - Manchin Róbert - Füstös László - Szokolczai Árpád [1982]: Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között I-II. MTA Szociológiai Kutató Intézete, Budapest

- Hegedűs Rita [2000]: A vallásosság alakulása Magyarországon a kilencvenes évek kutatásainak tükrében. Kézirat. Doktori értekezés. BKÁE Szociológia és Szociálpolitika Tanszék
- Hueck, Walter [1989]. Origine et developement de la noblesse en Allemagne. In: La brochure de la CILANE éditée en 1989
- Huszár Tibor [1993]: Tagválasztás az Akadémián és a tudás elit. In: Valóság 2. szám p.20-30.
- Illés Iván [1991]: Nemzedékek, elitek, ciklusok. Közgazdasági és Jogi Kiadó Budapest
- Illyés Gyula [1962]: Ebéd a kastélyban. Szépirodalmi Könyvkiadó
- Jager-Sunstenan, Hanns [1995]: Az 1700 és 1918 közötti nemesítések társadalomtörténeti statisztikája. In: Kövér György (szerk.): Magyarország társadalomtörténete. 1. A reformkortól az első világháborúig (Szöveggyűjtemény) Budapest, 2. kötet p. 9-17.
- Janssens, Paul [1994]: La transmission des titres de noblesse dans les Pays-Bas espagnols. In: Bulletin de l'ANRB n° 198
- [1995]: La transmission des titres de noblesse dans les Pays-Bas autrichiens. In. U.o. n° 201
- Janssens, Paul - Duerloo, Luc [1992]: Armorial de la noblesse belge du Xve au Xxe siecle. Bruxelles
- Javeau, Claude (kutatásvezető) [1997/98]: Etude de la noblesse et de la haute bourgeoisie bruxelloises: à propos de quelques embarras méthodologiques. Kézirat. ULB
- Karády Viktor [1987]: Szempontok a magyarországi zsidóság kutatásához. Kézirat
- [1995]: Az elitről és az elit kutatásának kérdéseiről a magyar társadalomtörténetben. In: Sic Itur Ad Astra 1-2. szám p.130-144.
- Károlyi Mihály [1964]: Válogatott írásai. Budapest
- [1968]: Egy egész világ ellen. Magvető
- [1982]: Hit, illúziók nélkül. Európa Könyvkiadó, Budapest
- Károlyi Mihályné [1967]: Együtt a forradalomban. Európa Könyvkiadó

- [1969]: Együtt a száműzetésben. Európa Könyvkiadó
- Kempelen Béla [1907]: A nemesség. Útmutató az összes nemesi ügyekben.
Genealógiai és heraldikai kézikönyv. Budapest
- Kézdi Gábor [1998]: Foglalkoztatás és keresetek a közsférában. Társadalmi
Riport 1998. TÁRKI Budapest
- Knocke, D. - Kuklinski, J. H. [1988]: Hálózatelemzés. In: Szociológiai Figyelő
3. szám p. 93-114.
- Kósa László [2001]: "Hét szilvafa árnyékában". A nemesség alsó rétegének
élete és mentalitása a rendi társadalom utolsó évtizedeiben
Magyarországon. Osiris Kiadó Budapest
- Kovács András [1988]: Az asszimilációs dilemma. In: Világosság 8-9. szám
- Kristó Gyula [1994a]: A nemesi megye születése. In: Rubicon 4-5. szám
- [1994b]: Arisztokrácia az Árpád-korban. In: Rubicon 10. szám
- Kristóffy József [1927]: Magyarország kálváriája (Az összeomlás útja.
Politikai emlékek 1890-1926). Budapest
- Kronsbein, Joachim [1998]: "Ich weiß ja, wer ich bin". In: Spiegel 16. szám
- Kubinyi András [1994a]: Egységes nemesség? In: Rubicon 4-5. szám
- [1994b]: Mágnások a középkor végén. In: Rubicon 10. szám
- L'Association de la Noblesse du Royaume de Belgique [1995] In: Bulletin
de l'ANRB 1995 avril
- Lakatos Ernő [1942]: A magyar politikai vezetőréteg 1848-1918. Budapest
- Laky Dezső [1930]: Könyv a mai magyar társadalomról. In: Magyar Szemle
1930. március
- Lázár Mária [1999]: Jó volt élni. Sessoms - Sztojanovics Hella
- Léderer Pál (összeáll.) [1993]: Az úri Magyarország. Társadalomszerkezet és
rétegrajzok. Budapest
- Lengyel György [1986]: A magyar gazdasági elit rekrutációja és képzettsége a
XIX. sz.-ban és a XX. sz. első felében. In: Medvetánc 2-3. szám
- [1989]: Vállalkozók, bankárok, kereskedők. Magvető Kiadó Budapest
- [1993]: A multipozicionális gazdasági elit a két világháború között.
ELTE Szociológiai és Szociálpolitikai Intézet Budapest

- Liedekerke, Jean-François [1997]: La noblesse en Russie aujourd'hui. In: Bulletin de l'ANRB n° 210
- [1999]: La noblesse en Pologne aujourd'hui. In: Bulletin de l'ANRB
 - n° 218
 - [2000]: La noblesse dans un état démocratique moderne. In: La Revue Générale - Numéro 01/2000
- Lobkowicz, Wenceslas [1998]: La noblesse tchèque a l'aube du vingt et unième siècle. In: Bulletin de l'ANRB n° 214
- Losonczy Ágnes [1972a]: Életmód- és társadalmi változások. In: Szociológia 2. szám
- [1972b]: Életmód, ismeretszükséglet, ismeretterjesztés. (Az előadás elhangzott a TIT szociológiai konferenciáján, 1972. októberében)
 - [1977]: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben. Gondolat, Budapest
- L. Nagy Zsuzsa [1981]: Beszélgetés ifj. Bethlen Istvánnal. In: História 4. szám
- Magyar Péter [1997]: Felmentett uralkodók. In: HVG 1997. május 24.
- Magyar Statisztikai Évkönyv 1998. [1999] Budapest
- Magyarország története [1987] 1848-1890. Akadémiai Kiadó Budapest
- [1988] 1890-1918. Akadémiai Kiadó Budapest
 - [1984] 1918-1919, 1919-1945. Akadémiai Kiadó Budapest
- Makkai János [1937]: Úri Magyarország. Budapest
- Mályusz Elemér [1933]: A patrimoniális királyság. In: Társadalomtudomány
- [1934]: A karizmatikus királyság. In: Társadalomtudomány
- Marcziányi György lovag [1993]: A nemességről általában. In: Léderer Pál, összeáll.: Az úri Magyarország. Társadalomszerkezet és rétegrajzok. Budapest
- Márkus László [1965]: A Horthy-rendszer uralkodó elitjének jellegéről. Különlenyomat a Történelmi Szemle 1965. évi 4. számából
- Mayer, Arno [1981]: The Persistence of the Old Regimes Europe to the Great War. New York

- McCagg, William O. [1972]: Jewish nobles and geniuses in modern Hungary. New York, Columbia University Press.
- [1992]: Zsidóság a Habsburg birodalomban 1670-1918. Cserépfalvi
- Medgyesi Márton - Róbert Péter [2000]: A munkával való elégedettség nemzetközi összehasonlításban. Társadalmi riport 2000. TÁRKI
- Mills C. Wright [1962]: Az uralkodó elit. Gondolat. Budapest
- Nagy Beáta [1986a]: Az elit társasélete a klubok, kaszinók keretében. Rendi társadalom - polgári társadalom 1. Salgótarján
- [1986b]: Klubok, kaszinók, társaskörök, az elit társadalmi életének színhelyei. Szakdolgozat. MKKE Szociológiai Tanszék
- Nagy Iván [1987-1988]: Magyarország családai címerekkel és nemzedékrendi táblákkal. Reprint kiadás. Helikon Kiadó Budapest
- Nagy Kázmér [1984]: Elveszett alkotmány. Gondolat
- Niederhauser Emil - Sargina Ludmilla [1970]: Az orosz kultúra a XIX. sz-ban. Gondolat Budapest
- [1994]: Politikai arculat nélkül. - Az orosz nemesség a 18. században. In: Rubicon 4-5. Szám
- Obolensky, Serge [1989]: La noblesse russe. In: La brochure de la CILANE éditée en 1989
- Odescalchi Eugénie [1987]: Egy hercegnő emlékezik. Gondolat Budapest
- Pallavicini-Andrássy Borbála kitelepítési és 1956-os naplója [1990] Gondolat Budapest
- Péter Katalin [1994]: Az örökös főrendiség létrejötte. In: Rubicon 10. szám
- Péter László [1993]: Az arisztokrácia, a dzsenti és a parlamentáris tradíció a XIX. századi Magyarországon. In: Kontler László (szerk.): Túlélők - Elitek és társadalmi változás az újkori Európában. Atlantisz
- Petneki Áron [1994]: A lengyel nemesi köztársaság. In: Rubicon 4-5. szám
- Pinçon, Michel et Monique [1998]: Grandes fortunes: dynasties familiales et formes de la richesse en France. Paris, Payot et Rivages

- Press, Volker [1993]: A nemesség a XIX. században. A régi Európa vezető társadalmi rétegei a polgári-bürokratikus korban. In: Kontler László (szerk.): Túlélők - Elitek és társadalmi változás az újkori Európában. Atlantisz
- Pritz Pál [1995]: Arisztokraták a magyar külügyi szolgálatban (1918-1944). In: Pritz Pál: Magyar diplomácia a két háború között. Tanulmányok. Budapest. p.19-37.
- Püski Levente [1993]: A felsőház felépítése és társadalmi összetétele az 1920-as években. In: Múltunk 4. szám p.119-137.
- [1995]: A politikai elit változása 1919 után. In: Valuch Tibor (szerk.): Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben. Budapest. p. 400-407.
 - [1996]: Társadalmi érdekképviselés és konzervativizmus. A Felsőház felépítése a Horthy-korszakban. Debrecen
- Rácz György [1994]: A Csákyak. In: Rubicon 10. szám
- Rátki András [1981]: A volt magyar uralkodó osztályok. In: História 3. szám
- Roest, Valérie [1996/97]: L'anoblissement: conditions institutionnelles et systèmes de représentations. Kézirat. ULB
- Rokeach, Milton [1973]: The Nature of Values. The Free Press New York
- Rubinstein, William D. [1993]: A brit elit iskoláztatása és társadalmi eredete 1880-1970. In: Kontler László (szerk.): Túlélők - Elitek és társadalmi változás az újkori Európában. Atlantisz
- Rudai Rezső [1936]: A politikai ideológia 1861-1935. Budapest Magyar Társadalomtudományi Társaság
- R. Várkonyi Ágnes [1994a]: Egy vállalkozó köznemes. In: Rubicon 4-5. szám
- [1994b]: Értékkrend és személyiség. In: Rubicon 10. szám
- Scott, M. Eddie - Hutterer Ingrid - Székely Iván [1990]: Fél évszázad birtokviszonyai. Változások a trianoni Magyarország területén, 1893-1935. In: Történelmi Szemle 3-4. szám p. 301-357.
- Sípos Péter - Stier Miklós - Vida István [1967]: Változások a Képviselőház összetételében a két világháború között. In: Századok 3-4. szám

- Snoy, Bernard [1994]: La noblesse dans les pays d'Europe: persistance d'un phénomène sociologique d'un esprit de service. In: Bulletin de l'ANRB n° 199
- Stier Miklós [1983]: Uralkodó elit, kormányzati hatalom - kormányzó réteg a Horthy korszakban. In: Századok 2. szám p. 434-444.
- Stone, Lawrence [1993]: Anglia és a nyitott nemesség (1540-1880). In: Kontler László (szerk.): Túlélők. Elitek és társadalmi változás az újkori Európában. Atlantisz
- Szabó István [1976]: Jobbágypok - parasztok. Akadémiai Kiadó Budapest 1976
- Szabó Miklós [1979]: Polgárosodás és politikai fejlődés a Monarchiában. In: Világosság 4. szám
- Szakács Sándor [1975]: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon. Kossuth
- Szakály Sándor [1987]: A magyar katonai elit 1938-1945. Nemzet és emlékezet. Magvető Könyvkiadó Budapest
- Szakolczai Árpád [1986]: Az egyetemisták értékrendi sajátosságai. (Közgazdász és mérnök generációk társadalmi helyzetének néhány jellemzője - Rokeach és Ingelhart teszt egyetemistákon 1982-ben) In: Hrubos Ildikó (szerk.): Szociológiai műhelytanulmányok.
- Szalai Erzsébet [1994]: Útelágazás. Hatalom és értelmiség az államszocializmus után. Pesti Szalon, Budapest - Savaria University, Szombathely
- Szántó András [1998]: "Gyökerestől tépi ki a reakciót..." - tanulmány és szociográfia az 1951-es budapesti kitelepítésről. Diplomamunka. MKKE Budapest
- Szántó János [1990]: Vallásosság és társadalmi rétegződés. In: Lovik Sándor - Horváth Pál (szerk.): Hívők, egyházak ma Magyarországon. Budapest, MTA Filozófiai Intézet. p. 158-183.
- Szentgyörgyi - Horváth Róbert [1993]: Az arisztokrácia létének értelme. In: Hunnia 48. szám november p. 29.

Szekfü Gyula [1922]: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története.

Budapest "Élet" Irodalmi és Nyomda Rt.

- [1983a]: Három nemzedék. És ami utána következik ÁKV - Mecenás
Kiadó Budapest

- [1983b]: Forradalom után. Gondolat

ifj. Szentirmai László [1985]: Kitelepítés, 1951 - egy kitelepített szemével.

In: História 3. szám p. 17-19.

Szilágyi László [1943]: A nemesi rendi címekről és címzésekről. In: Magyar
Családtörténeti Szemle (genealógiai és heraldikai szaklap) IX. évfolyam
október p.219-229.

- [1944]: Útmutatás a nemesség előnév és címer igazolásához. In: Magyar
Családtörténeti Szemle (genealógiai és heraldikai szaklap) X. évfolyam
február p.25-38.

Szily Kálmán [1905]: A mágnás-czím a magyarban. Történeti és népnyelvi
tanulmány. Magyar nyelvtudományi Társaság Budapest

Szörényi László [1977]: A Vigília Beszélgetése Kállay Kristóffal. In: Vigília
11. szám p. 866-871.

Szücs Jenő [1983]: Vázlat Európa három történeti régiójáról. Gyorsuló Idő
sorozat. Magvető Kiadó Budapest

Tamási Tamás [1989]: Arisztokraták - ma. In: Magyarország 23. szám p. 32.

Tar Ferenc [1991]: Festetics Tasziló gróf, majd herceg és Keszthely
konfliktusai. In: Rendi társadalom - polgári társadalom 3. Salgótarján
p.151-155.

Tardos Róbert [1995]: Kapcsolathálózati megközelítés: Új paradigma? Új utak
a közgazdasági, üzleti és társadalomtudományi képzésben c.
konferencia anyaga (1995. szept. 28-30.) Budapest BKE

Thibon, Gustave [2000]: Portrait de la noblesse française. In: Bulletin de
l'ANRB n° 223

Tilquin, Olivier [1998]: "A celui qui a beaucoup reçu, il sera beaucoup
demandé": L'excellence noble et la religion. Kézirat. ULB

Tolnai Gábor: Régi magyar főurak - Életforma és műveltség az újkorban.

A Magyar Történelmi Társulat kiadása

- Tomka Miklós [1990]: Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf - Kolosi Tamás - Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 1990. Budapest. Társi, p. 534-555.
- [1991]: Magyar katolicizmus 1991. Budapest. OLI-KATTA
 - [1996]: Vallás és vallásosság. In: Andorka Rudolf - Kolosi Tamás - Vukovich György (szerk.): Társadalmi Riport 1996. Budapest. Társi, p. 592-616.
- Tóth István György [1994a]: Két világ határán. Rubicon 4-5. szám
- [1994b]: Az Esterházyak. Rubicon 10. szám
- Utasi Ágnes - A. Gergely - Becskeházi [1996]: Kisvárosi elit. MTA PTI Budapest
- Vajay Szabolcs [1987]: A Johannita rend lovagjai 1854-1984. (a szerző kiadása) Alföldi Nyomda, Debrecen
- Varga János [1994]: Kisfaludyak. In: Rubicon 4-5. szám
- Vörös Károly [1979]: Budapest legnagyobb adófizetői 1873-1917. Akadémiai Kiadó Budapest
- [1986]: A főrendiház 1885. évi reformja. Rendi társadalom - polgári társadalom 1. Salgótarján
- Wank, S.[1992]: Aristocrats and Politics in Austria 1867-1914. In: East European Quarterly (USA) vol. 26. no. 2.
- Warren, Lionel [1989]: La noblesse de France. In: La brochure de la CILNAE éditée en 1989
- Weis István [1930]: A mai magyar társadalom. Magyar Szemle Társaság Budapest
- [1942]: Hazánk társadalomrajza. Magyar Szemle
- Wellman, B. [1991]: Strukturális elemzés: A módszertől és a metaforától az elmélet és a tartalmi kérdések felé. In: Angelusz Róbert - Tardos Róbert (szerk.): Társadalmak rejtett hálózata Magyar Közvéleménykutató Intézet. Budapest

Wesselényi Miklós és társai [1942]: Az arisztokrácia válsága és jövője. Ankét.
Auróra Könyvkiadó Budapest

Wistinghausen, Henning [1989]: La noblesse balte. In: La brochure de la
CILANE éditée en 1989

Zolnay László [1986]: Hírünk és hamvunk. Magvető Könyvkiadó Budapest

Zsoldos Attila [1994]: Egy és ugyanazon szabadság. In: Rubicon 4-5. szám

Az MSZMP határozatai és dokumentumai 1956-1962. Kossuth 1964.

1947. évi IV. törvény egyes rangok és címek megszüntetéséről

1945. évi VI. tv. a nagybirtokrendszer megszüntetése és a földműves nép
földhöz juttatása tárgyában kibocsátott kormányrendelet törvényerőre
emeléséről 600/1945.E. rendelet

1946. évi XII. tv. a volt rendi megkülönböztetésekből eredő egyes házassági
vagyonjogi és öröklési jogi szabályok hatályának megszüntetéséről

1948. évi XXXV. tv. a volt királyi család alapítványi vagyonának állami
tulajdonba vételéről

1948. évi LIII. tv. a kiváltságos haszonélvezeti jogok megszüntetéséről

1949. évi. VII. tv. a hitbizományok megszüntetéséről

Továbbá számos, a közelmúltban különböző napilapokban megjelent
arisztokrata származású személyekkel készült interjúk, a témával
foglalkozó cikkek

PUBLIKÁCIÓS LISTA

Sztárayné Kézdy Éva [1998]: La noblesse hongroise. ANRB Bulletin Trimestriel N° 215

Balázs János - Sztárayné Kézdy Éva [2001]: Harmoniæ Dignitatis. Századvég